

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd

Svensk gymnasial yrkesutbildning - en framgångsfaktor för en effektiv övergång från skola till arbetsliv eller kejsarens nya kläder?

Alexandru Panican & Enni Paul

FÖR EN **INKLUDERANDE**
ARBETSMARKNAD

ESF.SE #ENSMARTFRAMTID

Svenska
ESF-rådet

Generaldirektörens förord

Denna sammanställning om svensk gymnasial yrkesutbildning har skrivits av Alexandru Panican och Enni Paul docent vid Lunds universitet respektive universitetslektor vid Stockholms Universitet. Uppdragsgivare har varit Socialfondens Temaplattform Hållbart arbetsliv - en myndighetsamverkan mellan Svenska ESF-rådet som förvaltar Europeiska socialfonden och FORTE, Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

Syftet med forskningsrapporten är att bilda ett sammanhållet kunskapsläge över svensk gymnasial yrkesutbildning (skolförlagda yrkesprogram och lärlingsutbildning) som omfattar både forskning och regionala såväl som lokala satsningar för att stärka yrkesutbildningen. Sammanställningen kommer fungera som ett viktigt kunskapsunderlag inom ramen för vårt gemensamma arbete med kompetensförsörjning.

Gävle 2019-06-18

Lars Löw, Generaldirektör Svenska ESF-rådet

Författarens förord

Denna forskningsrapport är finansierad av den Europeiska Socialfonden (ESF) och av Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd). Forskningsrapporten ingår som en del i det svenska ESF-rådets och Fortes samarbete som bedrivs inom ramen för en ny temaplattform för ett hållbart arbetsliv fram till mitten av 2019.

Syftet med forskningsrapporten är att bilda ett sammanhållet kunskapsläge över svensk gymnasial yrkesutbildning (skolförlagda yrkesprogram och lärlingsutbildning) som omfattar både forskning och regionala såväl som lokala satsningar för att stärka yrkesutbildningen. Forskningsrapporten omfattar två delar: (del 1) en kunskapssammanställning över den forskning som har bedrivits om gymnasial yrkesutbildning sedan 2011 då den senaste gymnasiereformen (Gy11) sjösattes och (del 2) en lägesrapport över aktuella satsningar (samverkan omfattande institutionella arrangemang mellan olika parter) på regional och lokal nivå för att förbättra yrkesutbildningen.

Gymnasieskolans individnytta och samhällsnytta kan inte nog betonas. Utifrån de statliga publikationer, forskningsresultat (byggda på drygt 330 källor) och statistiska uppgifter som lyfts fram i denna forskningsrapport kan en huvudsaklig slutsats dras om att de flesta intentioner som ligger till grund för Gy11 gällande den gymnasiala yrkesutbildningen inte har infriats. Två positiva utvecklingar sedan lanseringen av Gy11 framträder i forskningsrapporten: andelen elever som avslutar gymnasieutbildningen med examen inom 3 år har ökat (och då mest bland yrkeselever) samt den sociala snedrekryteringen har (enligt statistiska uppgifter dock ej enligt forskning som fokuserar kunskapsinnehållet i utbildningen) minskat på samtliga yrkesprogram sedan läsåret 2011/12. Samtidigt har Gy11 reproducerat könsstrukturer och klasskillnader, ökat skolsegregation och underbyggt bristande likvärdighet samt minskat attraktionskraften för yrkesutbildning. Samverkan mellan skola och arbetsliv fortsätter vara av en bristande karaktär och yrkesutbildningar har en otillräcklig arbetslivsanknytning. Med utgångspunkt i de politiska ambitioner som fanns med Gy11 kan det konstateras att reformen är på de flesta punkter ett misslyckande och utgör ett skolexempel på en reform som reproducerar och även förstärker det som avsågs åtgärdas.

Det finns flera aktörer som har ansvar för yrkesutbildning såsom lärarkåren och skolrektorerna, studie- och yrkesvägledare, skolkuratorer, skolsköterskor, fackföreningsorganisationer, forskare och arbetsgivar sidan. Baserat på resultaten i denna forskningsrapport, följer den sistnämnda aktören inte riktigt upp sitt ansvar, utan främst förväntar sig att skolsystemet ska leverera efterfrågad kompetens även om flera branscher inte kan klargöra vad denna kompetens består av. Dock är huvudaktörerna i det svenska utbildningssystemet, som i forskning faller under benämningen den statsreglerade byråkratiska modellen, skolpolitiker på både nationell och lokal nivå.

Det är sällan en forskare uttalar sig i termer av att det finns tillräckligt med forskning. Men i detta fall, baserat på de vetenskapliga texter som presenteras i föreliggande rapport, vill jag hävda att det inte behövs mer forskning för att utbildningspolitiker ska kunna ta till sig att Gy11 och för den delen även flera föregående skolreformer från 1990-talet (se exempelvis

skolvalfriheten som ökar genom Gy11) inte gynnar den gymnasiala yrkesutbildningen. Tvärtom. Därmed motiveras titeln på denna forskningsrapport: *Svensk gymnasial yrkesutbildning - en framgångsfaktor för en effektiv övergång från skola till arbetsliv eller kejsarens nya kläder?* Kejsarens nya kläder symboliserar det som åstadkommit genom den senaste skolreformen Gy11.

Den danska författaren Hans Christian Andersen (1805–1875) har i sagan *Kejsarens nya kläder* (1837) på ett mästerligt sätt beskrivit hur en kejsare, febrilt intresserad av kläder, fick ett nytt klädesplagg sydd i ett magiskt (i själva verket icke-existerande) tyg som endast vissa valda i samhället kunde se och glädjas åt dess praktfullhet. Sagan omfattar fler budskap än det jag har fångat i föregående mening, men den parallell jag drar till den nämnda sagan är att kejsaren/utbildningspolitikerna på nationell nivå, oberoende av ideologisk anknytning är, bedömd utifrån de många skolreformerna sedan 1990-talet, förtjusta i kläder/förändringar av skolsystemet och använder samma magiska tyg/förändringar med utebliven framgång vilket underhåller lusten att leta efter nya kläder/tillsätta ytterligare utredningar som bereder för nya förändringar. I flera hundra vetenskapliga texter har forskare konstaterat att Gy11 är sydd av samma "magiska" tyg, som föregående reformer, vars "praktfullhet" kan uppfattas endast av utbildningspolitiker. Denna liknelse kan verka överdriven och det är den, fast på ett omvänt sätt: utbildningspolitiken i Sverige överträffar Andersens saga om kejsarens nya kläder. Den gymnasiala yrkesutbildningen har genomgått flera förändringar sedan 1990-talet oftast med samma resultat: det blev lika dåligt som innan eller möjligtvis ännu sämre. Ta exempelvis den ojämna könsfördelningen som har ökat på yrkesutbildningen sedan Gy11. På VVS- och fastighetsprogrammet samt på El- och energiprogrammet är andelen unga män i årskurs 1 under läsåret 2017/18 så pass hög som 96,9 procent respektive 96,8 procent; snart går det inte att bli sämre. Till syvende och sist handlar det inte om en saga utan om faktiska förhållanden inom ett skolsystem för tiotusentals yrkes elever varje läsår.

Jag önskar tacka Lars Wärngård, senior rådgivare vid Forte, för hans uppmuntrande och konkreta stöd under arbetet med forskningsrapporten! Ett stort tack till Ulrika Thomsson Myrvang, projektledare/analytiker vid Forte och kontaktperson, för all hjälp hon gav oss under hennes verksamma tid på Forte! Ett särskilt stort tack till Viveca Lindberg, docent i didaktik och universitetslektor med inriktning mot komparativ ämnesdidaktik vid Institutionen för humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik, som har granskat och lämnat mycket relevanta synpunkter på denna forskningsrapport!

Som projektledare hoppas jag att de forskningsresultat och den mångfald av insatser och samverkansformer som presenteras i denna forskningsrapport ska ge en god grund för att kunna förbättra den gymnasiala yrkesutbildningen. Forskningsrapporten vänder sig till samtliga intresserade av gymnasial yrkesutbildning: forskare, utbildningspolitiker, skolföreträdare, utredare, myndighets- och partsföreträdare men även till studenter på olika nivåer och skilda disciplinera hemvist med intresse för gymnasial yrkesutbildning.

Lund i juni 2019
Alexandru Panican

Innehållsförteckning

1. Problembeskrivning, syfte och metodologiska överväganden	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Metodologiska överväganden	7
1.2.1 Delstudie I: Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11	7
1.2.2 Delstudie II: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning	9
2. Bakgrund - den svenska gymnasiala yrkesutbildningen	11
2.1 Yrkesutbildningens organisering och innehåll från Lgy 70 till Gy11	11
2.1.1 Ämnesintegrering från Lgy 70 till Gy11	14
3. Delstudie I Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11	15
3.1 Har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats sedan Gy11?	15
3.1.1 Utvecklingen av andel elever som fullbordar gymnasial utbildning sedan Gy11	18
3.1.2 Gymnasial lärlingsutbildning	22
3.1.3 Utmaningar som den svenska gymnasiala yrkesutbildningen har mött sedan Gy11	27
3.2 Hur tar utbildningsinnehållet form som en efterföljd av reformen Gy11? Hur har apl utvecklats? Hur har ämnesintegrerat arbete utvecklats?	32
3.2.1 Utbildningsinnehåll efter Gy11	33
3.2.2 Från APU till apl	39
3.2.3 Ämnesintegrering av gymnasiegemensamma ämnen och yrkesämnen	42
3.3 Har rekryteringen breddats som en följd av Gy11? Har jämställdheten inom ramen för yrkesutbildning förbättrats genom att yrkesvalen för kvinnor och män breddats sedan Gy11?	46
3.3.1 Har rekryteringen på yrkesutbildning breddats som en följd av Gy11?	47
3.3.2 Har jämställdheten inom yrkesutbildning förbättrats sedan Gy11?	53
3.4 Har yrkesutbildningens attraktionskraft ökat?	60
3.5 På vilket sätt har eleverna fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval?	68
4. Delstudie II: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning	75
4.1 Vilka samverkansformer (modeller/metoder) och institutionella arrangemang mellan skola och representanter för näringslivet tillämpas gällande yrkesutbildning på regional och lokal nivå? Vad karakteriserar samverkansformer som beskrivs som framgångsrika?	75
4.1.1 Öka intresse och attraktivitet	76
4.1.2 Forma innehåll och utformning	82
4.1.3 Kvalitetssäkra yrkeskunnande	86
4.2 Vilka erfarenheter av arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet inom ramen för yrkesutbildning finns det på regional och lokal nivå?	94
4.2.2 Satsningar inom kvinnligt kodade yrkesområden	99
4.2.3 Regionala satsningar inom ramen för projektet ”Jämställd regional tillväxt 2016–2018”	101
4.3 Vilken betydelse har konjunkturen samt kontexten för organiseringen av yrkesutbildning på regional och lokal nivå?	106
4.3.1 Yrken i förändring	108
5. Slutsatser och avslutande kommentarer	111
5.1 Delstudie I Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11	111
5.1.1 Iakttagelser gällande forskning	117
5.2 Delstudie II Kunskapssammanställning: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning	118
5.2.1 Iakttagelser gällande satsningar på yrkesutbildning	122
6. Referenser	124
Bilaga 1	149

1. Problembeskrivning, syfte och metodologiska överväganden

Sverige har ett tilltagande matchningsproblem, såväl kompetens- som utbildningsmatchning brister på arbetsmarknaden (OECD 2013; Karlson & Skånberg 2012). Det finns dels arbetstagare som är överutbildade i förhållande till deras anställning/arbetsuppgifter (Tåhlin 2007; Le Grand et al. 2013; Almerud & Krassén 2014), dels grupper med under- och felutbildning eller utan formell utbildning (Olofsson & Panican 2012; Berlin 2014; Persdotter 2009). Det samtida arbetslivet karakteriseras dessutom av olika strukturomvandlingar, som innebär att yrkeskunnandets innehåll och hur arbetet organiseras präglas av föränderlighet (Gee, Hull & Lankshear 1996). Detta har till följd att den enskilde i allt högre grad behöver kunna möta upp förändringar i arbetslivet – något som i sin tur står i relation till tidigare utbildningserfarenheter och kontextuella omständigheter på arbetsplatsen (Baumgarten 2006; Eriksson Gustavsson 2002; jfr Rainbird 2000). Konsekvensen av det ovan beskrivna blir en betydande brist på arbetskraft som enligt Konjunkturinstitutet (2017), OECD (2016) och Arbetsförmedlingen (2016) hotar den ekonomiska tillväxten. De flesta branscher uppger att de har en tilltagande arbetskraftsbrist samtidigt som det blir allt svårare att rekrytera arbetskraft med efterfrågad kompetens. Under 2017 har drygt vart fjärde rekryteringsförsök misslyckas,

Bristen på kompetens är mer utbredd än på länge och många företag upplever idag svårigheter att rekrytera de medarbetare som deras verksamheter är i behov av (Svenskt Näringsliv 2018:4).

Arbetsförmedlingen kommer fram till följande slutsats:

Vi har arbetskraftsbrist inom vissa yrken samtidigt som många är arbetslösa. Det visar på en arbetsmarknad i obalans. En större andel arbetssökande saknar den kompetens som krävs för de lediga jobben /.../ (Arbetsförmedlingen 2017a; se också prop. 2017/18:1).

Matchningsproblematiken underbygger arbetslöshet bland ungdomar (gruppen 15–24 år). I många avseenden framstår 1990-talets inledande krisår som en brytpunkt i den svenska välfärdsstaten (Olofsson 2018; Håkansson & Nilsson 2018), något som kan sammankopplas med olika rationaliseringsprocesser såsom utflyttning av industrier till låglöneländer (Gråbacke & Jörnmark 2008; Lüthje 2002). Sedan dess har ungdomsarbetslöshet framstått som en stor utmaning. Arbetslösheten bland ungdomar är konstant 3–4 gånger högre än bland vuxna (gruppen 25–74 år). Även under perioder då arbetslösheten för vuxna befinner sig på en låg nivå, har ungdomsarbetslösheten utvecklats ogynnsamt, både under 2000–2002 och under 2007, år som kännetecknas av en utpräglad högkonjunktur med stark arbetskraftsefterfrågan. Under de senaste två decennierna har Sverige haft den högsta ungdomsarbetslösheten bland de skandinaviska länderna. Företag hittar inte arbetssökande med rätt kompetens samtidigt som ungdomsarbetslösheten fortsätter vara hög (Panican 2016a). Det ska nämnas att ungdomsarbetslösheten har minskat under de senaste åren dock till nivåer som är långt över perioden strax före krisåren på 1990-talet (Panican & Ulmestig 2017). I februari 2018 fanns det drygt 120 000 nyanmälda platser (sammanlagt 271 666 utannonserade lediga jobb) på Arbetsförmedlingen (Arbetsförmedlingen 2018a) och nästan 110 000 arbetslösa ungdomar (SCB 2018). Samtidigt visar prognosen för arbetsmarknaden en marginell minskning av arbetslösheten under 2018 följt av en ökad arbetslöshet under 2019 (Arbetsförmedlingen

2017b). Det vill säga, även om en del arbetslösa inte befinner sig nära en arbetsmarknadsetablering kommer ungdomarna ha det fortsatt svårt att etablera sig trots att det finns lediga jobb samtidigt som det råder kompetensbrist inom de flesta branscher. Det ska betonas att ungdomarna inte utgör en homogen grupp: unga med utländsk bakgrund och ensamkommande barn utan stark studiebakgrund i sitt hemland, ungdomar med nedsatt arbetsförmåga, unga utan gymnasiekompetens och unga som växer upp i utanförskapsområden är särskild utsatta för arbetslöshet (Olofsson & Wadensjö 2015).

Vad görs åt missmatchen på arbetsmarknaden? Sedan krisen på 1990-talet har svaret bland politiker, oavsett ideologisk anknytning, varit ett skolsystem¹ som omfattar gymnasiala yrkesutbildningar präglade av arbetslivets behov; även internationellt framhålls betydelsen av satsningar på yrkesutbildningar för att effektivisera matchningen på arbetsmarknaden (OECD 2010). I gymnasiereformen som introducerades hösten 2011 och som har gått under samlingsnamnet Gy11, skulle yrkesutbildningarna få en ökad karaktär av färdigutbildning samt bli mer avnämningarstyrda för att kunna underlätta övergången från skola till arbetsliv. Den gymnasiala yrkesutbildningen skulle stärkas. Utbildningarnas status och attraktivitet skulle öka, flera elever skulle välja studera på ett yrkesprogram och jämställdheten förbättras genom att bryta mot traditionella och könssegregerade utbildningsval (Olofsson & Panican 2017). Utbildningsinnehållet skulle ha en högre kvalitet med en större betoning på yrkesämnen, minskning av kärnämnen samt höjd kvalitet på lärandet på arbetsplatserna (Håkansson & Nilsson 2013). Utbildningarna skulle leda till en yrkesexamen och eleverna skulle bli ”anställningsbara” – ett nytt begrepp i gymnasiets läroplaner. Reguljära lärlingsutbildningar infördes 2011, där minst hälften av utbildningen skulle vara arbetsplatsförlagd. Parallellt med retoriken om ökad kvalitet framställdes yrkesutbildningarna samtidigt som ett val för elever som beskrevs som mindre motiverade för studier, vilket ger en motsägelsefull bild av vad yrkesutbildningarna förväntas åstadkomma (Berglund 2009; Henning Loeb & Berglund 2013).

På den politiska nivån finns fortfarande förväntningar på att gymnasiala yrkes- och lärlingsutbildningar kan underlätta ungdomarnas etablering inom sitt yrkesområde direkt efter avslutade gymnasiestudier. Men vad har förändringarna i skolsystemet med fokus på gymnasiala yrkesutbildningar lett till? På vilket sätt har jämställdheten förbättrats och kvalitén i yrkesutbildningen stärkts samt hur avspeglas satsningarna i ungdomars gymnasieval? Dessutom, vilka erfarenheter finns det på regional och lokal nivå om förbättrad matchning samt om genomtänkta övergångar från skola till arbetsliv? Det finns varken en kunskapssammanställning över den forskning som har bedrivits på området eller en lägesrapport över satsningar som gynnar övergången skola-arbetsliv för att besvara dessa frågor.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med rapporten är att bilda ett sammanhållet kunskapsläge över svensk gymnasial yrkesutbildning (skolförlagda yrkesprogram och lärlingsutbildning) som omfattar både forskning och regionala såväl som lokala satsningar för att stärka yrkesutbildningen. Detta ska

¹ Med skolsystem refereras i denna forskningsrapport till primär- och sekundärutbildning (Börjesson 2016).

utföras genom att: (i) göra en kunskapssammanställning över den forskning som har bedrivits om gymnasial yrkesutbildning sedan 2011 då den senaste omfattande gymnasiereformen (Gy11) sjösattes och (ii) presentera en lägesrapport över aktuella satsningar (samverkan omfattande institutionella arrangemang mellan olika parter) på regional och lokal nivå för att förbättra yrkesutbildningen. Följande frågor vägleder forskningsrapportens två delstudier:

Delstudie I: Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11

- På vilket sätt har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats i spåren av Gy11? Svarar den förändrade yrkesutbildningen mot branschernas kompetensförsörjning?
- Hur tar utbildningsinnehållet form som en efterföljd av reformen Gy11? Hur har den arbetsplatsförlagda utbildningsdelen utvecklats? Hur har ämnesintegrerat arbete utvecklats?
- På vilket sätt har rekryteringen breddats som en följd av Gy11? Har jämställdheten inom ramen för yrkesutbildning förbättrats genom att yrkesvalen för kvinnor och män breddats sedan Gy11?
- Har yrkesutbildningens attraktionskraft ökat?
- På vilket sätt har eleverna fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval?

Delstudie II: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning

- Vilka samverkansformer (modeller/metoder) och institutionella arrangemang mellan skola och representanter för näringslivet tillämpas gällande yrkesutbildning på regional och lokal nivå? Vad karaktäriserar samverkansformer som beskrivs som framgångsrika?
- Vilka erfarenheter av arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet inom ramen för yrkesutbildning finns det på regional och lokal nivå?
- Vilken betydelse har konjunkturen samt kontexten för organiseringen av yrkesutbildning på regional och lokal nivå?

1.2 Metodologiska överväganden

Under denna rubrik redovisas de metoder som använts i forskningsrapporten som omfattar två delstudier. I den första delstudien görs en sammanställning av den forskning som finns om svensk gymnasial yrkesutbildning sedan 2011, då den nuvarande gymnasieskolan fick sin utformning (Ledman 2014). Den typ av litteratur som undersökts samt de kriterier som använts i urvalet av vetenskapliga texter för delstudie ett presenteras i detta avsnitt. Vidare lyfts en metodologisk diskussion för insamling av empiri som ligger till grund för den andra delstudien, där syftet har varit att skapa en lägesrapport över aktuella satsningar på regional och lokal nivå för att förbättra den gymnasiala yrkesutbildningen.

1.2.1 Delstudie I: Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11

Vår ambition har varit att göra en systematisk översikt av deskriptiv karaktär, nämligen att först kartlägga för att därefter redovisa och sist syntetisera forskning (Bergmark 2008; Bryman 2018) om yrkesutbildning. Kunskapssammanställningen kompletteras med relevanta publikationer och statistiska uppgifter från Skolverket, Skolinspektionen och offentliga utredningar. Det bör

tilläggas att kunskapssammanställningen får karaktären av utvärdering, då de frågor som vägleder denna delstudie och den forskning som uppmärksammas förhåller sig till de ambitioner som har funnits bakom gymnasiereformen Gy11. Våra slutsatser bygger emellertid på tidigare forskning och andras forskningsresultat, vilket gör att det inte går att entydigt diskutera om typ av utvärdering (summativ eller formativ) eller utvärderingsmodell (såsom effekt-, mål-, empowerment-, intressent- eller processutvärdering).² Vissa vetenskapliga texter (exempelvis gällande forskning om breddad rekrytering som en följd av Gy11) lutar mot målutvärderingar medan andra (såsom delar av forskningen om matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov sedan Gy11) pekar åt processutvärderingar.

Vi har använt följande kriterier i urvalet av vetenskapliga texter:

- Kunskapssammanställningen fångar texter om gymnasial yrkesutbildning publicerade sedan 2011 med hänvisning till tidpunkten då den nuvarande gymnasieskolan formades efter gymnasiereformen Gy11. Denna gymnasiereform sjösattes hösten 2011, men vi presenterar också publikationer från samma år även om texternas utgivningsdatum föregår höstterminen. Ibland kompletterar vi med texter utgivna före 2011 för att förtydliga resonemang och/eller för att lyfta fram exempel på forskning om samma tema/fråga som är på tal för stunden i denna forskningsrapport. Dessutom finns en del texter om Gy11 som har publicerats före implementeringen av gymnasiereformen; i enstaka fall hänvisar vi till dessa publikationer för att kunna förtydliga och/eller ge exempel på vissa argument.
- Med forskning menas texter (artiklar, rapporter, avhandlingar) författade av disputerade forskare.
- Texterna som valts handlar om gymnasial yrkesutbildning i Sverige; var forskaren har sin hemvist saknar betydelse, det kan handla om internationell forskning som berör svensk yrkesutbildning.
- Sökningen har genomförts via nätbaserad informationsteknologi. Vi har använt olika sökord för att hitta relevanta texter genom universitetsbibliotekens databaser. Texterna kan vara elektroniskt publicerade eller tillgängliga i tryckformat. En svaghet med detta tillvägagångssätt är att litteratursökningen inte omfattar opublicerade studier, dvs studier som inte är registrerade i de databaser som vi har sökt; å andra sidan är det sällan som forskare inte registrerar egna studier.
- Vi har använt följande databaser kopplade till svenska universitet: Kungliga bibliotekets databas LIBRIS (<https://libris.kb.se/>) som tillhandahåller litteratur i den nationella bibliotekskatalogen, LUBsearch (<https://www.lub.lu.se/sok>) och LUBcat (<https://lubcat.lub.lu.se/?language=sv-SE>) som utgör Lunds Universitets biblioteks söktjänster för e-resurser och tryckt material samt av EBSCO Discovery Service (<https://www.eds.a.ebscohost.com.ezp.sub.su.se>) som är Stockholm Universitets söktjänst i olika databaser.

Litteratursökningen är en metod förenad med brister, det finns ingen databas och sökmotor som täcker samtliga publikationer och inte mycket träffsäkra söktermer heller (för en kritisk

² För en diskussion om utvärderingsmodeller se Krogstrup (2017).

diskussion på detta tema se Lindberg 2009; Hirsh & Lindberg 2015). Litteratursökningen har inletts med en sökning i databasen LIBRIS som visade sig vara otillräcklig, eftersom flera texter som båda författarna var bekanta med sedan tidigare inte kom upp (om brister med LIBRIS som databas se Lindberg 2003a, s. 17-18; Hirsh & Lindberg 2015, s. 15-16). Detta har medfört att vi har kompletterat sökningen med ovannämnda lokala databaser som administreras av Lunds universitets bibliotek (LUBsearch och LUBcat) och av Stockholm Universitet (EBSCO Discovery Service). Vi har dessutom använt oss av kompletterande sökstrategier för att kompensera för bristfälliga databaser. Detta har vi gjort genom att söka i referenslistor som hör till de publicerade källor som hittades med hjälp av den elektroniska litteratursökningen. Dessutom har en manuell sökning genomförts via hemsidor för tre vetenskapliga tidskrifter inom yrkesutbildningsfältet (*Vocations and Learning*, *Journal of Vocational education and Training* samt *Nordic Journal of Vocational education and Training*) för att ringa in relevanta artiklar med start år 2011. I initialskedet har vi kontaktat forskare på området för att få information om relevanta texter; projektledaren för denna studie är samordnare för ett nationellt yrkesutbildningsnätverk finansierat av Forte³ som omfattar ledande forskare på området.

Litteratursökningen har genomförts med hjälp av följande söktermer: ”yrkesutbildning”, ”lärlingsutbildning”, ”arbetsplatsförlagt lärande (apl)”, ”yrkestävling”, ”ämnesintegrering”, ”VET”, ”Vocational education and training”, ”context embedded learning”, ”övergång skola-arbetsliv”, ”school-to-work transition”. Söktermerna har trunckerats.

Vi har gjort en gedigen sökning för att följa upp ambitionen att fånga utgivna skrifter (forskning och statliga publikationer) om den svenska gymnasiala yrkesutbildningen sedan 2011 och fram till 30 november 2018 då denna del av arbetet har avslutats. Vi gör dock inte anspråk på en fullständig heltäckande bild. Det skulle bli ett alltför vittomfattande uppdrag inom ramen för en enda studie/forskningsrapport. I vissa fall handlar det om avhandlingar där författaren har efter disputationen valt att publicera delar av texten i andra sammanhang såsom i form av ett kapitel i en antologi; i de flesta fall har vi valt att hänvisa endast till avhandlingsarbetet som fångar samma resonemang som publiceras i efterhand. Det kan dessutom finnas publikationer som fokuserar annat än just gymnasiala yrkesutbildning, men ändå omfatta resonemang eller exempel på argument med korta hänvisningar till yrkesutbildning på sekundär nivå; dessa texter presenteras inte i denna forskningsrapport.

1.2.2 Delstudie II: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning

Den andra delstudien har genomförts i enlighet med tematisk innehållsanalys (Bryman 2018) om satsningar på regional och lokal nivå för att förbättra yrkesutbildningen. Dessa satsningar är oftast baserade på samverkan mellan olika parter i syfte att förbättra övergången från skola till arbetsliv eller för att öka/bredda rekryteringsunderlaget. Samverkan blir ett analytiskt begrepp som omfattar olika institutionella arrangemang. Innehållsanalysen fokuserar intersektoriell samverkan, dvs. samverkan mellan olika organisationer (framförallt mellan skolor och näringslivet) med egna uppdrag. Den intersektoriella samverkan är komplex och

³ Länken till nätverkets hemsida: <https://www.soch.lu.se/forskning/forskargrupper/yrkesutbildning-arbetsmarknad-och-forsorjning>

kommer att ringa in mellanorganisatorisk nivå (Danermark 2005) genom att studera formaliserad samordning såväl som professionell styrning samt ekonomiska och tidsmässiga resurser avsatta för samverkan gällande yrkesutbildning

För att hitta lokala och regionala satsningar på yrkesutbildningar har vi kontaktat:

- Branschorganisationer för att kartlägga satsningar de är delaktiga i, till exempel branschägda skolor eller satsningar på att öka jämställdhet och jämlikhet.
- Satsningar på college-konceptet som bygger på samverkan mellan arbetsmarknadens parter och tillämpas på lokal nivå genom institutionella arrangemang mellan enskilda skolor och företag för att säkra kompetensbehoven och kvalifikationskraven.
- Samtliga 21 landsting/regioner som kan ha kunskap om regionala och lokala satsningar på yrkesutbildning.
- Skolverket (framförallt Skolverkets lärlingscentrum) som kan lyfta fram regionala och lokala satsningar. Även de satsningar Skolverket publicerat i relation till området har studerats.
- Arrangörer av skol- och yrkestävlingar, då specifikt WorldSkills Sweden. Även här har vi studerat dokument och texter publicerade av och om WorldSkills Sweden.

Branschorganisationer valdes ut med utgångspunkt i en lista med branschorganisationer på Tillväxtverkets webbsida. 19 av dessa kontaktades beaktande deras förmodade koppling till gymnasiala yrkesprogram. Branschorganisationerna kontaktades via mejl i juni (se bilaga). En påminnelse skickades ut i augusti. Av branschorganisationerna har nio återkopplat med mejlsvar på frågorna och med exempelvis utskick av dokument eller tips på personer att kontakta eller projekt att söka på. Utöver detta har tre semistrukturerade intervjuer (Kvale 1997) genomförts med branschrepresentanter som föredrog det. Intervjuerna har spelats in och transkriberats. Två av dessa var telefonintervjuer. En intervju genomfördes vid ett personligt möte på representantens arbetsplats. Även denna intervju spelades in och transkriberades. Utifrån tips från de kontakter som ovan angetts har ytterligare 11 telefonintervjuer genomförts med lokala eller regionala företrädare för olika satsningar. Dessa utgör en blandad skara från regionala samordnare, projektledare till rektorer och yrkeslärare. Under dessa intervjuer fördes anteckningar.

Alla 19 utvalda branschorganisationers samt samtliga regioners webbsidor och där länkade dokument har studerats. Ett snöbollsförfarande har förelegat både vid granskning av webbsidor och vid mejlsvar och telefonintervjuer. Dessutom har branschtidningar undersökts, även dessa har sökts fram genom ett snöbollsförfarande. Därutöver har en telefonintervju med en representant för Skolverkets lärlingscentrum genomförts.

2. Bakgrund - den svenska gymnasiala yrkesutbildningen

Den svenska yrkesutbildningen förändrades under den första halvan av 1900-talet från en i grunden arbetsplatsbaserad utbildning med arbetsmarknadens parter som huvudaktör till en skolbaserad yrkesutbildning med staten som den kraftfulla parten (Olofsson 2005; Håkansson & Nilsson 2013; Nilsson 2014). Förändringen var så pass omfattande att det kan diskuteras i termer av en övergång från en "labour market training regime" som under det tidiga 1900-talet dominerade den svenska yrkesutbildningen till en "school regime" som började få fäste i mitten på decenniet efter andra världskriget (Lundh Nilsson & Nilsson 2015).⁴ De svenska yrkesutbildningarna har därefter varit institutionellt präglade, statligt styrda, haft en relativt hög andel allmänna ämnen och en svag lärlingstradition (Nylund 2013; Olofsson 2010). Sedan 1970-talet har svensk grundläggande yrkesutbildning nästan uteslutande bedrivits inom ramen för gymnasieskolan. Förändringen av yrkesutbildningen till en skolbaserad utbildning har också medfört att innehållet i de grundläggande yrkesutbildningarna formats i enlighet med skolans logik (Broberg 2014). Det har bland annat inneburit att det yrkesteoretiska och det yrkespraktiska kunnandet separerats, där praktiskt kunnande övats genom moment i skolverkstäder och yrkesteori i teorisalar. Men även vid inslag av lärande på arbetsplatser har tiden för övning av det praktiska kunnandet i arbetsplatsens verksamhet underordnats skolans tidsmässiga ramar och läroplaner (ibid.).

En röd tråd i gymnasiereformerna sedan 1970-talet har varit en strävan att utforma de gymnasiala utbildningarna så att de svarar mot arbetslivets behov och därmed bidrar till Sveriges ekonomiska utveckling (Lundahl 2008a). Hur arbetsmarknaden och den svenska ekonomin ska främjas på bästa sätt skiljer gymnasiereformerna åt, där de tidigare reformerna mer rört sig mot bredd och generalisering medan den senaste betonar specialisering och konkretisering (Lundahl 2008a).

2.1 Yrkesutbildningens organisering och innehåll från Lgy 70 till Gy11

Yrkesskolor och fackskolor har en lång historia i Sverige. Med 1968 års utbildningsreform, som realiserades 1971, förenades dessa och det dåvarande gymnasiet formellt i en sammanhållen gymnasieskola (Lundahl 1998, Lundahl et al. 2010). Reformen motiverades utifrån tankar om att de rådande utbildningarna inte var anpassade till arbetslivets kort- och långsiktiga behov. Ytterligare motiv handlade om att yrkens status eller elevers sociala bakgrund inte skulle styra valet av utbildning (Lundahl 2008a). Läroplanen Lgy 70 innebar en systematisering av kunskapsinnehållet och organisationsformerna jämfört med den tidigare stora bredden av olika slags yrkesutbildningar i landet (Broberg 2014). Istället skapades 18 tvååriga yrkeslinjer. Dessa syftade till utveckling av grundläggande kunskaper i yrket med färdigutbildning efter gymnasiet på en arbetsplats (Olofsson & Wadensjö 2011).

⁴ För en redovisning av lärlingssystemet mellan 1890-1917 se Hellstrand (2016), för lärlingsutbildning mellan 1940-1970 se Nilsson (2013) och för yrkesutbildningssystemet mellan 1910-1975 se Karlsson, Lundh Nilsson & Nilsson (2018).

De enskilda yrkeslinjerna var uppbyggda enligt en struktur med ett gemensamt basår som åtföljdes av en specialisering under det andra året genom val av utbildningsgren. Flertalet yrkeslinjer innefattade enbart ett yrkesämne, vars omfattning och fördelning över terminerna angavs i en timplan, medan innehållet beskrevs i kursplanen genom angivna mål och moment. En vanlig uppdelning av yrkesämnet var i fackteori och arbetsteknik (Lindberg & Wärvik 2017). Allmänna ämnen upptog ca en tiondel av utbildningstiden, där ämnena svenska och idrott ingick i samtliga gymnasielinjer (Christidis & Lindberg 2017). Därutöver kunde yrkes eleverna välja ytterligare två allmänna ämnen; sammanlagt ingick således fyra allmänna ämnen i yrkesutbildningen. Om eleven valde engelska utöver svenska uppnåddes allmän högskolebehörighet. De allmänna ämnena beskrevs utgöra en gemensam kärna i gymnasiet och eleverna på olika yrkeslinjer kunde studera dessa i linjeöverskridande grupper. Dock skiljde sig kunskapsinnehållet i de allmänna ämnena åt mellan yrkeslinjerna och de teoretiskt inriktade linjerna då de hade olika kursplaner (Berggren 2013). I de olika yrkeslinjerna ingick i mitten av 1980-talet yrkespraktik av en omfattning om ca 6 procent av utbildningstiden. Ett undantag var vårdlinjen vars yrkespraktik innefattade ungefär en tredjedel av utbildningstiden (Lindberg & Wärvik 2017).

I svallvågorna av den ekonomiska instabilitet som rådde sedan mitten av 1970-talet och en oro för negativa effekter på grund av pågående strukturella omvandlingar, drev de fackliga organisationerna på en ny gymnasieutredning (Lundahl 2008a). Önsknings framfördes om att mångfalden av specialiserade linjer och kurser skulle tonas ned till förmån för breda och anpassningsbara gymnasiala utbildningar som skulle ligga steget före arbetsmarknads- och samhällsförändringar (Lundahl 2008a; Lundahl 1998). Även förhoppningar om att minska den rådande klass- och könssegregeringen framfördes som motiv (Lundahl 1998). Det dröjde dock ända till 1990-talet innan en ny skolreform kom till stånd. Svårigheter för unga att etablera sig på arbetsmarknaden till följd av strukturella förändringar på den svenska arbetsmarknaden och i ekonomin bidrog till ett växande intresse för yrkesutbildning (Lundahl 1998; Olofsson & Panican 2008). 1990-talets reform försökte svara an på dessa problem genom att göra gymnasiet mer enhetligt samt innehållet mer flexibelt. Det innebar att de tvååriga linjerna omvandlades till 13 treåriga yrkesförberedande program i Lpf 94. De yrkesförberedande programmen skulle ge en grundläggande orientering i ett yrkesområde med färdigutbildning senare i arbetslivet (Nylund 2013). Programmen ledde dessutom till grundläggande högskolebehörighet och möjliggjorde vidare högre studier. Båda dessa idéer kan sammankopplas med reformens uttalade syfte om anpassning till osäkerhet och förändringar i arbetslivet. Ett mål- och kunskapsrelaterat betygssystem infördes med läro- och kursplaner, programmål, uppnående- och strävansmål samt betygskriterier. Reformen präglades också av idéer om decentralisering och valfrihet (Carlbaum 2012; Lundahl 2008a).

Samtliga gymnasieprogram omfattade 2500 poäng. 1450 av dessa poäng skulle vara i så kallade *karaktärsämnena* (de för programmet karaktäristiska ämnena, dvs yrkesämnena på yrkesförberedande program) och 750 i *kärnämnen* (dvs. allmänna ämnen). Åtta kärnämneskurserna ingick i samtliga program och skulle leda till samma kunskapsmål oavsett gymnasieprogram. Ökningen från fyra till åtta allmänna ämnen samt större omfattning i dessa bidrog till den längre utbildningstiden. Inom programmen fanns därutöver ett antal valbara

kurser samt även elevens individuella val i både karaktärs- och kärnämnen. Vilka kurser som erbjöds varierade på olika skolor, vilket ledde till att samma program kunde ta form på en mängd skilda sätt lokalt och regionalt. Eleverna skulle även genomföra en kurs i projektarbete om 100 poäng med en gemensam kursplan för alla program. Istället för ett enda eller ett fåtal yrkesämnen fanns i Lpf 94 ett antal ämneskurser i karaktärsämnena, och uppdelningen i fackteori och arbetsteknik försvann (Lindberg & Wärvik 2017). Utbildningstiden på arbetsplatser (APU) reglerades, där 15 procent av utbildningen i karaktärsämnena skulle förläggas till en arbetsplats. För många yrkesprogram innebar detta en dubbling av tiden i yrkesverksamhet på en eller flera arbetsplatser (Kristmansson 2016; Lindberg & Wärvik 2017); för Vård- och omsorgsprogrammet innefattade dock denna reglering en betydande minskning (Lindberg & Wärvik 2017). Det var skolans läroplaner, program mål, kursplaner som ska vara grund för vad eleven får tillgång till under APU.

Med regeringsskiftet 2006 kasserades inledda planer på en ny gymnasiereform (Gy-07) med intentioner som ökad breddning av yrkesprogrammets innehåll samt ökad rekryteringen till högskolan. Istället initierades och implementerades en ny reform, Gy11. I fokus i propositioner och betänkande som föregick reformen var bland annat argument om en hög ungdomsarbetslöshet, trots relativt gott ekonomiskt läge vid regeringsskiftet (Carlbaum 2012). Istället för 1990-talsreformens inriktning på decentralisering och bredd präglades reformen av ökad reglering och styrning samt differentiering (Carlbaum 2012; Lundahl 2008a). I Gy11 uttrycktes differentieringen genom att skarpas gränser mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program. Denna förändring kom bland annat till uttryck genom namnbytet från yrkesförberedande till yrkesprogram, att yrkesprogrammen skulle leda till en yrkesexamen samt att ”anställningsbarhet” blev ett mål för yrkesprogrammen. Yrkesprogrammen skulle i högre grad än tidigare förbereda eleverna att direkt gå in i en yrkesverksamhet efter avslutade gymnasiala studier. Yrkesutbildningen skulle även bli mer avnämardstyrd och präglad av arbetslivets behov, innehållet i utbildningen skulle förtydligas genom en större betoning på yrkesämnena. Dessutom skulle genomströmningen öka. Gymnasiala lärlingsutbildningar, där större delen av utbildningen skulle vara arbetsplatsförlagd, blev en del av den reguljära gymnasieutbildningen. (se prop. 2008/09:199; SOU 2008:27; SOU 2010:19)

Sedan reformen 2011 finns det i dagsläget 12 nationella yrkesprogram. Dessa finns i två varianter: som skolförlagda program och som lärlingsutbildning. Läroplanerna för de skolförlagda programmen och lärlingsutbildningen är identiska, även om hälften eller mer av utbildningstiden i lärlingsutbildningen ska vara förlagd till en eller flera arbetsplatser. Precis som i Lpf 94 omfattar den gymnasiala yrkesutbildningen 2500 poäng, men många *yrkesämnen* (som de nu kallas i stället för karaktärsämnen) har fått nya kursnamn och kursernas innehåll samt omfattning har förändrats (Lindberg & Wärvik 2017). Yrkesprogrammen består av en programgemensam kärna, inriktningar⁵, programfördjupningar och individuellt val. Däremot finns inte längre samma möjlighet att skapa regionala och lokala varianter som i Lpf 94. Det tidigare projektarbetet har ersatts av ett gymnasiearbete om 100 poäng, där innehållet i

⁵ Med undantag från Vård- och omsorgsprogrammet som inte har några inriktningar.

gymnasiearbetet skiljer sig åt mellan de högskoleförberedande programmen och yrkesprogrammen. Yrkesprogrammets gymnasiearbete ska visa:

/.../ att eleven är förberedd för det yrkesområde som gäller för den valda yrkesutgången. Det ska pröva elevens förmåga att utföra vanligt förekommande arbetsuppgifter inom yrkesområdet (Skolverket 2012:1).

De allmänna ämnena (nu benämns som *gymnasiegemensamma ämnen*) har minskats till 600 poäng till förmån för mer tid i yrkesämnena. De gymnasiegemensamma ämnena är inte längre enhetliga, utan kunskapsinnehåll och omfattning i yrkesprogrammets och de högskoleförberedande programmens gymnasiegemensamma ämnen skiljer sig åt. Därmed har det skett ett skifte bort från idén om en gemensam kunskapsinnehållslig kärna för alla gymnasieprogram (SOU 2008:27). För att få allmän högskolebehörighet behöver yrkes eleverna välja till (rätt) kurser inom ramen för sin programfördjupning.

Tidigare APU kallas sedan Gy11 för arbetsplatsförlagt lärande (apl). Den garanterade tiden på en arbetsplats har ökat (Kristmansson 2016; Lindberg & Wärvik 2017), då apl numera ska omfatta 15 veckor istället för 15 procent av utbildningstiden, med en garanti om 23 timmars undervisningstid per vecka i de skolförlagda programmen. På lärlingsprogrammen ska apl omfatta minst halva utbildningstiden. Som tidigare är det skolan som ansvarar för det arbetsplatsförlagda lärandet och det är skolans styrdokument som ligger som grund för bedömning av elevens utveckling av kunnande på arbetsplatsen.

2.1.1 Ämnesintegrering från Lgy 70 till Gy11

Ämnesintegrering benämns med ett antal olika begrepp både i svenska och internationella sammanhang (Christidis 2014). I Sverige förekommer till exempel uttryck som ämnesövergripande arbete, samverkan över ämnesgränser, temaarbete och infärgning.

I Lgy70 nämns samverkan mellan ämnen som något som bör tillvaratas, men begrepp som ämnesintegrering och infärgning liksom beskrivningar av varken utformning eller innehåll i något slags ämnesintegrerat arbete förekommer inte i läroplanerna (Skolöverstyrelsen 1971). I Lpf 94 nämns att rektor ska ansvara för att samverkan mellan olika ämneslärare kommer till stånd. I kärnämnenas kursplaner finns skrivelser om att innehållet i dessa ämnen ska vara inriktad mot aktuellt program. I uppdateringen av programplanerna i Gy2000 har alla yrkesprogram en likartad längre text om vikten av samarbete över ämnesgränser, där ett programinriktat tänk överordnas ett ämnesinriktat tänk (Gy 2000:8). Kärnämneskurserna ska utformas efter inriktningen på programmet. Infärgning av kärnämnen beskrivs som ett exempel på ämnesintegrering. I läroplanen Gy11 återfinns samma text som i Lpf 94 om att rektor ansvarar för att samverkan mellan olika ämneslärare kommer till stånd. I yrkesprogrammets examensmål och kommentarer till programstrukturen kan spår av ämnesintegrerat tänk skönjas genom uttryck om att de gymnasiegemensamma ämnena ska kontextualiseras i yrkesprogrammets inriktning. Däremot har begreppet infärgning försvunnit i Gy11, något som kan härledas till att elever på yrkesprogram studerar andra kurser i de gymnasiegemensamma ämnena än elever på högskoleförberedande program (Berglund 2013).

3. Delstudie I Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11

I detta kapitel kommer de fem huvudfrågor som vägleder delstudie I och som presenteras i forskningsrapportens rubrik *1.1 Syfte och frågeställningar* att besvaras. Varje huvudfråga redovisas under en egen delrubrik.

Med hjälp av tidigare forskning, statliga publikationer och statistiska uppgifter har olika förhållanden gällande gymnasial yrkesutbildning sedan reformen Gy11 undersökts. Matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov redovisas först. Därefter undersöks hur utbildningsinnehållet har formats som en efterföljd av reformen Gy11. Under nästföljande rubrik granskas på vilket sätt rekryteringen av elever har breddats och om jämställdheten gällande yrkesvalen har förbättrats. Kapitlets nästsista del behandlar yrkesutbildningens attraktionskraft. Kapitlet avslutas med en problematisering av om eleverna har fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval.

3.1 Har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats sedan Gy11?

Innan frågan i rubriken besvaras, bör det nämnas att matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov avspeglar såväl som påverkas av trender inom samhälls- och arbetsliv, något som i sin tur inverkar på strukturen för skolans styrning av gymnasial utbildning. Sedan 1970-talets industrikris har arbetslivet präglats av en övergripande nyliberal ideologisk trend som i sin tur har lett till omfattande strukturomvandlingar, men även till ett förändrat förhållande mellan medborgare och stat (för att läsa mer om detta sistnämnda tema, se avsnitt 5.3). Den nyliberala ideologiska förändringen hämtar sin näring från en (över)tro på marknadsanpassning och globalisering av arbetslivet, något som öppnade upp för privatisering, decentralisering, oreglerade internationella kapitalströmmar, masskonsumtion, ökad individualisering, tilltro till konkurrensens effektivitetshöjande effekter även inom ramen för offentligfinansierade verksamheter, flexibla arbetsmarknader i kombination med uppluckrade regler för anställningstrygghet med atypiska jobb, otrygga anställningar och lägre löner som resultat (Hjort & Panican 2011; Olofsson 2018; Schön 2014; Abrahamsson 2018). Dessutom har en övergång skett från en idé om anställning/sysselsättning som ett statligt ansvar till en idé om anställningsbarhet som en individuell förmåga som innebär att den enskilde ständigt måste aktualisera sitt kunnande; att vara anställningsbar blir sålunda den enskildes eget ansvar (Berglund & Fejes 2009; Garsten & Jacobsson 2004).

En direkt konsekvens av ovan beskrivna ideologiska trend på den svenska arbetsmarknaden är bland annat en omfattande utflyttning av produktion och därmed av arbetsplatser till låglöneländer under de senaste fem decennierna (i särskilt stor omfattning mellan 1970–1990-talen). Två tydliga exempel på detta utgörs av tekoindustrin och elektronik (se Gråbacke & Jörnmark 2008; Lüthje 2002; Torsson 1982). Konsekvensen av detta blir betydande gällande möjligheter för unga att etablera sig på arbetsmarknaden.

Kraven på den anställdes kunskapsnivå har också ändrats. Den traditionella industrisektorn fick träda tillbaka till förmån för serviceinriktad och kunskapsintensiv verksamhet. Företagens livscyklar är oftast betydligt kortare än under tidigare decennier. Medarbetarna förväntas anpassa sig till nya organisationskulturer (såsom lean production och outsourcing) och ett kunskapsintensivt arbetsliv präglad av föränderlighet och ett intensivt livslångt lärande, som utgör en motpol till traditionella rätlinjiga och enkelriktade karriärvägar. I forskning om bland annat skriftbruk i yrkesarbete påpekas att strukturella och teknologiska förändringar har medfört att arbetsuppgifters innehåll och organisering förändrats, att nya arbetsuppgifter tillkommer, försvinner eller omvandlas (Gee, Hull & Lankshear 1996; New London Group 1996; Eriksson Gustavsson 2002; Karlsson & Nikolaidou 2012). Rationaliseringsprocesser såsom standardisering, just-in-time produktion, lean management och införande av olika kvalitetsledningssystem samt privatisering av offentlig sektor är orsaker till sådana omvandlingar (Karlsson & Nikolaidou 2012, 2016; Mikulecky & Kirkley 1998a). Exempelvis har det kommunikativa mönstret förändrats i flertal så kallade vanliga yrken, som en följd av ökade krav på dokumentation, som i sin tur tillkommit som en konsekvens av förändringar gällande styrning och kontroll (Karlsson 2006; Karlsson & Nikolaidou, 2012; Nikolaidou, 2015). Ibland beskrivs dessa omvandlingar i termer av en ”ny arbetsordning” (Gee & Lankshear 1995; Gee, Hull & Lankshear 1996). De nya eller omvandlade arbetsuppgifterna sammanvävs med användning av nya eller andra språkliga såväl som materiella redskap samt med att den enskilde behöver ta ansvar för att återkommande utveckla sin kompetens så att den motsvarar de krav som ställs på arbetsmarknaden (jfr Carlbaum 2012; Garsten & Jacobsson 2004). Vidare medför förändringar i arbetslivet att yrkesarbete allt mer kommer att innebära deltagande i en mängd skilda uppgifter, som kräver att den yrkesverksamme kan både växla mellan olika uppgifter och mellan olika positioner i arbetet (Mikulecky & Kirkley, 1998). Dessa beskrivningar nyanserar bilden av att yrkesarbetare är över-, fel- eller underutbildade (jfr till exempel med Tåhlin 2007; Le Grand et al. 2013) genom att peka på de komplexa processer som medför att arbetsuppgifter och i dessa inbäddat yrkeskunskapsnivå ideligen omformas i den samtida yrkesverksamheten. Snarare har olika individer – genom sina tidigare utbildningserfarenheter – i skilda grad möjlighet att svara an på de krav som olika rationaliseringsprocesser medför i relation till sammanhanget (Baumgarten 2006; Czaplicka 1993; Eriksson Gustavsson 2002).⁶

Ovan beskrivna förändringar medför att gymnasieeleverna har framför sig ett arbetsliv präglad av vidareutbildning, omskolning och karriärväxlingar. Därmed har också den gymnasiala utbildningen ett bredare åtagande än att enbart förbereda eleven för en omedelbar övergång till arbetslivet. Yrkesutbildningen har således en dubbel uppgift, den ska utbilda både för det samtida arbetslivet och för ett föränderligt arbetsliv (Berglund 2009; Berglund et al. 2017; Gee, Hull & Lankshear 1996).

Denna korta utveckling är till för att kunna placera den kommande analysen av matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov i ett aktuellt samhällsligt sammanhang. En

⁶ I Berglund (2009) samt Berglund et al. (2017) framkommer att elever som går yrkesutbildningar har en idé om att de på sikt mer attraktiva arbetsuppgifterna kräver högre utbildning. Forsberg (2008) påpekar att studier på högskoleförberedande program öppnar upp för fler valmöjligheter efter gymnasiet än studier på yrkesprogram.

analys av övergången skola-arbetsliv utan att beakta trender i samhälls- och arbetslivet riskerar att leda till en förenklad bild av matchningsproblematiken och den felaktiga slutsatsen att förändringar enbart måste göras inom ramen för skolsystemet. Härnäst besvaras frågan i som ställs i rubriken för detta avsnitt: *Har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats sedan Gy11?*

Gymnasieutbildningen är en avgörande faktor för den enskildes välfärd (Vinnerljung et al. 2010). Utbildning på sekundär nivå bereder en arbetsmarknadsetablering i direkt anslutning till avslutade studier samt kan möjliggöra såväl studier på yrkeshögskola eller högskolenivå som en livslång utveckling i arbetslivet (Olofsson & Panican 2008, 2012, 2014; Olofsson 2014). Gymnasieskolans samhällsnytta kan inte nog betonas eftersom den står för en betydande del av den nationella kompetensförsörjningen (prop. 2016/17:161). Skolsystemet har samtidigt ett svårt uppdrag:

Skolan förväntas å ena sidan utbilda eleven till en sanningssökande, solidarisk medborgare och å andra sidan till en rationell, effektiv och anpassningsbar arbetare (Terning 2016:17).

Sverige går mot ett alltmer kunskapsbaserat arbetsliv i ett ideologiskt klimat som betonar medborgarens eget ansvar, kompetens och valfrihet (istället för social jämlikhet). Skolreformerna från 1990-talet ökade flexibiliteten i skolutbildningen genom ökade valmöjligheter som gav elever och föräldrar en formell rätt att välja bland ett flertal skol- och utbildningsalternativ. Men utbildningsmodellen fick dras med problem gällande genomströmningen⁷. Programgymnasiet och framförallt de yrkesförberedande programmen drabbades av stora problem gällande genomströmning. Allt för många elever fullföljde inte sina utbildningar vilket ledde till etablerings- och försörjningssvårigheter för ungdomar. Den höga ungdomsarbetslösheten i Sverige, den högsta bland de nordiska länderna under lång tid, blev en allt större utmaning. Uppmärksamheten kring de negativa effekterna av 1990-talets utbildningsreformer ledde fram till nya reformsträvanden som förverkligades genom gymnasiereformen Gy11.

Det långsiktiga arbetet för att uppnå en integrerad gymnasieutbildning, som inleddes år 1971 vid tillskapandet av gymnasiet, ändrade riktning genom Gy11 (Ledman 2015). I bakgrundskapitlet (kap. 2) beskrivs att Gy11 har lett till en skarpare differentiering mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram (Graeske 2013; Nylund et al. 2018; Dovemark & Beach 2015), vilket i sig innebär ett kraftigt avsteg från ambitionen att tillhandahålla en likvärdig utbildning (Henning Loeb & Lumsden Wass 2015; Ringarp 2013). En huvudambition med gymnasiereformen Gy11 är att minska avståndet mellan skola och arbetsliv, något som uppfattas vara avgörande för att underlätta ungdomarnas etablering på arbetsmarknaden. Yrkesprogrammen skulle bli mer avnämarsstyrda för att göra eleverna anställningsbara (prop.

⁷ I en komparativ studie (baserad på empiriskt material om förhållanden som föregår Gy11) som avser de nordiska länderna om bland annat effekten av att hoppa av från gymnasial yrkesutbildning kopplad till etablering dras slutsatsen att Norge visar den största risken för exkludering på arbetsmarknaden, medan Sverige visar den lägsta. Huvudförklaringen ligger i att den svenska vuxenutbildningen (högskola och KomVux) är bättre på att fånga upp avhoppare genom att erbjuda en andra chans till studier än de andra nordiska länderna (Bäckman et al. 2011; studien presenteras och utvecklas även i Bäckman et al. 2014 och Bäckman et al. 2015).

2008/09:199; SOU 2008:27; SOU 2008:27; SOU 2010:19). Särskiljande mellan utbildningsvägar avspeglades tydligt i utbildningsinnehållet. Yrkeskompetens blir ledordet i yrkesprogrammen (Andersén 2013) och i yrkesutbildningens innehåll läggs tyngdpunkten på programmets särskilda karaktär medan gemensamma ämnen och icke-yrkesämnen får mindre utrymme (Ledman 2015).

De nya reformsträvandena, som dåtidens utbildningsminister beskrev i termer av en renässans för yrkesutbildningen (Berglund & Henning Loeb 2013), kan summeras på följande sätt: gymnasiereformen GY11 har som primärt syfte att stärka den gymnasiala yrkesutbildningen för att underlätta matchningen mellan utvecklingen av yrkeskunnande under utbildningen och de kvalifikationer som företagen efterfrågar (Lindberg, Fejes & Wärvik 2017). Det centrala motivet är att förbättra ungdomarnas etableringsmöjligheter för att därmed uppnå en ändamålsenlig arbetskrafts- och kompetensförsörjning. Reformsträvandena vilar på två grundbultar: (i) flera elever ska fullborda utbildningen (öka genomströmningen) och därmed avsluta studierna på sekundär nivå med gymnasiekompetens samt att (ii) yrkesförberedande programmen ska få karaktären av färdigutbildning (genom en större betoning på yrkesämnena) såväl som stärkas (öka deras status och attraktivitet) för att fler elever ska välja läsa denna utbildningsform.

För att besvara rubrikens fråga, nämligen om matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats sedan Gy11, kommer vi i den fortsatta framställningen att först diskutera elevernas skolresultat sedan skolreformen. Därefter analyseras ändringar i yrkesutbildningen med fokus på lärlingsutbildning som tydligast avspeglar reformiver i att tillhandahålla en avnämardstyrd utbildning; yrkesutbildningens status och attraktivitet analyseras i rubrikerna 3.3 och 3.4. Denna del avslutas med en beskrivning av utmaningar som den svenska gymnasiala yrkesutbildningen har möt sedan Gy11.

3.1.1 Utvecklingen av andel elever som fullbordar gymnasial utbildning sedan Gy11

Sedan början på 1990-talet har alla skolungdomar i Sverige en lagstadgad rättighet till gymnasieutbildning (prop. 1990/91:85) som egentligen har omvandlats till en plikt, om den enskilde önskar etablera sig på arbetsmarknaden (Panican 2013). Under de senaste tre decennierna har gymnasieutbildningen blivit en grundförutsättning för ungdomarnas etablering (Olofsson 2007, 2010; SOU 2007:112). Utan gymnasiekompetens är det svårt att hitta ett jobb såväl som att bibehålla en anställning (Gustafsson, Katz & Österberg 2017),

Gymnasieutbildningen har i dag kommit så nära ett obligatorium som den kan komma (Olofsson 2009:9).

Redan i början på 2000-talet konstaterades att:

I dag går, med få undantag, alla elever i en årskull vidare från grundskolan till gymnasieskolan /---/ gymnasiekompetens har blivit den etablerade grundkompetensen (prop. 2003/04:140, s 12–13).

Även låga studieresultat på gymnasial nivå har betydelse för individens möjligheter till etablering,

Gruppen med höga avgångsbetyg från gymnasiet har betydligt lägre arbetslöshetsrisker jämfört med övriga betygs kategorier (Hatlevoll 2018:155)

Sedan ett decennium är det endast 2 procent av ungdomarna från varje ungdomskull som ställer sig utanför studier på sekundär nivå (Dovemark & Holm 2017; Lundahl & Olofsson 2014; Alexandersson 2011) vilket kan jämföras med 1980-talets början, då 20 procent av ungdomar valde bort gymnasiestudier (Panican 2014) eller 1970 när 70 procent ställde sig utanför studier på denna nivå (Olofsson 2007). Sedan 1980-talets början har utbildningssystemet ändrats.

I en undersökning om mer generell och längre yrkesutbildning minskar risken för framtida arbetslöshet dras slutsatsen att så inte är fallet. Studien analyserar effekterna av den reformerade yrkesutbildningen på sekundär nivå från början på 1990-talet som ledde till att yrkeslinjerna förlängdes med ett år (från 2- till 3-åriga) samtidigt som inslaget av allmänna teoretiska ämnen ökade. Huvudslutsatsen är att yrkesprogram med ett utbildningsinnehåll som betonar kunskaper av en bred och generell karaktär istället för ett yrkesspecifikt innehåll i kombination med en förlängd utbildningstid ökar sannolikheten för studieavhopp samt ökar risken för arbetslöshet, framförallt för elever med låga grundskolebetyg (Hall 2013). I Gy11 bibehålls utbildningens längd, yrkesutbildningen fortsätter omfatta 3 åriga studier. Däremot ändras innehållet i utbildningen, de gymnasiegemensamma ämnena minskar och är inte längre enhetliga medan yrkesämnena får större utrymme. Utbildningen är tänkt att erbjuda mer av färdigutbildning för att underlätta för elever att snabbt erhålla stadigvarande sysselsättning inom sitt yrkesområde efter avslutade yrkesutbildningar. Inslaget av färdigutbildning ledde till att yrkesförberedande i Gy11 istället kallas för yrkesprogram.

Yrkesutbildningen har en betydande roll för kompetensförsörjningen. Prognosen för fem års sikt visar att:

De långsiktiga jobbmöjligheterna är även goda för ett mycket stort antal yrken som vanligtvis kräver en yrkesutbildning på gymnasienivå (Arbetsförmedlingen 2018b:9).

Regeringen pekar på att det kommer att saknas upp till 100 000 gymnasialt yrkesutbildade år 2025 (prop. 2016/17:161). I den senaste budgetpropositionen lyfts fram återigen att bristen på arbetskraft är synnerligen stor bland yrken som fordrar yrkeskunskaper (prop. 2017/18:1). Dessutom är elever som avslutar ett yrkesprogram bättre rustade för en etablering på den reguljära arbetsmarknaden jämfört med elever som läser ett högskoleförberedande program men som inte fortsätter studera på högskolenivå (Erikson et al. 2007).⁸ Detta bekräftar i en statlig utredning, i Slutbetänkande av Yrkesprogramsutredningen där det nämns att:

⁸ Dock visar Skolverkets (2016c) granskning om vad elever på yrkesprogram gör efter studierna att inom vissa yrkesområden (bland annat vård- och omsorg och handel) anställer arbetsgivare hellre eller i lika stor grad elever som gått det samhällsvetenskapliga programmet.

Inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för de som gått ett högskoleförberedande program utan att fortsätta till högskolan jämfört med för de som gått ett yrkesprogram. Det största matchningsproblem som utredningen identifierat är att många elever väljer ett högskoleförberedande program utan att sedan fortsätta till högskolan. Att minska matchningsproblematiken bland unga måste med andra ord handla om att öka yrkesutbildningarnas attraktivitet (SOU 2015:97, s 44).

Men för att yrkes eleverna ska kunna bli anställningsbara och för att deras kompetens ska kunna komma till nytta, förutsätts att de blir klara med sin utbildning. Den förväntade studietiden på sekundär nivå överensstämmer med antal år eleven ska läsa på gymnasiet, nämligen 3 år. Sedan Gy11 är det fyra elevkullar som har gått genom den reformerade skolutbildningen. I tabell 1 redovisas genomströmningsstatistiken för elever som har avslutat den gymnasiala utbildningen inom den förväntade studietiden med examen. Med gymnasieexamen menas att eleven har läst 2 500 poäng varav 2 250 är godkända samt har ett godkänt gymnasiearbete.

Tabell 1. Andel elever på nationella program, yrkesprogram respektive högskoleförberedande program som slutför skolan med gymnasieexamen inom 3 år, startår 2011-2014 och examensår 2014-2017.

	Startår 2011 / examen 2014 (första årskullen)	Startår 2012 / examen 2015 (andra årskullen)	Startår 2013 / examen 2016 (tredje årskullen)	Startår 2014 / examen 2017 (fjärde årskullen)
Nationella program	71,4	73,7	74,2	75,2
Yrkesprogram	66,6	69,9	70,8	71,8
Högskoleförberedande program	73,8	75,5	75,8	76,8

Källa: Skolverket (2018).

I tabellen ovan visas att andelen elever på nationella program som har avslutat sina studier inom stipulerad tid har ökat för varje läsår sedan Gy11. Den totala ökningen motsvarar 3,8 procent (eller 3 286 elever), från 71,4 procent av den första årskullen (startår 2011) till 75,2 procent av den fjärde årskullen (startår 2014) som fullbordar de gymnasiala studierna med examen. I samma tabell framkommer det också att den största ökningen sker mellan startåren 2011–2012 eftersom andelen elever med gymnasieexamen från den andra årskullen ökade med 2,3 procent jämfört med föregående årskull.

Vidare har andelen elever som avslutar studierna med gymnasieexamen under förväntad tid ökat på båda programmen sedan Gy11. Mest har andelen ökat på yrkesprogrammen, från 66,6 procent för den första årskullen som påbörjade studierna 2011 till 71,8 procent för den fjärde årskullen med 2014 som startår. Ökningen i andelar för yrkes elever som avslutar med gymnasieexamen under de senaste fyra läsåren (2011–2014) motsvarar 5,2 procentenheter vilket är nästan dubbelt så stor jämfört med ökningen under samma tidsperiod för elever på de högskoleförberedande programmen som uppgår till 3 procentenheter. Men det bör uppmärksammas att skillnaden i studieresultat mellan yrkes elever och högskoleförberedande elever fortsätter vara påtaglig. Gällande den fjärde årskullen (startår 2014) är det 76,8 procent av eleverna från högskoleförberedande program som avslutar med gymnasieexamen medan

motsvarande andel för yrkes eleverna från samma årskull stannar på 71,8 procent. Likväl har glappet mellan andelen elever med gymnasieexamen från yrkesprogram respektive från högskoleförberedande program minskat för varje årskull sedan Gy11. Som det framgår från tabell 1, har glappet mellan yrkes elever och högskoleelever med gymnasieexamen minskat från 7,2 procentenheter under den första årskullen (startår 2011) till 5 procentenheter för den tredje (startår 2013) och den fjärde (startår 2014) årskullen; glappet mellan elever från den andra årskullen (startår 2012) uppgick till 5,6 procentenheter.

Slutsatsen gällande genomströmning är att både yrkes eleverna och högskoleförberedande eleverna visar förbättrade resultat sedan Gy11. Om endast kriteriet som handlar om andel elever som avslutar gymnasieutbildningen med examen inom 3 år/förväntad tid beaktas, visar det sig att Gy11 har varit mest gynnsam för yrkes elever. Men vilka lärdomar kan vi dra från statistik om samma förhållanden gällande olika yrkesprogram? Svaret hittas i tabellen nedan.

Tabell 2. Andel elever på yrkesprogram som slutför skolan med gymnasieexamen inom 3 år, startår 2011-2014 och examensår 2014-2017 samt procentuell utveckling mellan första och fjärde årskullen.

	Startår 2011 / examen 2014 (första årskullen)	Startår 2012 / examen 2015 (andra årskullen)	Startår 2013 / examen 2016 (tredje årskullen)	Startår 2014 / examen 2017 (fjärde årskullen)	Utveckling från 1:a till 4:e årskullen
BF	63,9	65,8	66,6	70,7	6,8
BA	72,3	74,9	73,3	74,1	1,8
EE	68,2	71,6	74,5	74,5	6,3
FT	61,3	65,6	65,2	68,9	7,6
HA	63,6	69,0	67,2	69,8	6,2
HP	65,7	68,0	70,9	68,3	2,6
HT	68,1	72,2	71,9	69,1	1,0
IP	69,6	72,3	78,7	77,7	8,1
NP	65,6	71,0	72,4	71,4	5,8
RL	62,9	66,2	68,7	71,2	8,3
VVS&FP	71,6	69,0	73,7	73,4	1,8
VO	66,0	68,6	68,1	69,9	3,9

Källa: Skolverket (2018).

Förkortningar:

- BF: Barn- och fritidsprogrammet
- BA: Bygg- och anläggningsprogrammet
- EE: El- och energiprogrammet
- FT: Fordons- och transportprogrammet
- HA: Handels- och administrationsprogrammet
- HP: Hantverksprogrammet
- HT: Hotell- och turismprogrammet
- IP: Industritekniska programmet
- NP: Naturbruksprogrammet
- RL: Restaurang- och livsmedelsprogrammet
- VVS & FP: VVS- och fastighetsprogrammet

- VO: Vård- och omsorgsprogrammet

Det kan noteras att i den första årskullen efter Gy11 är det Fordons- och transportprogrammet som har haft lägst andel elever som har avslutat gymnasiet inom förväntad tid med examen, nämligen 61,3 procent; vid den motsatta ytterkanten hittas Bygg- och anläggningsprogrammet med en andel på 72,3 procent av eleverna som har fullbordat skolan på sekundär nivå med examen. Fordons- och transportprogrammet bibehöll samma besvärande plats fram till sista årskullen (startår 2014) där det hamnade på nästsista platsen gällande lägst andel elever med gymnasieexamen. Även Bygg- och anläggningsprogrammet fick byta plats i statistiken, från att ha bäst resultat under de två första årskullarna (startår 2011 och 2012) till att därefter bli nästbäst (startår 2013 och 2014) till förmån för EI- och energiprogrammet. Men de mest relevanta statistiska uppgifterna för denna studie är att samtliga yrkesprogram visar, sedan införandet av Gy11, bättre resultat. Den mest markanta utvecklingen påvisas av eleverna på Restaurang- och livsmedelsprogrammet då andelen yrkes elever med gymnasieexamen efter tre utbildningsår ökade mellan den första årskullen (startår 2011) och fjärde årskullen (startår 2014) med 8,3 procentenheter åtföljd av Industritekniska programmet med en ökning på 8,1 procentenheter. På andra sidan spektrumet hittas yrkes eleverna från Hotell- och turismprogrammet där ökningen av andel elever med gymnasieexamen under samma tidsperiod (startår 2011–2014) uppgår till 1 procentenhet.

Detta avsnitt avslutas med samma slutsats som ovan gällande statistiska uppgifter från tabell 1, närmare bestämt att andelen elever som avslutar utbildningen med gymnasieexamen visar sig ha ökat på samtliga yrkesprogram sedan Gy11. Slutsatserna kan sägas vara i linje med den första grundbulten bakom gymnasiereformen som ämnade förändra skolsystemet för att fler elever skulle fullborda utbildningen med gymnasiekompetens. Om denna positiva utveckling leder till att matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättras kan diskuteras, men förutsättningen för att etablera sig på arbetsmarknaden är gymnasiekompetens, ett område där Gy11 hittills visar sig vara en lyckad skolreform.

Nu går vi över till den andra grundbulten som avspeglar ambitionen att ge yrkesutbildningen en färdigkaraktär. Vi fortsätter med att diskutera den gymnasiala lärlingsutbildningen, det kanske mest tydliga exemplet på idén att göra yrkesutbildningen avnämardstyrd och präglad av arbetslivets behov.

3.1.2 Gymnasial lärlingsutbildning

Intresset för lärlingsutbildning i Sverige är kopplat till flera aspekter. Det handlar om att många ungdomar har svårt att klara skolan, trots flera omfattande skolreformer. Lärlingsutbildning anses minska utslagningen från skolbänkstudier. Lärlingsutbildningen uppfattas dessutom som ett genomtänkt sätt att överbrygga avståndet mellan skola och arbetsliv. Erfarenheter från länder med starka lärlingsutbildningstraditioner såsom Tyskland, Österrike och Schweiz visar att systematiserade inslag av arbetsplatsförlagt lärande i yrkesutbildningar gynnar etableringen i arbetslivet (Olofsson & Panican 2015; Olofsson 2017). Dessutom framställs lärlingsutbildningen som ett sätt där eleverna får möjlighet att utveckla det yrkeskunnande som

branscherna efterfrågar, men som de inte alltid har möjlighet att utveckla i skolan. Dessa olika syften: att vara ett alternativ för elever som riskerar att falla ur skolan och samtidigt vara en utbildning där elever kan utveckla ett högt kvalificerat yrkeskunnande kan framstå som motsägelsefullt (Berglund & Henning Loeb 2013, Lundahl 1998, 2008).

Inom ramen för gymnasieskolan har fem försöksverksamheter med lärlingsutbildning genomförts sedan 1970-talet, innan lärlingsutbildning etablerades permanent som ett likvärdigt spår till skolförlagd gymnasial yrkesutbildning i Gyll. Försöksverksamheterna har fokuserat på elever som riskerar att gå in i ungdomsarbetslöshet på grund av att de saknar kvalifikationer för gymnasiestudier eller bedöms inte klara av gymnasiestudier (Lundahl 1998, 2008). Till exempel erbjöds lärlingsutbildning inom ramen för det individuella programmet i början på 1990-talet. De fyra första försöksverksamheterna med lärlingsutbildning har varit marginella till sin karaktär med svalt elevintresse.

Det politiska intresset för lärlingsutbildningen har lett till flera utredningar (Olofsson & Persson Thunqvist 2018). Den politiska ambitionen att introducera en lärlingsutbildning inom gymnasieskolan resulterade i att en femte försöksverksamhet introducerades läsåret 2008/2009 (SFS 2007:1349). Försöksverksamheten pågick i tre år. Målgruppen var framförallt yrkeselever. Lärlingsutbildning skulle bli ett valbart alternativ till de ordinarie yrkesprogrammen. Gymnasielärlingarna skulle få en utbildning som motsvarade samma omfattning (2500 gymnasiepoäng) som en skolförlagd utbildning, men hälften av poängen i utbildningen skulle vara arbetsplatsförlagda till en eller flera arbetsplatser. Lärlingsutbildningen i försöksverksamheten 2008/09 ledde inte per automatik längre till grundläggande högskolebehörighet då kärnämneskurserna minskades (prop. 2003/04:140). I försöksverksamheten studerade eleverna 500 poäng kärnämnen jämfört med 750 poäng i de skolförlagda programmen, men kunde genom tillval – om dessa gjordes i rätt tid – studera ökade kurser i de i lärlingsutbildningen förkortade ämnena Idrott och hälsa, Religionskunskap och Samhällskunskap, eller välja till kurser som Svenska B. I försöksverksamheten fanns även en särskild kursplan *Arbetsplatsförlagt lärande inom lärlingsförsök* (ALF 1201) som skolan kunde välja att använda istället för de nationella kursplanerna för karaktärsämnena. ALF 1201 var programövergripande till sin utformning och omfattade 1250 poäng. En kritik mot ALF-kursplanen var dess generella utformning, där specifika yrkeskunskaper inte skrevs fram. Därmed räckte det i princip räckte att vara på arbetsplatsen för att få godkänt (Berglund et al. 2017, Kristmansson 2016). I försöksverksamheten var det möjligt för skolorna att även förlägga studierna av kärnämnen till arbetsplatsen, men forskning om försöksverksamheten visar att majoriteten av skolorna enbart lade undervisning i yrkesämnena till arbetsplatserna (Berglund et al. 2017, Lagström 2017). Det medförde att det då i realiteten blev ca 80 procent av yrkesämnena som skulle genomföras på arbetsplatserna. Det kunde skapa svårigheter, gällande exempelvis tiden för att bedriva yrkesteorisk undervisning, särskilt i program med hög andel yrkesteorier som Elprogrammet, samt bristande utrymme för att bedriva kompensatorisk utbildning för de elever som inte fick tillgång till mer breddade eller fördjupade yrkesuppgifter på sina arbetsplatser (Berglund et al. 2017). Ytterligare en utmaning som framkommer i rapporter och forskning om försöksverksamheten är dels den förändrade lärarroll lärlingsutbildningen medförde och med det sammanhängande avsaknad av organisatoriskt stöd

för lärlingslärares arbete (Lagström 2012), dels att de elever som sökte utbildning som var i behov av särskilt stöd hade svårt att överhuvudtaget komma ut på arbetsplatser (Berglund et al. 2017). Dessutom framkommer att det ställdes höga krav på eleverna för att lyckas i lärlingsutbildningen; lärlingsutbildningen framstår därmed som ett val som passade elever med hög motivation till studier snarare än så kallade ”skoltrötta” elever (Berglund & Henning Loeb 2013, Berglund, Lumsden Wass & Wärvik 2016, Berglund et al. 2017, Kristmansson 2016).

Försöksverksamheten fick utredas inom ramen för en Nationell lärlingskommitté för att kunna vägleda utformningen av en framtida reguljär lärlingsutbildning i en ny reformerad gymnasieskola som planerades sjösättas hösten 2011. Den Nationella lärlingskommittén såg positiva resultat med försöksverksamheten men pekade även på behovet av ett fortsatt förbättringsarbete såsom att etablera en mer genomtänkt samverkan mellan skolor och arbetslivet för att erbjuda ett utbildningsinnehåll som överensstämmer med efterfrågad kompetens samt erbjuda elever en praktikplats av god kvalitet (SOU 2011:72; se också Berglund et al. 2017, Skolverket 2010, 2012, Skolinspektionen 2013).

Under våren 2008 överlämnade Gymnasieutredningen (SOU 2008:27) sitt betänkande med huvudförslaget att införa en reguljär gymnasial lärlingsutbildning. Regeringen beslutade 2009 (prop. 2008/09:199) om att lärlingsutbildning skulle införas som alternativ till yrkesexamen inom gymnasieskolans yrkesprogram. Hösten samma år beslutade Riksdagen att en gymnasial lärlingsutbildning som reguljär utbildningsform skulle introduceras från höstterminen 2011 inom ramen för Gy11 (se också SOU 2010:19), vilket bryter mot traditionen i det svenska skolsystemet där lärlingsutbildningen har haft en underordnad betydelse (Olofsson 2014a; Nilsson 2013; Persson Thunqvist 2018).

Regeringen hade som mål att erbjuda 30 000 lärlingsplatser under läsåren 2011–2014, vilket skulle motsvara cirka 10 procent av den totala elevvolymen. Lärlingsutbildningens attraktionskraft var till en början sval. Läsåret 2010/11 deltog 3,2 procent av gymnasieeleverna i lärlingsutbildningar, se tabell 3.

Tabell 3. Antal lärlingar samt andel lärlingar av samtliga yrkeselever på gymnasial nivå, läsåren 2011/12 – 2017/18.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Antal lärlingar	1 340	3 412	5 990	7 270	8 372	9 338	10 201
Andel lärlingar	3,2	4,5	5,6	7,3	8,8	9,9	10,1

Källa: Skolverket, statistik (2011/12–2017/18).

Det kan konstateras att regeringens mål på 30 000 lärlingar inom ramen för studier på sekundär nivå inte har uppnåtts ens läsåret 2014/15 eftersom antalet lärlingar uppgick till endast 7 270 elever. Målet fortsätter vara alldeles för avlägset även läsåret 2017/18 med 10 201 lärlingar inom skolsystemet på gymnasial nivå. Däremot har både antal och andel av yrkeselever som valde läsa en lärlingsutbildning ökat för varje år sedan Gy11 fram till den senaste statistiken vi har tillgång till. Även om intresset för lärlingsutbildningar inte på långa vägar motsvarar förväntningarna är slutsatsen, med förankring i statistiska uppgifter, att den senaste gymnasiereformen då lärlingsutbildningar blev en del av det reguljära skolsystemet hitintills lett till positiva effekter gällande antal elever som väljer lärlingsutbildning. Från nästa tabell kan vi hämta information om utvecklingen för varje yrkesprogram.

Tabell 4. Antal lärlingar på gymnasiala program, läsåren 2011/12 – 2017/18.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
BF	108	270	408	379	473	562	677
BA	270	655	1 292	1 912	2 145	2 334	2 502
EE	35	170	368	494	621	693	798
FT	118	356	590	722	869	1 002	1 077
HA	208	450	759	818	921	1 105	1 194
HP	93	309	473	497	562	722	751
HT	53	70	167	210	357	319	347
IP	63	129	231	299	327	333	441
NP	42	110	199	195	220	315	315
RL	119	228	335	453	478	446	430
VVS&FP	75	271	531	576	599	630	686
VO	134	356	575	715	729	877	983

Källa: Skolverket (2018).

Förkortningar:

- BF: Barn- och fritidsprogrammet
- BA: Bygg- och anläggningsprogrammet
- EE: El- och energiprogrammet
- FT: Fordons- och transportprogrammet
- HA: Handels- och administrationsprogrammet
- HP: Hantverksprogrammet
- HT: Hotell- och turismprogrammet
- IP: Industritekniska programmet
- NP: Naturbruksprogrammet
- RL: Restaurang- och livsmedelsprogrammet

- VVS & FP: VVS- och fastighetsprogrammet
- VO: Vård- och omsorgsprogrammet

I tabellen ovan framkommer det att El- och energiprogrammet har haft den snabbaste utvecklingen gällande antal lärlingar på programmet som har ökat från 35 till 798 lärlingar mellan läsåren 2011/12 till 2017/18. Bygg- och anläggningsprogrammet samt Fordons- och transportprogrammet följer efter och är bland de tre yrkesprogram med mest gynnsam utveckling angående antal lärlingar, från 270 till 2 502 respektive 118 till 1 077 lärlingar sedan Gy11 fram till läsåret 2017/18. Bedömt endast med hänsyn till antal lärlingar är det Bygg- och anläggningsprogrammet som har flest lärlingar, nämligen 2 502. Bygg- och anläggningsprogrammet samt VVS- och fastighetsprogrammet har högst andel lärlingar, båda yrkesprogrammen med cirka 20 procent lärlingar. Minst antal lärlingar hittas på Naturbruksprogrammet som de senaste två läsåren (2016/17 - 2017/18) har haft lika många elever, närmare bestämt 315 lärlingar; samma yrkesprogram har minst andel lärlingar också, nämligen 3,7 procent. Restaurang- och livsmedelsprogrammet är det enda yrkesprogrammet där antalet lärlingar har minskat under de senaste tre läsåren, från 453 läsåret 2015/16 till 430 lärlingar läsåret 2017/18.

Forskare är oftast kritiska till gymnasireformen från 2011 och satsningen på gymnasial lärlingsutbildning, exempelvis förklaras det att:

Den senaste reformen år 2011 innebar således en ökad differentiering av gymnasial yrkesutbildning. Satsningen på lärlingsutbildning hade dock svårt att få fäste både inom gymnasieskolan och i arbetslivet. Den expanderade inte som förväntat av reformmakarna bakom Gy11, och omfattar numera en relativt marginell del av gymnasieskolan (Persson Thunqvist 2018:40).

Avseende intresset för gymnasial lärlingsutbildning dras följande slutsats:

Det politiska intresset för lärlingsutbildningsfrågan och arbetsplatsförlagt lärande motsvaras inte av ett lika stort intresse från arbetslivet och enskilda elever. De som utbildas till lärlingar i gymnasieskolan är fortfarande mycket få och utgör endast en liten del av det totala elevantalet inom yrkesutbildningen (Olofsson & Wadensjö 2014:3).

Vi har i denna forskningsrapport kunnat ändå ringa in en positiv utveckling av antal och andel yrkes elever som läser en lärlingsutbildning, även om den är av en blygsam karaktär. Men har införandet av lärlingsutbildningar sedan Gy11 förbättrat matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivet? Ett sätt att svara på frågan är att undersöka anställningsbarheten hos färdigutbildade elever i termer av etablering på arbetsmarknaden efter genomförd gymnasieutbildning.

Lärlingscentrum, som är Skolverkets avdelning med huvudansvar för lärlingsrelaterade frågor, har undersökt i vilken utsträckning den första elevkullen efter Gy11 (startår 2011/12) har etablerat sig på arbetsmarknaden ett och ett halvt år efter avslutad utbildning. Slutsatsen blir att:

90 procent av eleverna som avslutade lärlingsutbildningen våren 2014 har någon typ av anställning ett och halvt år senare /.../ Som jämförelse visar SCB:s studie från 2015 [”Yrkesutbildningen i backspeglarna – arbete och studier ett år efter gymnasieskolan”, SCB 2015] att 71 procent av eleverna som avslutat en yrkesutbildning [både skolförlagd yrkesutbildning och lärlingsutbildning] våren 2014 hade ett arbete 10 månader efter utbildningen. Resultaten i Lärlingscentrums undersökning tyder på att elever som har gått en gymnasial lärlingsutbildning på skolor med en etablerad lärlingsutbildning i hög grad har fått arbete (Skolverkets Lärlingscentrum 2015:3).

Det bör dessutom nämnas att cirka hälften har en tillsvidareanställning (Skolverkets Lärlingscentrum 2015). Lärlingscentrum gjorde samma undersökning även med den andra elevkullen efter den senaste gymnasiereformen (startår 2012/13). Slutsatsen i undersökningen är att 86 procent av lärlingarna hade ett jobb 18 månader efter avslutad utbildning. En fråga i enkäten till respondenterna som har etablerat sig på arbetsmarknaden, refererar till lärlingsutbildningens betydelse för övergången från skola till arbetsliv; 77 procent svarade att lärlingsutbildningen har visat sig vara helt avgörande eller ha stor betydelse för möjligheten att få ett arbete (Skolverkets Lärlingscentrum 2017).

Det politiska intresset för den gymnasiala lärlingsutbildningen har inte svalnat, tvärtom. Lärlingsutbildningen blev flera gånger åter föremål för politiska initiativ och nya utredningar. I den senaste gymnasieutredningen (SOU 2016:77) förslås att yrkes- och lärlingsutbildningar ska återigen omfatta högskolebehörighet utan att eleven gör något aktivt val (se också prop. 2017/18:1). Förslaget visade sig inte ha stöd i Riksdagen.

3.1.3 Utmaningar som den svenska gymnasiala yrkesutbildningen har mött sedan Gy11

Egentligen är titeln på denna underrubrik problematisk. De utmaningar som vi kommer att lyfta fram är ett resultat av återkommande svårigheter i det svenska utbildningssystemet. Det är svårigheter som går tillbaka till det utbildningspolitiska tänkandet från *Skolkommissionen* (SOU 1948:27) på 1940-talet (Olofsson & Panican 2017) då staten blev huvudaktören i det svenska utbildningssystemet och tog därmed över ansvaret för bland annat yrkesutbildningens styrning och finansiering (Olofsson 2005). Utifrån den forskning som uppmärksammar detta tema kan följande sammanfattning göras (för att inte upprepa resonemang och källor se avsnitt 3.2, 3.3, 3.4 och 3.5) av återkommande centrala svårigheter med det svenska yrkesutbildningssystemet på gymnasial nivå i ”eller”-satser:

- yrkesutbildningen som en del av en sammanhållen skola med integrerade utbildningar genom gemensamma allmänorienterande såväl som allmänbildande ämnen eller en isärhållande princip med åtskillnad mellan teoretiska- och yrkesprogram
- yrkesutbildning med betoning på yrkes- eller teoretiska ämnen
- avseende den rätta lärmiljön: tonvikten på en skolförlagd yrkesutbildning eller på en verksamhetsförlagd yrkesutbildning
- kunskapsformen inriktad på abstrakt tänkande (yrkesbildning) eller på hantverksmässiga färdigheter (yrkesutbildning)
- yrkesutbildning med eller utan grundläggande behörighet till högskolan

- likvärdig utbildning med generella kompetenser eller nischinriktad kunskap
- utbildningsinnehåll bestämd av branscherna utifrån efterfrågan på kompetens/tydlig arbetslivsanknytning eller av skolbyråkrater och pedagoger
- samverkan mellan skola och arbetsliv regleras och finansieras av skolrepresentanter eller av representanter för arbetsmarknadens organisationer
- yrkesutbildning inriktad på anställningsbarhet eller med fokus på demokratiska värden och klassiska bildningsidealet
- medborgerlig fostran eller yrkesfostran: yrkesutbildningen fostrar eleven till en deliberativ eller till en produktiv medborgare
- yrkesutbildning inriktad på intellektuellt eller på manuellt arbete
- yrkesutbildningen är till för teoretisk begåvade elever eller för praktiska elever med fallenhet för praktisk kunskap (sedan Gy11 för ”skoltrötta” elever)
- yrkesutbildning ska vara en förberedande utbildning eller ha karaktären av en färdigutbildning
- yrkesutbildningen är till för att bekämpa ungdomsarbetslöshet/en arbetsmarknadsåtgärd eller för att rusta yrkeseleven med kompetenser och färdigheter dugliga under ett helt arbetsliv/en del av skolsystemet

Det ska nämnas att dessa centrala svårigheter inte är lika aktuella vid varje tidpunkt i den svenska utbildningspolitiken. Emellertid gör dessa svårigheter, som är av en nästan beständig karaktär i det svenska skolsystemet, att matchningen mellan gymnasial yrkesutbildning och arbetslivets behov blir besvärligt. I den senaste antologin som tar upp övergången från skola till arbetsliv avslutar redaktörerna med följande slutsats:

Som vi visat tycks utmaningen för svensk gymnasial yrkesutbildning bottna i dragkampen mellan att integrera eller hålla isär skola och arbetsliv. Vi menar, och argumenterar i denna bok för, att det är dags att anta ett helhetsperspektiv på yrkesutbildning för att förstå förhållandet mellan skola och arbetsliv (Köpsén & Gustavsson 2018:203).

Dessa centrala svårigheter, byggda på ”eller”-satser som syftar till att avspegla dikotomier, skulle vid en första läsning för den oinvidige i den svenska utbildningspolitiken framstå som bevis på okunskap om yrkesutbildning samt om ett skolsystem som inkluderar organisatoriska, pedagogiska och didaktiska aspekter. Det är exempelvis problematiskt att diskutera kunskapsformen i yrkesutbildning genom att försöka lägga tonvikten på hantverksmässiga färdigheter eller på bildningsprocesser medan de egentligen är sammanflätade (Tyson 2016, 2017). För att kunna begripliggöra dessa egendomliga ”eller”-satser bör nämnas att de som tar övergripande beslut om gymnasial yrkesutbildning sällan har erfarenhet av denna form av utbildning vilket gör att det finns en risk att beslut tas utan förankring i erforderlig kompetens (Köpsén 2014). I den internationella litteraturen (Busemeyer 2015a; Fuller & Unwin 2013; Billett 2011; Steedman 2010; Streeck & Thelen 2005; Greinert & Hanf 2004) används oftast ”och”- istället för ”eller”-satser i analyser av yrkes- och lärlingsutbildning. I dessa framgår att yrkesutbildningen är tänkt att fostra yrkeseleven till att bli både deliberativa och produktiva medborgare. Dessutom framkommer att yrkesutbildningen är inriktad på intellektuellt och manuellt arbete såväl som att yrkesutbildningen är tänkt att leda till anställningsbarhet samtidigt som den har fokus på demokratiska värden och ett klassiskt bildningsideal. Beträffande

lärmiljön där argumentationen pendlar mellan en skolförlagd- eller en verksamhetsförlagd yrkesutbildning kan nämnas att de svenska verkstadsskolorna från 1920-talet utgick från principen att samma huvudman skulle tillhandahålla en kombination av teoretisk och praktisk undervisning,

Näringslivet fick genom produktion i samarbete med verkstadsskolorna kontinuerlig information om kvaliteten på undervisningen – förtingligad i elevarbeten och förkroppsligad i arbetande elever. Ett arbete gjort på skolan eller i skolans regi gav insyn i skolans arbete på ett sätt som inte blev möjligt i det senare yrkesgymnasiet. Det var en transparens som samtidigt bidrog till elevernas yrkesfostran. Att vara sedd, inte bara av läraren utan av kunder och potentiella arbetsgivare ställde krav och gav möjligheter.

Lärande i arbete fick stå tillbaka under en period då det metodbaserade lärandet utgjorde grunden för ”den goda yrkesutbildningen”. Även i 1970-talets yrkesgymnasium och 1990-talets programgymnasium tillämpades praktik ute på arbetsplatser men det tillskrevs inte samma pedagogiska innehåll som i de tidigare diskussionerna om värdet att ”göra på riktigt”. Det handlade snarare om att träna kunskaper inhämtade i skolan än att lära något kvalitativt annorlunda (Broberg, 2014). Idag förefaller det som att lärande i arbete med den äldre betydelsen har fått en renässans i de utgångspunkter och krav som gäller APL (arbetsplatslärande) som en viktig del i alla gymnasiala yrkesutbildningar. Skillnaden är dock fortfarande stor i jämförelse med de gamla verkstadsskolorna eller den tidigare lärlingsutbildningen. I verkstadsskolan hade man möjlighet att både ta arbetet till eleverna och eleverna till arbetet, idag återstår i princip bara det sistnämnda (Broberg 2016:61).

Statistiska uppgifter visar att allt flera yrkes elever avslutar utbildningen med gymnasial kompetens vilket utgör förutsättningen för en etablering, men inte en garanti för att var och en som avslutar skolan med gymnasieexamen och vill gå ut i förvärvsarbete direkt efter avslutade studier lyckas med detta. Tillbaka till frågan som vägleder denna rubrik: har i så fall den faktiska matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats sedan Gyll? Ett tydligt svar lämnas av den litteratur (forskning och utredningar) som pekar på att den svenska arbetsmarknaden dras med ett stigande matchningsproblem, en aspekt som har lyfts fram i den inledande delen av denna forskningsrapport. I en undersökning som gör en systemanalys av den svenska yrkesutbildningen på sekundär nivå, med fokus bland annat på yrkesutbildningens möjlighet att tillgodose arbetsmarknadens kompetensbehov, dras slutsatsen att denna form av utbildning har en otillräcklig arbetslivsanknytning med hänvisning till en bristande praktik och lärande på arbetsplats. Det framhävs att:

Yrkesutbildningssystemet saknar på många håll en fungerande koppling till arbetsmarknaden. Detta är en av anledningarna till att yrkesutbildningarna inte tillgodoser arbetsmarknadens kompetensbehov. Det är även en anledning till att många yrkesutbildningar brister i kvalitet (Karlson & Ronquist 2016:53).

Det konstateras dessutom att samarbetet mellan utbildningsanordnare och arbetsgivare betecknas av ”Bristande engagemang från arbetslivet och motsträvighet från skolvärlden” (Karlson & Ronquist 2016:6).

De flesta branscher dras med en tilltagande arbetskraftsbrist (Svenskt Näringsliv 2018) samtidigt som en allt större andel arbetssökande saknar efterfrågad kompetens (Arbetsförmedlingen 2017a). I den senaste budgetpropositionen nämner regeringen att:

Rådet [det finanspolitiska rådet] anser att det finns mycket som tyder på att matchningen på arbetsmarknaden har försämrats efter finanskrisen 2008 och 2009 (prop. 2017/18:1, s 769).

I grund och botten handlar det om att det är alldeles för få elever som väljer att läsa ett yrkesprogram (se längre ner rubrik 3.4) och att yrkesprogrammen inte alltid ger de kunskaper som efterfrågas av företag. I en undersökning om branschorganisationers (arbetsgivarsidans) förhållningssätt till validering av den enskildes reella kompetensprofil (kunskaper och kompetenser baserade på formellt, icke-formellt och informellt lärande) framkommer det att elevvolymen som läser på yrkesprogram är kraftig underdimensionerad i förhållande till kompetensförsörjningsbehovet hos företag samt att den kompetens som skolsystemet tillhandahåller är undermålig. I undersökningen pekas på att det inte är gymnasieskolan utan egentligen arbetsgivaren som, genom olika insatser, gör den enskilde anställningsbar efter avslutade studier på sekundär nivå. En respondent nämner att:

Jag brukar säga till arbetsgivare att gymnasieskolan har till uppgift att utbilda samhällsmedborgare, inte yrkesmän och detta är svårt för många att förstå. Så frågar du arbetsgivare så säger de att eleverna kan ingenting. Men frågar du mig så tycker jag att de kan mycket men de har kompetenser som inte används i branschen, kanske blir dessa kompetenser mer intressanta i framtiden om man nyttjar de på rätt sätt. Det vete fan egentligen hur de [refereras till gymnasieskolan] tänker. Xxxbranschen är en bransch full av entreprenörer och det gör att man är ganska kreativ i sitt sätt att ta sig an sitt arbete så på ett sätt är det, jag vet inte vad jag ska säga, gymnasieskolan producerar sitt material, det man gör på arbetsgivarsidan är att anställa andra ur andra grupper, andra som gymnasieskolan inte levererar, arbetsgivare anställer i allt högre grad andra som inte kommer från den egna branschen eller som inte har någon utbildning relaterad till den egna branschen för att sedan utbilda de själv till xxx (Panican 2016a:38).

Det understryks att nyutbildade yrkeselever saknar även grundläggande kunskaper, en branschföreträdare formulerar sig på följande sätt:

För det är så att vi hade färdigutbildade som inte kunna se skillnad på en ko och en tjur. Vi är då på den basnivån och då är man inte anställningsbar. Om man vill mjölka en tjur då är det allvarligt ska jag säga (Panican 2016a:37).

I samma studie dras slutsatsen att arbetsgivarsidan inte kan förklara vad det är för kompetens de efterfrågar heller vilket gör att glappet mellan gymnasiala utbildningar och efterfrågad yrkeskunskap kvarstår.

Sedan flera år tillbaka lyfts yrkescollege fram som ett sätt att konkretisera samverkan mellan utbildning och arbetsliv (Olofsson 2015; Karlsson, Lundh Nilsson & Nilsson 2016). Det handlar om yrkesutbildningar som involverar kommuner, utbildningsanordnare och företag. Syftet är att öka kvaliteten genom att låta branscherna och företagen på regional såväl som på lokal nivå ta ett större ansvar för att uppdatera utbildningsinnehållet i förhållande till företagens

krav för att därmed förbättra matchningen på arbetsmarknaden samt öka attraktionskraften för att flera elever ska välja en yrkesutbildning. En sådan utbildningsmodell skulle i högre grad kunna styras av avnämningens och arbetslivets önskemål. Studier om denna utbildningsmodell visar positiva resultat. Attraktionskraften för yrkesutbildningen har ökat på lokal nivå samt utbildningsinnehållet förbättrats inte minst genom att företag har tillgång till uppdaterad teknisk kunskap och modern utrustning. Samtidigt finns det risker också såsom att det arbetsplatsförlagda lärandet kan vara mindre kvalificerat genom att uppmuntra inläring av företagsspecifika kunskaper och färdigheter istället för bransch- och yrkesspecifika sådana och därmed utgöra en återvändsgränd i den enskildes framtida utveckling i arbetslivet (Rusten & Hermelin 2017). I en forskningsrapport om Teknikcollege lyfts fram både positiva aspekter och utmaningar med denna utbildningsmodell, det visar sig bland annat att näringslivets engagemang sviktar i vissa fall men,

Utmaningarna till trots talar erfarenheterna för att Teknikcollege är en löftesrik yrkesutbildningsmodell som borde ha alla möjligheter att öka intresset för industrijobb bland unga, stärka medverkande företag och till att utveckla arbetsmiljöerna på arbetsplatserna (Olofsson 2015:39).

Teknikcollege som utbildningsmodell sprider sig över landet men involverar än så länge ett mindre antal yrkes elever vilket gör att konceptet är ett marginellt inslag i yrkesutbildningssystemet (Karlsson, Fay Lundh & Nilsson 2016).

Teknikcollege utgör dessutom ett exempel på hur näringslivet men även arbetstagarorganisationer, som har haft en marginaliserad roll i det svenska utbildningssystemet på sekundär nivå, har hittat sätt att påverka utbildningsinnehållet i den gymnasiala yrkesutbildningen på lokal nivå och därmed förändra maktbalansen mellan nyckelaktörer i yrkesutbildningssystemet utan att varken behöva eller avvakta lagändringar (Persson & Hermelin 2018, se mer om yrkescollege i den andra delstudien).

Teknikcollege har kommit till på arbetsmarknadsparternas initiativ som ett uttryck för att göra något åt ett skolsystem som inte förmår förbättra övergången skola-arbetsliv. Forskningen om denna utbildningsmodell förhåller sig försiktig positiv men pekar samtidigt på en del risker. Även om Teknikcollege pekar mot en förändring i rätt riktning förblir förhållandena på nationell nivå oförändrade; som det kommer att visas längre ner under rubrik 3.4 fortsätter attraktionskraften för den gymnasiala yrkesutbildningen att minska.

Avslutningsvis bör det nämnas att i den internationella komparativa forskningen om yrkesutbildning dras slutsatsen att olika försök som syftar till att involvera arbetslivet i det svenska yrkesutbildningssystemet har misslyckats (Busemeyer 2015b).

Med utgångspunkt i den ökade matchningsproblematiken på arbetsmarknaden som har direkt koppling till glappet mellan skolsystemet på gymnasial nivå och efterfrågad kompetens på arbetsmarknaden blir slutsatsen att matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov inte har förbättrats sedan Gyll. Den förändrade yrkesutbildningen svarar inte mot branschernas

kompetensförsörjning. Detta trots att reformen har haft som huvudsyfte att ge yrkesutbildningar en ökad karaktär av färdigutbildning samt forma utbildningen till att bli mer avnämarestyrda för att kunna underlätta övergången från skola till arbetsliv.

3.2 Hur tar utbildningsinnehållet form som en efterföljd av reformen Gy11? Hur har apl utvecklats? Hur har ämnesintegrerat arbete utvecklats?

Varje fråga från rubrikens titel kommer att besvaras i en egen underrubrik i nämnd ordning. Avsnittet inleds med ett förtydligande och en problematisering av högskoleförberedande- och yrkesprogram med den åtföljande distinktionen mellan ”teoretiska” och ”praktiska” utbildningar.

I vardagligt tal kallas högskoleförberedande program ofta för teoretiska program (även i den fortsatta framställningen kommer vi ibland att benämna högskoleförberedande för teoretiska program för att förenkla resonemang) och yrkesprogram för praktiska program. På liknande sätt används begreppet ”teoretiska ämnen” åsyftande allmänna ämnen, dvs. de som i Gy11 kallas för gymnasiegemensamma ämnen, medan yrkesämnen benämns ”praktiska ämnen”. Dessa sätt att tala om programmen och om skolämnen sammanfaller ofta med föreställningar om en rangordning, samt sortering av elever som olika ”slags” elever i enlighet med den status skilda program och ämnen ges (Berglund 2009, Berglund & Henning Loeb 2013). Det vittnar om att relationen mellan teori och praktik präglas av en kunskapssyn, enligt vilken teori anses stå över och komma före praktik och ”praktik uppfattas som tillämpad teori” (Carlgren 2015:102). Genom den så kallade praktikvändningen, som bygger på bland annat Schöns (1983) och Ryles (1949) arbeten, går det att ifrågasätta föreställningen om att teori föregår praktik. Istället uppmärksammas tänkande-i-görande, reflektion-i-handling och kunskap-i-handling där påståendekunskap, förtrogenhetskunskap och färdighetskunskap ses som aspekter av att kunna något snarare än separata kunskapsformer som är hierarkiskt ordnade (Carlgren 2015; Molander 1996, Schön 1983). Det innebär således att även praktiska kunskapstraditioner inrymmer teori, om än ofta underförstått och outtalat, liksom att teoretiska kunskapstraditioner ingår i en praktik (Carlgren 2015).

När gymnasiegemensamma ämnen likställs med teori riskerar all den teori som finns inbäddat i och utvecklas i görandet och i handlingarna i yrkesämnena att (för)bli osynligt. Att tala om teoretiska program med teoretiska ämnen och praktiska program med praktiska ämnen, utan att uppmärksamma utifrån vilken kunskapssyn samtalen utgår ifrån, kan exempelvis medföra att skolans gymnasiegemensamma matematikämne eller svenskämne missuppfattas som den teoretiska grunden för yrkesmatematiken eller yrkeskommunikationen (jfr Carlgren 2015). Det döljer då att skriftlig/muntlig kommunikation eller matematiska beräkningar också förekommer i yrkesämnena, men med sin grund i yrkesverksamhetens behov och förståelse av vad det innebär att kommunicera eller räkna – och som ofta har som syfte att åstadkomma en produkt eller ett särskilt sätt att agera (Carlgren 2015, 2017; jfr Ivanic et al. 2009).

Osynliggörandet av den ”praktikgrundade kunskapsbasen” förstärks av att innehållet i yrkesutbildningen omvandlats till mer teoretiskt eller snarare ”skolifierat” med varje

läroplansreform sedan inträdet i gymnasieskolan på 1970-talet (Broberg 2014, Carlgren 2017:265; Lindberg & Wärvik 2017). Att yrkeskunnandet i hög grad karaktäriseras av att vara ”tyst”, dvs att kunnandet är personburet, oartikulerat och inbäddat i handlingar i en verksamhet och som innefattar användning av ett situerat omdöme (Lindberg 2003b), skapar utmaningar för yrkeskunnandet i skolan (Carlgren 2017). Det handlar då om den krock som uppstår i att i skolpraktiken uppmärksammas framför allt formulerad påståendekunskap som är möjlig att ta del av genom läsning om något, medan yrkeskunnandet tar form i handling i de specifika verksamheterna. Därigenom blir det ofta en undervisning *om*, istället för en undervisning *i* som ges företräde i skolan, något som sammanfaller med skolans indelning av kunnande som teoretiskt eller praktiskt (Carlgren 2017:263). Därutöver skiljer sig vad som framstår vara skolundervisningens objekt, från vad som betonas gällande yrkeskunnande i arbetslivet (Lindberg 2003b). Förutom att ge eleverna möjligheter att utveckla grundläggande yrkeskunnande som gör eleven förberedd för yrket, syftar skolundervisningen även till att erbjuda elever möjlighet att utveckla kunnande som möjliggör vidare studier av olika slag och för medborgarskap i samhället (ibid.). Men på vilket sätt tar utbildningsinnehållet form som en efterföljd av reformen Gy11?

3.2.1 Utbildningsinnehåll efter Gy11

Redan inledningsvis bör det betonas att forskningen om yrkesutbildningens karaktär och dess innehåll är relativt begränsad (Berglund 2009, Gustavsson 2013). Forskningen om utbildningsinnehållets konsekvenser för den enskilde och effekter för arbetsmarknaden på såväl kort som långsikt ligger är, än så länge, i sin linda,

Forskningen om långsiktiga effekter av utbildningsinnehåll är i stort behov av utveckling. Med tanke på omfattningen på den nationalekonomiska forskningen om antalet år i utbildning är det närmast häpnadsväckande att man inom detta område kan räkna antalet studier på ena handens fingrar (Stenberg 2016:94).

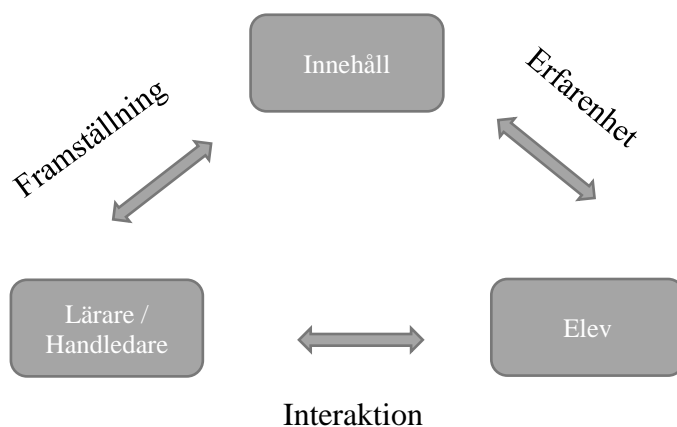
För att få fatt i hur utbildningsinnehållet tar form efter reformen Gy11 är det den yrkesdidaktiska forskningen som hamnar i fokus. Yrkesdidaktik kan definieras som:

Praktisk-teoretisk planläggning, genomföring, vurdering og kritisk analyse av yrkesspesifikke utdannings, undervisnings- og læringsprosesser i skole og arbeidsliv (Hiim & Hippe 2001:19).

Hiim & Hippe (2001) pekar på att yrkesämnenas didaktik kretsar kring den nära relationen mellan arbete och lärande, där både hur lärandet sker och vilket kunskapsinnehåll som tar form är sammantvinnat med de uppgifter som yrkeseleverna får genomföra. Utifrån dessa utgångspunkter resonerar Hiim & Hippe att yrkesdidaktik också innefattar ”kritisk analyse og bruk av yrkesfunksjoner/yrkesoppgaver som grunnlag for læring” (1999:180). Hiim & Hippe konstaterar att det grundläggande problemet för den yrkesdidaktiska fältet är glappet mellan yrkesutövningen och skolans undervisning, dvs. skillnaderna i vad som är syftet med handlingarna i respektive verksamhet. I likhet med Hiim & Hippe sätter Lindberg (2003a), med stöd i Carlgren (1999), de uppgifter yrkeselever får genomföra under sin utbildning i centrum. Genom uppgifterna går det att identifiera handlingar, de redskap som används, kommunikationen i genomförandet (Carlgren 1999; Lindberg 2003a) och de identiteter som

formas (jfr Carlgren 2017). Därigenom går det att spåra det yrkeskunnande elever erbjuds möjligheter att utveckla.

Ytterligare sätt att tänka om det yrkesdidaktiska innehållet är genom att anknyta till den så kallade didaktiska triangeln som beskriver relationen mellan kunskapsinnehåll-lärare/handledare-elev som i sin tur är knutet till handlingsdimensionerna kunnande-undervisning/handledning-lärande (Hopmann 1997; Ongstad 2007).

Källa: Den didaktiska triangeln, förenkling av Hopmann 1997:201.

De didaktiska relationerna som formas är avhängiga av kontexten. Yrkesutbildningen bygger på och riktar sig mot både skolans praktik och yrkesverksamhetens praktik. Därmed rör sig utbildningen i ett spänningsfält gällande vilket kunnande som möjliggörs i respektive verksamhet, liksom hur lärande och undervisning/handledning formas. Läro- och kursplaner; traditioner i yrket, yrkesämnetns traditioner och andra skolämnens traditioner; liksom arbetslivs-, vardags- och samhällsfrågor påverkar kunskapsinnehållets utformning (Carlgren 2015; Gåfväls 2016). Dessutom är tid i termer av vad ett kunskapsinnehåll varit historiskt (dvs. dess traditioner), hur innehållet tar form i nutid och vad den tänks omvandlas eller syfta till i framtiden aspekter som påverkar den kunskap som formeras (Ongstad 2004). I yrkesutbildningen kan det då handla om den typ av omvandlingar som sker i yrkesarbetet, exempelvis som en konsekvens av teknisk utveckling och hur det – så småningom – även påverkar skolans undervisning (se exempelvis Berner 2008)⁹.

Den yrkesdidaktiska forskningen är inriktad på att undersöka dessa komplexa relationer:

Om didaktisk forskning behandlar frågor om undervisningens innehåll, uppläggning och legitimering i relation till olika innehållsliga områden mer generellt, fokuserar den yrkesdidaktiska forskningen innehållet i yrke och yrkesutbildning och utformningen av

⁹ Berner (2008) visar hur skoluppgifter som handlar om maskinell felsökning på den dåvarande Verkstadstekniska linjen – idag Industritekniska programmet – förändrats från att på 1980-talet bygga på användning av sinnesintryck till att ca tjugo år senare genomförs med datorer och då handla om avläsning av kod.

utbildningsförlopp i relation till yrkesutbildningens innehåll och dess sociala och professionella kontext (Carlgren et al. 2010).

Forskning om kunskapsinnehåll i yrkesutbildningen på gymnasial nivå är som redan nämnd begränsad, men har under de senaste åren ökat, delvis som en direkt följd av de nationella forskarskolorna i yrkesdidaktik respektive yrkesämnenas didaktik¹⁰. Dock är den yrkesdidaktiska forskningen, såsom Fejes, Lindberg & Wärvik (2017) konstaterar, anspråklös i relation till utbildningsvetenskaplig forskning som helhet, särskilt med beaktande omfattningen av elever i gymnasial yrkesutbildning. I ett kapitel om yrkesdidaktiska forskningens framtid i antologin ”Yrkesdidaktikens mångfald” framför Fejes, Lindberg & Wärvik (2017) att följande områden är i behov av vidare forskning enligt vad som identifierats i forskarskolorna om yrkesämnenas didaktik respektive yrkesdidaktik: forskning om hur kunskapsinnehåll tar form – särskilt då genomförd som praktknära forskning, jämförande studier inom eller mellan olika yrkesprogram/yrkesområden och mellan olika länder, samt fler studier om samverkan mellan skola och arbetsliv. I antologin görs även en sammanställning av studier inom ramen för forskarskolan i yrkesämnenas didaktik i en tabell. Tidigare har även Berglund (2009) samt Lindberg (2003a) i sina respektive avhandlingar sammanfattat den vid tillfället aktuella läget för (svenska) yrkesdidaktiska studier eller ”klassrumsstudier” inom yrkesprogram.

Nedan presenteras en sammanfattning av forskning som tillkommit sedan 2011 och som kan betraktas handla om yrkesdidaktiska aspekter, dvs. om något i relationen kunskapsinnehåll-lärare/handledare-elev som är knutet till triaden kunnande-undervisning/handledning-lärande. Dessa didaktiska aspekter är sådana som också kommer till uttryck i de så kallade didaktiska frågorna: *Vad? Hur? Varför? När? Med vem? Var?* och *Med hjälp av vad?* (Jank & Meyer 1997).

¹⁰ Forskarskolan i yrkesdidaktik startade hösten 2011 i samverkan mellan Göteborgs, Linköpings, Karlstad, Stockholm samt Umeå universitet, och finansierades av Vetenskapsrådet. Lic.forskarskolan i yrkesämnenas didaktik startade i en första omgång våren 2012, i samverkan mellan Göteborgs universitet, Linköping universitet, Karlstad universitet, Stockholms universitet, Södertörns högskola samt Umeå universitet.

Tabell 5. Sammanfattning av forskning om yrkesdidaktiska aspekter sedan Gy11.

<i>Temaområde</i>	Huvudsakligt fokus	Program (skolform) och läroplan	Författare, år och publikationstyp
<i>Gymnasie-gemensamma ämnen:</i>	<i>Bedömning</i> Elevers erfarenhet av bedömning av yrkeskunnande under apl och i skolan	BF (Gy11)	Wysynzka Johansson, M. (2015) [Licentiatuppsats]
	Återkoppling i frisörklassrummet	HV Frisör (Gy11)	Öhman, A. (2014) [Licentiatuppsats] Öhman, A. (2017) [Doktorsavhandling]
	Bedömning under apl	VO (Gy11)	Lindström, P. (2016) [Licentiatuppsats]
	Identitetsskapande i svenskämnets litteratursamtal	FT (Lpf 94)	Asplund, S-B (2012) [Doktorsavhandling]
	Relationen i hur engelskämnet beskrivs i policydokument och hur den tar form i utbildning på gymnasiet	EE, HT (Lpf 94, Gy11)	Berggren, J. (2012) [artikel] Berggren, J. (2013) [Doktorsavhandling]
	Textsamtal i svenskämnet och yrkesämnet	IP (Gy 11)	Visén, P (2015) [Doktorsavhandling]
	Historieämnets innehåll i policy och vad som erbjuds i undervisning på yrkesprogram	BA, HV (Gy11)	Ledman, K. (2015) [Doktorsavhandling]
	Skrivundervisning i svenskämnet på olika program	HA, EE (Lpf 94)	Andersson Varga, P. (2014) [Doktorsavhandling]
	Läromedel i svenskämnet på yrkesprogram	Sex olika yrkesprogram (Lpf 94 och Gy11)	Waltå Lilja, K (2016) [Doktorsavhandling]
	Jämförelse av läromedel i svenskämnet med fokus på fiktion i yrkesprogram och studieförberedande program	Yrkesprogram generellt (Gy11)	Graeske, C. (2013) [artikel]
	Jämförelse av läsförståelse i Danmark och Sverige av åldersgrupper vars studier innehållit olika mycket allmänna ämnen.	Yrkesprogram generellt	Rasmusson, Albaek, Lind & Myrberg (2018) [artikel]

Handledning:	Handledning under apl	BF (Gy11)	Mårtensson, Å. (2014) [Licentiatuppsats]
Identitetsformering:	Formandet av en yrkesidentitet i relation till utveckling av yrkesbegrepp	BF (Gy11)	Wysynzka Johansson, M., Wärvik, G-B, Choy, S. (2018) [artikel]
	Hur sociala identiteter skapas i relation till språkande	FT (Gy11)	Kontio, J. (2016) [Doktorsavhandling]
	Normer och identitetsskapande i skolsamtal	FT (Lpf 94)	Kärnebro, K. (2013) [Doktorsavhandling]
	Identitetsskapande under yrkesutbildningen	HV frisör (Gy11)	Klope, E (2015) [Licentiatuppsats]
	Elevers delaktighetsbanor i vård- och omsorgsutbildning	VO (KomVux Lpf94)	Lagercrantz, K. (2016) [Doktorsavhandling]
	Yrkeskunnande	Relationen mellan hur innehållet i inriktningen mot personlig tränare formas i policydokument och (om)formas i undervisningen på en skola	BF (Gy11)
	Hur elever utvecklar yrkeskunnande under apl	HA (försöksverksamhet med lärling, Lpf 94)	Kristmansson, P. (2016) [Doktorsavhandling]
	Relationen i hur entreprenörskap beskrivs i policydokument och hur den förstås av lärare på hantverksprogrammet	HV frisör (Gy11)	Wallin, J (2014) [Licentiatuppsats]
	Hur yrkesblick formas i utbildningen	HV florist (KomVux och Gymnasiet, Gy11)	Gåfvells, C. (2016) [Doktorsavhandling]
	Hur yrkeskunnande kommer till uttryck i digital dialog	VO (Gy 11)	Berg Christofersson, G. (2015) [Licentiatuppsats]
Relation skola- arbetsliv:	Transfer i gymnasiets yrkesutbildning	IP (försöksverksamhet med lärling, Lpf 94)	Kilbrink, N. (2013) [Doktorsavhandling]
	Relationen mellan yrkesarbetets matematik och skolans matematikundervisning	NP (Gy11)	Muhrman, K. (2016) [Doktorsavhandling]

Undervisning och organisering av lärande:	Yrkeslärares mål och strategier för undervisning	IP (Lpf94 & Gy11)	Ashgari, H (2014) [Doktorsavhandling]
	Hur vårdlärare formar simuleringsaktiviteter i skolans metodrum	VO (KomVux, Gy11)	Leibring, I. (2015) [Licentiatuppsats]
	Lärlingslärares uppdrag och arbetssätt	FT, VO (Försöksverksamheten med lärlingsutbildning, Lpf 94)	Lagström, A (2012) [Doktorsavhandling]
	Yrkeslärostudenter didaktiska val	Diverse yrkesprogram (Gy 11)	Gustavsson, S. (2013) [Artikel]
Ämnesintegrering:	Lärares upplevelser av ämnesövergripande samverkan och skolans organisering för ämnesövergripande utbildning	BF, BA, FT, NP, VO (Gy 11)	Pettersson, L. (2014) [Licentiatuppsats]
	Aktionsforskningsprojekt för att skapa samverkan mellan matematikämne och yrkesämne	BA (Gy11)	Bellander, E., Blaselid, M. & Björklund Boistrup, L. (2017) [artikel]
	Vilket ämnesinnehåll som tar form i ämnesintegrerat temaarbete	VO (Gy11)	Christidis, M. (2014) [Licentiatuppsats] Christidis, M & Lindberg, V. (2017) [Antologikap.]
Övrigt:	Elevers agens för inflytande och vilka möjligheter för inflytande som erbjuds	FT (Lpf 94)	Rosvall, P-Å (2012) [Doktorsavhandling]
	Elevinflytande och undervisning i och om demokrati	BF (Lpf 94)	Hjelmér, C (2012). [Doktorsavhandling]

Förkortningar¹¹:

- BF: Barn- och fritidsprogrammet
- BA: Bygg- och anläggningsprogrammet
- EE: El- och energiprogrammet
- FT: Fordons- och transportprogrammet
- HA: Handels- och administrationsprogrammet
- HP: Hantverksprogrammet
- HT: Hotell- och turismprogrammet
- IP: Industritekniska programmet
- NP: Naturbruksprogrammet

¹¹ För samtliga program, oavsett läroplan, har nuvarande programnamn och förkortningar använts.

- RL: Restaurang- och livsmedelsprogrammet
- VVS & FP: VVS- och fastighetsprogrammet
- VO: Vård- och omsorgsprogrammet

Utifrån kartläggningen i tabellen ovan framträder bilden att det finns yrkesprogram som beforskats i mycket liten grad eller inte alls. Exempelvis saknas studier om Hotell- och turismprogrammet, Restaurang- och livsmedelsprogrammet samt Vvs- och fastighetsprogrammet samt Yrkesintroduktion. Dessutom saknas studier av specifika inriktningar inom flera yrkesprogram. Vidare framstår att den didaktiska relationen kunskapsinnehåll-undervisning/handledning-lärande i yrkesutbildningen behöver studeras ytterligare, att apl och aspekter som handledning, lärande och bedömning under apl är i liten grad beforskat, dessutom saknas jämförande studier (jfr Fejes, Lindberg & Wärvik 2017). Vidare studeras yrkesprogrammen inom en mängd olika områden och ur olika perspektiv, vilket kan göra det svårt att säga något utöver de enskilda fallen (jfr Berglund 2009; Tarrou Høstmark 2004). I stort sett är alla studierna kvalitativa.

I forskning som berör allmänna ämnen på yrkesprogram (gymnasiegemensamma i Gy11 och kärnämnen i Lpf94) framgår återkommande att yrkeselever erbjuds ett reducerat ämnesinnehåll (Korp 2012), oavsett om det handlar om svenskämnet (Andersson Varga 2014; Bergman 2007; Lilja-Waltå 2016; Nyström 2000; Olin-Scheller 2006; Westman 2009), samhällskunskap (Rosvall 2012) eller engelska (Berggren 2013). Samtidigt visar flera studier att yrkeseleverna är intresserade av allmänna ämnen som svenska (Asplund 2010), historia (Ledman 2015), samhällskunskap (Forsberg 2011) och matematik (Bellander, Blaselid & Björklund Boistrup 2017) – särskilt när ämnesinnehållet formas på ett för eleverna meningsfullt sätt, antingen genom koppling till deras intressen, liv eller valt yrkesområde. Rasmusson et al's (2018) jämförelse av läsförståelse mellan olika generationer i Sverige och Danmark, utifrån PIAAC-undersökningen¹² och den slags läsförståelse som där provas, visar att det för svenska före detta yrkeselever förekommer en skillnad mellan olika generationer i testresultaten gällande läsförståelse. De danska före detta yrkeseleverna har dels lägre läsförståelse än de svenska, dels förekommer ingen skillnad mellan generationerna i Danmark. Författarna drar slutsatsen att ökningen av de allmänna ämnena i yrkesutbildningen i Sverige ger en förklaring till varför de yngre svenska generationerna får högre resultat på testerna i läsförståelse. Utifrån detta resultat drar författarna slutsatsen att de allmänna ämnena spelar en roll för utveckling av läsförståelse.

3.2.2 Från APU till apl

I återkommande rapporter av Skolinspektionen (2011, 2013, 2016) och Skolverket (2015, 2016) har både APU i Lpf94 och apl i Gy11 pekats ut som ett problemområde i den gymnasiala yrkesutbildningen. I de senare rapporterna (Skolinspektionen 2016, Skolverket 2016) konstateras att det förekommer en stor variation i hur skolor organiserar apl samt vad elever får tillgång till för slags arbetsuppgifter under sin apl. Problem som pekas ut handlar bland annat om organisatoriska villkor för anskaffning av lämpliga platser och handledare, likvärdighet i hur bedömning av elevers kunskaper genomförs samt otillräcklig dokumentation av apl

¹² En internationell undersökning av vuxnas färdigheter inom ett antal områden, varav läsförståelse är ett.

(Skolverket 2016). Dessutom har elever, yrkeslärare och handledare olika uppfattningar om vad apl innebär och ska leda till (Skolinspektionen 2016). Fortfarande är yrkesläraren många gånger ensam ansvarig för apl (Skolinspektionen 2016), något som framkommit i tidigare forskning (Lagström 2011). Programråden har visat sig inte fungera som forum för samverkan så som har avsetts (Skolinspektionen 2016). I Skolinspektionens (2016) rapport framgår att det snarare är informella nätverk som blir avgörande för utformningen av samverkan mellan skola och arbetsliv på det lokala planet. Däremot visar Skolverkets (2016) rapport att de flesta yrkeselever på skolförlagda program får apl i den avsedda omfattningen, men att yrkeslärarna anser att handledarna på arbetsplatserna inte alltid har förmåga att handleda elever. Några program pekas ut ha särskilt svårt med att organisera apl på önskvärt sätt, där El- och energiprogrammet anges vara det program som brottas med flest svårigheter (Skolverket 2016).

I en genomgång av försöksverksamheten med lärlingsutbildningens apl har Skolverket (2012) konstaterat att få handledare på arbetsplatserna har genomgått en handledarutbildning – med undantag från handledare inom vård- och omsorgssektorn. En liknande bild framkommer i rapporter av pedagogiska och didaktiska aspekter under apl i försöksverksamheten med den gymnasiala lärlingsutbildningen 2008-2014 (Berglund et al. 2014, 2017).

Forskning om apl och APU åskådliggör att det många gånger är elevernas egenskaper som bedöms snarare än yrkeskunnande i enlighet med skolans läroplaner (Berglund et al. 2017; Lindström 2015; Kristmansson 2016).¹³ En orsak är att handledare inte är insatta i skolans läroplaner och ett ”skoltänk”, utan deras uppfattningar om vad som ska bedömas är formade i yrkets praktik (Kristmansson 2016; Lindström 2015). Ofta bedömer handledarna om eleven är ”anställningsbar” på den specifika arbetsplatsen i enlighet med arbetsplatsens explicita och implicita normer (Berglund et al. 2014, 2017; Kristmansson 2016; Wyszynska Johansson 2015). I sådana bedömningar framstår allmänna sociala förmågor som att komma i tid eller elevens engagemang som viktigare än yrkesspecifikt kunnande (Berglund et al. 2014; Wyszynska Johansson 2015). För många elever är dessutom målet med lärandet på arbetsplatsen att erbjudas ett extrajobb, vilket ofta innebär det att få utföra ganska enahanda uppgifter som inte innebär en fördjupning eller breddning av yrkeskunnandet (Kristmansson 2016; Wyszynska Johansson 2015).

Eftersom yrkeslärarna inte själva ser vad eleven gör under sin apl, sker bedömningen dels baserat på handledares omdömen, dels utifrån skriftliga skoluppgifter som eleven genomför (Wyszynska Johansson 2015; Paul 2017). Enligt Wyszynska Johansson (2015), som i sin licentiatuppsats studerat bedömning på Barn- och fritidsprogrammet, synliggör inte bedömning av skriftliga skoluppgifter det praktiska yrkeskunnande eleverna utvecklar under apl. Därmed premieras påståendekunskaper över praktiskt kunnande i yrket när eleverna bedöms. Både i Kristmanssons (2016) avhandling om försöksverksamheten med lärlingsutbildning på Handels-

¹³ För ett historiskt perspektiv på arbetsplatsförlagt lärande se Nilsson (2014) och Olofsson (2005), för en problematisering av apl:s koppling till yrkesutbildning se Olofsson (2014) och Håkansson & Pettersson (2014), för olika lärandestrategier som elever använder sig av under apl se Ferm, Gustavsson & Persson Thunqvist (2018), för betydelsen av apl för yrkeslärare se Köpsén & Andersson (2018) samt för handledaren på arbetsplatsen se Mårtensson, Nyström & Andersson (2018).

och administrationsprogrammet, samt i Lindströms (2015) licentiatuppsats om bedömning på Vård- och omsorgsprogrammet under apl, framkommer det att det finns en stor variation i vilken slags dokumentation som förs under APU/apl och används som underlag för bedömning. Det kan leda till att det är svårt att uppnå likvärdighet i vad som bedöms. Om så kallade trepartssamtal förekommer, vilket inte alltid är fallet, samt hur de genomförs, är också något som skiljer sig åt (Berglund et al. 2017; Wyszynska Johansson 2015). Eleverna vet inte heller alltid vad det är som bedöms (Wyszynska Johansson 2015; Skolinspektionen 2013).¹⁴

Enligt både Wyszynska Johansson (2015) och Kristmansson (2016) förekommer en relativt stor variation i vilken slags arbetsuppgifter elever får delta i på sina arbetsplatser, där vissa elever får tillgång till ett mycket snävt yrkeskunnande och andra får tillgång till yrkesuppgifter som möjliggör både breddning och fördjupning av yrkeskunnandet (jfr Mårtensson 2014; jfr Paul 2017). Vad eleven får tillgång till handlar om traditioner i det aktuella yrket och på den aktuella arbetsplatsen. Det handlar också om vad den enskilda handledaren erbjuder för möjligheter för lärande och hur eleven mottar dessa erbjudanden. Dessutom påverkar organisatoriska faktorer vad som blir möjligt att lära, som huruvida rotation inom eller mellan arbetsplatser erbjuds eller inte (Berglund et al. 2017; Kristmansson 2017; Paul 2017). Berg Christoffersson (2015), som i sin licentiatuppsats studerat digital dialog under apl på Vård- och omsorgsprogrammet, resonerar om att när eleverna ger varandra återkoppling på skriftliga beskrivningar av utmanande situationer de mött under sin apl på en digital plattform, skapas möjligheter för att tillsammans med andra utveckla yrkeskunnande och handlingsberedskap. Det kan kontrasteras mot en rapport av Berglund et al. (2017), om försöksverksamheten med lärlingsutbildning 2008–2014, där det framkommer att lärlingselever sällan erbjuds möjligheter att kollektivt lyfta upp sina erfarenheter från apl (jfr Paul 2017).

I ovan nämnda rapport framförs även att vissa elever inte kommer ut på en arbetsplats överhuvudtaget (Berglund et al. 2017). Det handlar ofta om elever i behov av särskilt stöd och i vissa fall om flickor som går på pojkdominerade program. Som anledning till att elever i behov av särskilt stöd inte får tillträde till en arbetsplats anger de intervjuade yrkeslärarna att de inte kan riskera att förlora arbetsplatser, något som kan hända om elever inte sköter sig i enlighet med arbetsplatsens normer. Rapporten redogör vidare för att vissa skolor som erbjuder lärlingsutbildning inte har möjlighet att bedriva yrkesundervisning på ett kompensatoriskt sätt för elever som saknar en apl-plats eller för de elever som inte kommer åt specifika (ofta mer avancerade) yrkesuppgifter på sina arbetsplatser. På dessa skolor saknas organisatoriska förutsättningar för praktisk undervisning i yrkesämnena, vilket till exempel innebär avsaknad av utrustning, verkstäder eller metodrum. Berglund et al. (2017) skriver att under de år försöksverksamhetens bedrevs lade många skolor om sin undervisning, så att lärlingseleverna istället för att gå ut på en arbetsplats redan från utbildningsstart allt oftare erbjöds förberedande kurser på skolan innan sin första APU (idag apl) och att många skolor byggde upp verkstäder eller metodrum för att kunna erbjuda praktisk yrkesundervisning på skolan. I lärlingsutbildningen finns ett mycket snävt tidsmässigt utrymme att bedriva undervisning i yrkesämnena på skolan, eftersom det är yrkesämnena som förläggs till arbetsplatserna. Detta

¹⁴ För en analys av olika former för kunskapsbedömning av yrkeskunnande på skilda bedömningsarenor inom ramen för yrkesutbildning se Tsagalidis & Andersson (2018).

var något som särskilt yrkeslärare inom El- och energiprogrammet och Vård- och omsorgsprogrammet lyfte som problematiskt med beaktande av den stora mängd yrkesteorier som de ansåg eleverna behövde få i skolförlagd undervisning.

Vad kan sammanfattningsvis sägas om hur apl har utvecklats sedan införandet av Gy11? Utifrån Skolverkets och Skolinspektionens återkommande rapporter samt ovan nämnda forskning framkommer att den problematik som lyfts gällande APU ser ut att bestå i Gy11's apl. Det handlar då om kvarstående svårigheter i organisationen av apl, att få till stånd en hållbar och långsiktig samverkan mellan skola och arbetsliv, frågor om hur bedömning av yrkeskunnande under apl sker, samt svårigheter att erbjuda alla elever tillgång till god handledning och yrkesuppgifter som breddar och fördjupar yrkeskunnandet.

Vi går nu över till den sista underrubriken med följande fråga: hur har ämnesintegrerat arbete utvecklats?

3.2.3 Ämnesintegrering av gymnasiegemensamma ämnen och yrkesämnen

Berggren (2012, 2013) skildrar ett gradvist skifte i synen på kärnämnen från början av 1990-talet till början av 2000-talet, där ämnesintegrering genom begreppet infärgning fungerar som en särskiljande markör mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program. Genom beskrivningar av yrkeselevers misslyckande i att uppnå kunskapsmålen i kärnämnen samt beskrivningar av yrkeselever som enbart intresserade av sina karaktärsämnen framställs ett behov av att anpassa kunskapsinnehållet i kärnämnen till yrkesprogrammets inriktning. Berggren (2012, 2013) resonerar att en ytterligare förskjutning har skett först i policydokumenten inför den inställda Gy07-reformen, och sedan i policydokumentet inför Gy11. En anpassning av kunskapsinnehåll genom infärgning har då övergått till tankar om att elever på yrkesprogram och elever på högskoleförberedande program har vitt skilda behov av vilket kunnande de ska utveckla. Detta kan även ses komma till uttryck i retorik om ”praktiskt” kontra ”teoretiskt lagda” elever (Berglund & Henning Loeb 2013), och i hur yrkesprogrammets problem beskrivs bestå i att de är för ”teoretiska” för de ”praktiskt lagda” eleverna. En sådan beskrivning tycks härröra i en förståelse av teori som liktydigt med allmänna ämnen, något som osynliggör yrkesprogrammets yrkesteoriska innehåll samt hur allt kunnande har både en praktisk och en teoretisk grund (Carlgren 2015; Ivanic et al. 2009; Lindberg 2003a). Denna typ av resonemang osynliggör även hur exempelvis skriftlig och muntlig kommunikation eller matematiska beräkningar är inbäddade i yrkesämnen och yrkesarbete (Ivanic et al. 2009; Muhrman 2016).

I likhet med Berggren resonerar Christidis (2014) och Christidis & Lindberg (2017) om hur synen på de allmänna ämnena förändrats från Lpf 94 till Gy11 med exempel från Vård- och omsorgsprogrammet. I Gy11 framstår de gymnasiegemensamma ämnena som hjälpämnen till yrkesämnen, snarare än att vara ämnen i sin egen rätt som i Lpf-94. Genom återkommande upprepningar i läroplan, examensmål och kommentarer till kursstrukturen blir effekten i Gy11 en förstärkning av kravet på samverkan över ämnesgränser. Även Muhrman (2016) skriver i sin avhandling om matematik i yrkesämne och yrkesliv på Naturbruksprogrammet att ämnet

matematik gått från att i läroplanen Lpf94 vara mer generellt till att i läroplanen Gy2011 bli mer orienterat mot yrkesämnena.

Ämnesintegrering framförs ofta som ett sätt att öka elevers motivation för ett allmänt ämne, både i rapporter (Skolinspektion 2010, 2017; Skolverket 2003) och i forskning (Berglund 2009). Forskning visar hur matematik som undervisas ämnesintegrerat upplevs som mer meningsfullt av eleverna då det kontextualiseras i yrkesämnet eller det kommande yrkesarbetet (L. Lindberg 2010; Muhrman 2017).

Skolinspektionen (2013b, 2014, 2016, 2017) liksom Skolverket (2015b) har i återkommande rapporter lyft att det saknas en tydlig koppling mellan yrkesämnena och gymnasiegemensamma ämnen som skulle kunna bidra till att skapa enhetlighet och sammanhang för yrkes eleverna. I Skolinspektionens (2017) senaste rapport om samverkan mellan yrkeslärare och lärare i gymnasiegemensamma ämnen framkommer att ämnesintegrering visserligen sker på många skolor, men då sporadiskt, som avskilda tidsbegränsade inslag och på enskilda lärares initiativ. Till exempel ägnar sig många yrkeslärare åt yrkesmatematik på sina lektioner i yrkesämnet. Dock är systematiskt och regelbundet ämnesintegrerat arbete i samverkan mellan olika lärarkategorier sällsynt. Lärare verksamma inom olika ämnen är sällan medvetna om möjliga beröringspunkter mellan sitt och andras ämnen. Skolinspektionen konstaterar att samverkan mellan olika lärarkategorier kräver organisatoriska förutsättningar som möjliggör systematiskt samarbete. Det är dessutom viktigt vilken roll yrkesläraren identifierar sig med; om yrkesläraren ser sig själv som hantverkare, då uppvärderas yrkesämnena och relevansen av att samarbeta med lärare i gymnasiegemensamma ämnen tonas ner (Nylund & Gudmundson 2017).

Forskning om ämnesintegrering på yrkesprogram har genomförts i liten grad. Innan Gy11 har V. Lindberg (2003a) i sin avhandling samt i kunskapsöversikter för Skolverket (2000, 2007) behandlat infärgning. Därutöver finns några licentiatuppsatser om ämnesintegrering av matematik och yrkesämnena inom ramen för läroplanen Lpf94 (Aretorn 2012; L. Lindberg 2010). I V. Lindbergs studier (2000, 2003) framkommer att infärgning har en potential att bredda ett ämnesinnehåll och bidra med andra insikter till ett yrkesämne, men att en förutsättning för att infärgningen blir relevant bygger på att lärarna har kännedom om varandras ämnen och att kärnämnesläraren har viss kunskap om yrkesarbetet.

Ämnesintegrering inom ramen för Gy11 har studerats i Christidis (2016) licentiatuppsats. Christidis undersöker vilket ämnesinnehåll som tar form när svenskämnet och vård- och omsorgsämnena integreras i ett temaarbete på Vård- och omsorgsprogrammet. I studien synliggörs, i likhet med V. Lindbergs (2003) resultat, att ämnesintegrerat arbete kan vidga det ämnesinnehåll som formas i undervisningen, men när svenskläraren saknade kunskaper om vård- och omsorgsarbete begränsade det innehållet i det ämnesintegrerade språkinriktade arbetet. Till skillnad från studier där ämnesintegrerat arbete ökade elevernas motivation visar Christidis (2016) i sin studie hur eleverna på Vård- och omsorgsprogrammet visade motstånd mot det ämnesintegrerade arbetet när ämnesinnehållet på vårdlektionerna kom att handla om språkriktighet utifrån en svenskämnestradition.

Även Kontio (2016) har studerat ämnesintegrering efter införandet av Gy11. I sammanläggningsavhandlingen fokuserar han på hur språkpraktiker, särskilt avseende normer och identiteter, skapas på ett fordonsprogram som är engelskspråkigt språk- och innehållsintegrerad (SPRINT). Avhandlingen ramar in av en beskrivning av fordonsyrket som allt mer globalt där engelska fungerar som lingua franca, och att yrkesarbetets texter ofta är på engelska (jfr Olofsson 2014). I en av artiklarna i avhandlingen framställs att beroende på vad fokus riktas mot i en uppgift, mot att genomföra praktiskt arbete i verkstaden eller lära sig engelska, skiljer sig interaktionen åt (Kontio & Sylvén 2015). I det praktiska arbetet i verkstaden är engelska ett redskap och att kunna engelska innebär att förmå göra sig förstådd så att den praktiska uppgiften kan slutföras, medan i situationer där att lära sig engelska är målet hamnar fokus på språkriktighet i enlighet med skolengelskans normer (jfr Christidis 2014; Lindberg 2003a). Eleverna intar en kluven hållning gentemot kravet att tala engelska på fordonslektionerna, där de uppvisar både undvikande handlingar och en vilja att lära sig mer engelska (Kontio 2017). Det sistnämnda är en motsats till tidigare forskning om yrkeselever i SPRINT-miljöer, och utmanar enligt författaren föreställningar av fordonslever som ointresserade av språk eller allmänna ämnen.

Ytterligare en licentiatuppsats om ämnesintegration på yrkesprogram inom ramen för Gy11 handlar om lärares uppfattningar om ämnesövergripande arbete med fokus på hållbar utveckling, samt organisatoriska villkor för samarbete över ämnesgränser (Pettersson 2014). I studien framkommer att skolans organisatoriska struktur är central för vilken slags samverkan mellan lärare kommer till stånd. Tid och rum för möten mellan lärare lyfts som centrala faktorer för samverkan, liksom att lärarna utgår från programmets helhet snarare än enskilda ämnen för att kunna skapa ämnesintegrering som är interdisciplinärt till sin karaktär. I samarbeten mellan lärare där utgångspunkten är det egna ämnet eller enskilda kursmål, blir kunskapsutvecklingen snarare additiv till sin karaktär. I sådana samverkansformer är det ofta eleverna själva som behöver upptäcka kopplingar mellan sina olika ämnen. Denna slags samverkan var mer vanligt förekommande än den interdisciplinära i Petterssons (2014) studie.

Inom ramen för ämnesintegrering som område förekommer också studier som berör så kallat ”osynligt” ämnesinnehåll i yrkesämnena i skolan och i arbetsuppgifter under apl. Det handlar då om skriftlig kommunikation (skriftbruk/litteracitet) samt matematik. I forskningen framkommer att skriftlig kommunikation (skriftbruk/litteracitet) samt matematik inte uppmärksammas som innehåll i yrkesämnena och i uppgifter under apl trots att dessa är centrala inslag i yrkesprogrammets målyrken (Arkenback-Sundström 2017; Lindberg & Grevholm 2014; Muhrman 2016; Paul 2017). En förklaring ligger i att kommunikation i text¹⁵ och matematiska beräkningar associeras med skolämnena svenska och matematik, vilket osynliggör att allt fler yrkesuppgifter innefattar användning av texter eller matematiska beräkningar (Arkenback-Sundström 2017; Muhrman 2016; Karlsson 2006; Paul 2017). Dock sker användning av texter eller genomförandet av matematiska beräkningar i yrket på andra sätt än i skolans matematik- eller svenskämne (Muhrman 2016; Paul 2017).

¹⁵ I forskningen används begreppet text i en vidgad bemärkelse så att även tabeller, diagram, bilder, etc betraktas som texter.

I forskningen framgår att svensklärare respektive matematiklärare sällan är medvetna om den skriftliga kommunikation eller matematiska beräkningar som ingår i vanliga arbetsuppgifter i de yrken som programmen riktar sig mot (Christidis 2014; Lindberg 2003a; Muhrman 2016). Det kan sättas i relation till hur Skolinspektionen (2017) i sin rapport konstaterar att en försvårande omständighet för ämnesintegrerat arbete är att lärare inte är medvetna om beröringspunkter mellan sina ämnen. I likhet med hur lärare i allmänna ämnen saknar insikt i yrkesarbetets läsande/skrivande eller yrkets matematik, visar Muhrmans (2016) studie liksom en norsk studie om skriftbruk på yrkesprogram (Hellne-Halvorsen 2014) att yrkeslärare i sin tur anser att de inte kan undervisa om matematik respektive skrivande/läsande, eller att det inte ingår i deras uppdrag (jfr Christidis 2014, studie där enbart svenskläraren korrigerade elevernas språk). Det sistnämnda kan möjligtvis kontrasteras med tiden för Lgy70 då fackteori utgjorde ett eget ämne där till exempel yrkesmatematik eller ritningslära ingick, och detta ämnesinnehåll således var uttryckligen yrkeslärarens ansvarsområde (Berglund 2009; L. Lindberg & Grevholm 2014; Lindberg & Wärvik 2017).

Ämnets kontext, dvs. om en uppgift genomförs inom ramen för yrkesämne eller ett gymnasiegemensamt ämne, påverkar hur innehållet formas och förstås. I en licentiatuppsats visar Aretorn (2012) att samma matematikuppgift ramas in på olika sätt beroende på om det är el-lärare eller matematiklärare som förklarar och genomför en matematisk beräkning, även om båda lärargrupperna kommer fram till samma lösning. El-lärarnas förklaringar byggde på konkreta situationer i yrket och på förklaringar hämtade från ellära, medan matematiklärarnas förklaringar byggde på generella matematiska förklaringar. Liknande resultat framkommer i Muhrmans (2017) avhandling, där naturbrukslärare, verksamma lantbrukare och naturbrukselever ser på matematik som relevant och motiverat utifrån behov i lantbruksyrket, medan matematiklärarna ser på matematik som ett de-kontextualiserat och allmänt ämnesinnehåll i enlighet med en skolkultur där generellt kunnande främjas. För eleverna var det viktigt att se den praktiska nyttan av matematikundervisningen för kommande yrkesarbete. Både matematik- och yrkeslärarna angav att många studenter inte förstod syftet med matematikundervisningen i matematikämnet, vilket enligt Muhrman pekar på att skolans matematikundervisning är för separerad från den matematik som ingår i yrkesarbetet. Muhrman (2017) argumenterar för ämnesintegrering som ett sätt där yrkes eleverna kan både tillgodogöra sig matematikkunnskap som kontextualiseras inom ramen för yrkets praktik och mer generella matematikkunskaper – då både allmänna och specifika matematikkunskaper behövs för framtida deltagande i yrkes- och samhällsliv.

I Pauls (2017) avhandling om skriftbruk som elever möter under sin apl på Vård- och omsorgsprogrammet läringsutbildning framgår att det förekommer stora variationer i vad eleverna får tillgång till gällande yrkets skriftliga kommunikation beroende på apl-plats och handledare. En stor del av yrkestexterna var osynliga för elever, lärare och handledare och eleverna fick sällan uttrycklig handledning i användning av texterna under apl. Att en stor mängd av texterna var osynliga påverkar enligt Paul (2017) att de inte blir föremål för handledning på arbetsplatsen eller undervisning i skolan. Utifrån detta resultat ställer Paul (2017) frågor om hur eleverna i så fall förbereds för ett alltmer textualiserat arbetsliv, dvs ett arbetsliv som i allt högre grad kräver deltagande i ständig skriftlig kommunikation, samt vad

det innebär för elevernas framtid och yrkets utveckling om eleverna inte får öva på att skriva centrala texter som används i yrket.

Bilden av skriftlig kommunikation som osynligt i yrkesämnen/yrkesarbete bekräftas i flera internationella studier, där föreställningar om yrkesutbildning som en utbildning med mindre mängd skriftlig kommunikation utmanas genom beskrivningar av att yrkeselever under sin utbildning möter en stor mängd texter som är varierande och har olika syften som sällan förklaras explicit för eleverna (Edwards et al. 2013; Ivanic et al. 2009; Nikolaidou 2009; Parkinson & Mackay 2016).

Sammanfattningsvis kan det konstateras att forskningen om ämnesintegrering både innan och efter Gy11 har bedrivits i blygsam omfattning och det därmed inte går att dra några generella slutsatser om hur det ämnesintegrerade arbetet utvecklats innehållsmässigt eller till sin form sedan införandet av Gy11. Däremot går det utifrån rapporter (Palmér 2008, Skolinspektionen 2014, 2017) samt forskning (Christidis & V. Lindberg 2017, L. Lindberg 2010, Muhrman 2016, Pettersson 2014) dra slutsatsen att för att kunna skapa långsiktig samverkan över ämnesgränser behövs organisatoriskt stöd som möjliggör samverkan, att lärarna behöver kunskap om beröringspunkter mellan olika ämnen, liksom att samverkan som utgår i programmets helhet snarare än enskilda ämnen gynnar samverkan över ämnesgränser.

3.3 Har rekryteringen breddats som en följd av Gy11? Har jämställdheten inom ramen för yrkesutbildning förbättrats genom att yrkesvalen för kvinnor och män breddats sedan Gy11?

Breddad rekrytering ställer kopplingen mellan elevens sociala bakgrund och val av gymnasieprogram i centrum (Svensson 2001). Breddad rekrytering refererar till jämlikhet, nämligen att klasstillhörighet inte ska avgöra studie- och i förlängning yrkesval. Istället ska samtliga ungdomar ha samma möjlighet att välja utbildning utifrån önskemål, intressen och fallenhet oavsett den egna sociala bakgrunden. När detta inte uppnås diskuteras det i termer av social snedrekrytering, exempelvis att barn till föräldrar med eftergymnasial utbildning brukar välja läsa teoretiska program medan barn från arbetarhem eller från studieovana hemmiljöer är överrepresenterade på yrkesutbildningar (Nylund 2013).

Genom att analysera jämställdhet uppmärksammas könsmönstret på olika yrkesprogram där det oftast konstateras att könsfördelningen följer ett traditionellt mönster som i sig anses vara ett uttryck för den könsmässiga arbetsdelningen på arbetsmarknaden (Högberg 2009). Ett problem med sådana analyser är att jämställdhet i skolsystemet oftast diskuteras i termer av två könskategorier: manligt och kvinnligt för att ringa in skillnader, så kallad skillnadsforskning (Nyström 2009). Dessutom tas det många gånger för givet att samtliga som hör till en könskategori har ungefär samma könsidentitet, med andra ord att de tänker och beter sig på samma sätt samt är bärare av liknande egenskaper. Filosofen och feministen Marie de Gournay (1565–1645) har konstaterat redan för flera hundra år sedan att det kan finnas större likhet mellan kvinnor och män än mellan kvinnor sinsemellan vilket ifrågasätter studier om jämställdhet med förankring i en könsdikotomi. Risken är att reproducera och även förstärka ett binärt könssystem förankrat i heteronormativitet (Panican 2007).

En liknande risk ger sig tillkänna i forskning om yrkesutbildning utifrån ett klassperspektiv. I studier om koppling mellan klasstillhörighet och yrkesprogram och vidare tilldelning av yrkesroller på arbetsmarknaden diskuteras många gånger eleverna som en homogen grupp bärande av samma identitet, egenskaper och intressen vilket riskerar stympa den komplexitet som följer med en social reproduktion (för en kritisk diskussion på detta tema se Rosvall 2015). Endast ordet klasstillhörighet avspeglar ett strukturreduktionistiskt perspektiv på människan genom att utgå ifrån föreställningen att individer tillhör en klass oavsett egen vilja samt att den egna sociala bakgrunden determinerar ens liv samt omgivningens relationer till såväl som förväntningar på den enskilde.

Flera reformer efter andra världskriget har varit inriktade på att uppmuntra jämlikhet såväl som jämställdhet inom det svenska skolsystemet. Eleven skulle fostras till att bli en upplyst och självständig medborgare (Dahlstedt & Olson 2013). Det offentligt skolfinansierade skolsystemet skulle dessutom motverka både social snedrekrytering och traditionellt könsbundna studie- och yrkesval (Lundahl et al. 2010; Lundahl 2008a). Men dessa ansträngningar har inte lämnat tydliga spår i den svenska skolan som historiskt sätt dras med ett klass- och könsuppdelat skolsystem (Tallberg Broman, Rubinstein Reich & Hägerström 2002), varken rekryteringen till yrkesutbildning har breddats eller jämställdheten förbättrats (Hjelmér 2012). En majoritet av yrkes eleverna har arbetarklassbakgrund och yrkesutbildningen är stark könsdifferentierad trots utbildningspolitiska ansträngningar för att bryta mot dessa negativa aspekter (Ledman, Rosvall & Nylund 2017; Nylund, Rosvall & Ledman 2017; Ledman 2015). Till yttermera visso, könssegregeringen och den sociala snedrekryteringen är skarpare på yrkesprogram jämfört med högskoleförberedande program (Nylund et al. 2018; Åberg & Hedlin 2015).

I nästa avsnitt analyseras reproduktionen av samhällsklasser inom den gymnasiala yrkesutbildningen och utvecklingen i förhållande till den omfattande gymnasiereformen Gy11. Därefter fokuseras könsdifferentieringen på yrkesutbildning sedan Gy11 i ett avsnitt; där berörs även elevens yrkessocialisation vilket gör att forskningsresultaten kommer att omfatta både klass- och genusaspekter.

3.3.1 Har rekryteringen på yrkesutbildning breddats som en följd av Gy11?

Den senaste gymnasiereformen, som den nuvarande gymnasieskolan vilar på, bryter mot ambitionen om att erbjuda likvärdig utbildning (Henning Loeb & Lumsden Wass 2015; Ringarp 2013). Den sociala snedrekryteringen ger sig till känna i det gymnasiala utbildningsystemet genom att elever med arbetarklassbakgrund brukar välja yrkesprogram medan elever som tillhör medelklassen tenderar studera på teoretiska program och:

Vocational programmes have an important position /.../ as historically they mainly socialise students for traditional (and often gendered) working-class positions in the division of labour, with young people from working-class backgrounds typically overrepresented (Nylund et al. 2018:99).

Mycket bygger på föreställningen att vissa elever inte är teoretiskt lagda och saknar intresse för skolbänkstudier och istället föredrar praktiskt och arbetsplatsrelaterat lärande (Nylund 2013; Niemi & Rosvall 2013; 2016). I offentliga textdokument som bereder förändringarna införda genom Gy11 anses att yrkes elever saknar kapacitet att klara de teoretiska kurserna (Terning 2016). Istället för att följa upp en historisk ambition om att integrera utbildningar används en isärhållande princip där man skiljer mellan teoretiska- och yrkesprogram (Jonsson & Beach 2015) vilket påverkar den enskildes möjligheter till utveckling i livet som inkluderar etablering på arbetsmarknaden (Kap 2015). Yrkesutbildningen får en tydligare inriktning mot anställningsbarhet. Det sker på bekostnad av en utbildning som genomsyras av demokratiska värden och ett bildningsideal (medborgerlig fostran) präglad av ett studiekritiskt förhållningssätt kombinerat med en analytisk förmåga som motverkar en alltför snäv specialisering. Den nya, reformerade gymnasieskolan utgår från grundprincipen att yrkesutbildning är till för att fostra elever till att bli anställningsbar arbetskraft (Carlbaum 2012). Detta innebär att eleverna förväntas förvärva för att reproducera (istället för att själva utveckla) kunskaper av en segmenterad och kontextbunden kvalitet utifrån ett nyttoideal bestämd utifrån branschernas efterfrågade kompetensbehov som fordrar specifik och nischinriktad kunskap av en kortsiktig karaktär (Nylund et al. 2018; Nylund, Rosvall & Ledman 2017; Nylund & Rosvall 2011, 2016; Hjelmér, Lappalainen & Rosvall 2014; se Berglund & Henning Loeb 2013 som presenterar likartade slutsatser gällande lärlingsutbildning, se även analyser av gymnasiereformen före dess implementering med liknande slutsatser i tidskriften *Utbildning & Demokrati* 2008, nr 1.). I en vetenskaplig artikel nämns att:

Gymnasieutbildningen ges i utredningen främst funktionen att reproducera befintliga samhällsförhållanden, möjligen mer effektivt. En klassisk kritik mot skolan är att den bidrar till att upprätthålla rådande ojämlika samhällsförhållanden, till exempel i form av uppdelning mellan manuellt och intellektuellt arbete; vissa sociala grupper förbereds för att styra samhället, andra förbereds för arbete och underordning (Baudelot & Establet 1977, Bourdieu & Passeron 1977, Poulantzas 1977). I dessa termer befäster utredningens förslag en stark dikotomi och arbetsdelning mellan intellektuellt och manuellt arbete. Olika elevgrupper skall förberedas för olika framtida roller i såväl samhället som den sociala arbetsdelningen (Nylund 2010:47).

I en sammanläggningsavhandling, där citatet ovan ingår i en av avhandlingens fyra artiklar, förklaras att:

Den dominerande ordnande principen för innehållets organisering i reformtexterna bakom Gy11 är arbetsgivares behov, att göra eleverna anställningsbara (Nylund 2010, 2012). Andra möjliga principer som uttryckts i tidigare reformtexter, t.ex. ett aktivt medborgarskap, kritiskt tänkande och tillgång till högre utbildning, är närmast helt frånvarande. Organisationen av utbildningarna utifrån denna princip leder till att olika branschföreträdares makt över innehållet ökar betydligt. Denna förskjutning av makt över innehållet, från politiker, lärare och elever till arbetslivet, innebär en förskjutning av kontroll från folkvalda och professionella till icke folkvalda aktörer (Nylund 2010). Detta sätt att organisera innehållet binder upp innehållet mot specifika kontexter, vilket i sin tur innebär att eleverna i större utsträckning än tidigare utestängs från kunskaper nödvändiga för såväl en kritisk perspektivering av den egna kunskapen och de egna kunskapsfältens gränser, som till samhället i stort (Nylund & Rosvall 2011), dvs. en försvagning av utbildningens demokratiska funktioner. I en jämförelse med hur innehållet organiseras i de högskoleförberedande programmen kan det konstateras att Gy11 utformar en

gymnasieskola som förbereder elever vid olika programgångar för mycket olika medborgarroller, där rollen för eleverna vid yrkesprogrammen i huvudsak handlar om att bli anställningsbar och mer av en entreprenör /.../ (Nylund 2013:103-104).

Distinktionen mellan teoretiska- och yrkesprogram på sekundär nivå som Gy11 vilar på, visar sig främja ojämlikhet. I samma text (Nylund 2013), en av de få avhandlingar som analyserar gymnasireformen med huvudfokus på kopplingen mellan klasstillhörighet och yrkesutbildning dras slutsatsen att:

En av utbildningssystemets grundläggande demokratiska funktioner, framför allt sedan efterkrigstiden, har varit att försöka erbjuda alla samhällsklasser en likvärdig utbildning och motverka ojämlikheter som föreligger i samhället (Nylund 2012). Dessa ambitioner, som kan härledas till en demokratisk konception av utbildning, har uttryckts explicit i tidigare reformtexter och tagit sig uttryck i den integrerande princip som styr gymnasieskolans innehållsrika organisering från 1970-talet fram till 2011 års gymnasireform (Nylund work-in-progress). Även i detta sammanhang representerar Gy11, framför allt när reformen betraktas i ljuset av omgärdande utbildningsreformer, en avdemokratisering. Gy11 ingår i en utbildningspolitisk trend där en ojämlik tillgång till utbildning och olika utbildningsinnehåll mellan samhällsklasser förstärks (Nylund 2013:104).

Den tydliga och förstärkta uppdelningen mellan teoretiska- och yrkesprogram som avspeglas i Gy11 (Nylund et al. 2018; Dovemark & Beach 2015), som bryter mot ett halvsekel av utveckling för att minska skillnader mellan utbildningsinriktningar (Ledman 2014), cementerar dikotomin mellan upplyst och produktiv medborgare. De förra är tänkta att besitta en intellektuell inriktad kompetens som utvecklas på högskolenivå medan de andra ska vara anställningsbara direkt efter avslutad gymnasial yrkesutbildning genom att inneha de yrkesfärdigheter som efterfrågas av arbetsgivare. Därmed reproduceras klasskillnader också genom att exempelvis göra yrkesprogram ett mindre attraktivt utbildningsval för elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning (Panican 2015). Förutom minskning i tid och färre allmänna ämnen i Gy11 fick ämnena även olika innehåll i yrkesprogram och högskoleförberedande program vilket i sig ledde till en social reproduktion som underminerar jämlikhet (Ledman 2015).

En ytterligare skarp signal som underbygger en kontraproduktiv uppdelning mellan gymnasiala program är att yrkesutbildningen, enligt en ändring i Gy11 (prop. 2008/09:199), inte omfattar högskolebehörighet längre. Dock kan eleven göra individuella val som kan leda till högskolebehörighet. Denna ändring har lett till skarpa avtryck även i övergången från studier på sekundär nivå till högskoleutbildning: andelen elever från den första kohorten efter Gy11 som fortsatte läsa på högskolenivå minskade med ungefär 30 procent jämfört med tiden som föregick den reformerade gymnasieskolan (Nylund & Rosvall 2016). Ändringen avspeglas ännu tydligare på vissa yrkesprogram; på Fordons- och transportprogrammet har andelen elever som avslutar studierna med högskolebehörighet minskat från 71 procent före Gy11 till 8 procent efter reformen (Nylund et al. 2018).

Det empiriska materialet från en studie om demokratiska processer i interaktionsmönstret mellan lärare och elever på fyra gymnasiala utbildningar, två teoretiska program och två

yrkesprogram (Barn- och fritidsprogrammet samt Fordons- och transportprogrammet), visar att samtliga elever försöker påverka olika aspekter i klassrummet såsom undervisningens svårighetsgrad, tillgång till miniräknare och studietakten. Yrkeselever (de flesta kommande från studieovana miljöer) var mer framgångsrika i sina försök att dra ner på studietakten och påverka undervisningens svårighetsgrad till en lättare än elever på teoretiska program (majoriteten med en medelklassbakgrund och högskoleutbildade föräldrar). En annan talande dimension är att yrkeselever hade svårare att öppet ge uttryck för höga studieambitioner i klassrummet. Emellertid hade elever från teoretiska program en högre kvalitet i sin studiemiljö såsom tillgång till bättre utbildade och mer erfarna lärare samt flera lärarledda lektioner varje vecka. Studiens resultat påvisar att det finns en stark koppling mellan elevernas sociala bakgrund, valt gymnasialt program såväl som möjlighet att med demokratiska medel påverka utbildningsinnehållet och undervisningskvalitet. Slutsatsen är att yrkeselever utgör en missgynnad grupp i ett skolsystem som fortsätter reproducera klasskillnader (Hjelmér & Rosvall 2017).

I en annan studie, där syftet är att studera föreställningar om yrkeselever och elever som läser på teoretiska program, har de senare (de flesta med medelklassbakgrund) beskrivit sig själva i mycket positiva termer och i direkt kontrast till yrkeselever. En yrkeselev:

is described as one that reads and writes to a much lesser degree than academic programme students do and consequently has a less developed capacity for thought and influence. This student is instead often described as *taciturn, dyslexic, with poor concentration skills and less advanced thinking* when compared with the academic student, who has *greater general knowledge and intellectual skill* /.../ vocational students are seen as uneducated and unintellectual because they are seen as students that do no practice language to the same extent as students at the college preparatory academic programmes do, however nor are they typically afforded the same opportunities to do so. Moreover, prospective academic college students describe themselves as *wiser, of higher IQ* and able to *participate actively in society* because they are proficient in, and able to practice and develop, these same verbal skills on a daily basis through their education (Jonsson & Beach 2013:57; se också Beach & Dovemark 2011 som presenterar en annan studie med liknande resultat).

I en annan vetenskaplig artikel, analyserar Jonsson & Beach (2015) samma empiriska material genom att fokusera gymnasieelevernas sätt att konstruera stereotyper. Elever från teoretiska program blev ombudda att använda tio attribut för att beskriva en typisk yrkeselev och lika många attribut för att beskriva en elev som läser ett högskoleförberedande program. De stereotyper som studiedeltagarna gav uttryck för utgör ett typexempel på reproduktion av klasskillnader: yrkeselever anses ha en arbetarklassbakgrund, är praktiskt lagda, saknar intelligens och intresse för studier samt är latta och högljudda. Elever som läser teoretiska program anses komma från medelklassen, är intellektuella med intresse för kultur, är studiemotiverade och har analytisk förmåga;

There is a clear pattern in the results, where those in college preparation programs are assigned attributes distinctive of the upright intellectual human species (*homo sapiens*), whilst the students in practical programs are assigned attributes that better fit with the concept of a more primitive humankind (a kind of *homo savage*) /---/ The following stereotypes of a typical

academic program student were that this student has good career prospects and conforms to the performativity discourse in society. The stereotype attached to the vocational program student was that s/he was a lazy, rebel, substance abuser with language deficiencies who was driven by primitive desires rather than cultivated values and who placed no worth nor got any value from a good theoretical education (Jonsson & Beach 2015:712-713).

Sammanfattningsvis visar forskningen att kopplingen mellan klasstillhörighet och vald inriktning (teoretisk respektive yrkesutbildning) på gymnasial nivå fortsätter vara tydlig genom att följa ett traditionellt mönster, samt att yrkes elever fortsätter utgöra en missgynnad grupp i skolsystemet. Förändringarna som Gy11 medförde främjar istället för att bryta reproduktion av samhällsklass; under nästa underrubrik kommer flera studier som berör detta tema att presenteras.

Den här delen av forskningsrapporten avslutas med en återgång till frågan som vägleder denna underrubrik: har rekryteringen på yrkesutbildning breddats som en följd av Gy11? Utifrån de forskningsresultat som har presenterats hittills skulle ett förväntat svar vara att den sociala snedrekryteringen på sekundär nivå har ökat eller åtminstone befunnit sig på samma nivå sedan Gy11. Ett svar förankrat i faktiska förhållanden om rekryteringen till yrkesutbildning har breddats sedan den omfattande gymnasiereformen sattes 2011 kan formuleras med hjälp av statistiska uppgifter genom att lyfta fram andelen elever med arbetarklassbakgrund som läser ett gymnasialt yrkesprogram, se Tabell 6.

Tabell 6. (i) Andel elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning och (ii) andel elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning (minst en förälder med eftergymnasial utbildning om motsvarande minst 30 högskolepoäng) på gymnasiala yrkesprogram, läsår 2011/12 - 2017/18.

Yrkesprogram		2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
BF	(i)	71,0	68,4	67,5	66,3	65,9	64,6	63,2
	(ii)	29,0	31,0	31,0	33,7	34,1	35,6	36,8
BA	(i)	69,1	68,9	68,3	67,9	67,4	66,6	65,0
	(ii)	30,9	31,1	31,7	32,1	32,6	33,4	35,0
EE	(i)	62,5	61,6	61,4	60,6	59,9	58,8	57,8
	(ii)	37,5	38,4	38,6	39,4	40,1	41,2	42,2
FT	(i)	75,5	75,4	74,5	73,5	72,8	73,3	72,4
	(ii)	24,5	24,6	25,5	26,5	27,2	26,7	27,6
HA	(i)	69,6	68,9	68,6	68,4	68,1	67,4	67,2
	(ii)	30,4	31,1	31,4	31,6	31,9	32,6	32,8
HP	(i)	69,9	69,1	69,0	67,9	66,7	65,7	64,4
	(ii)	30,1	30,9	31,0	32,1	33,3	34,3	35,6
HT	(i)	66,5	66,1	65,4	64,6	62,8	61,6	60,5
	(ii)	33,5	33,9	34,6	35,4	37,2	38,4	39,5
IP	(i)	67,2	64,7	63,8	62,0	59,8	58,4	57,5
	(ii)	32,8	35,3	36,2	38,0	40,2	41,6	42,5
NP	(i)	62,7	61,1	60,2	59,0	57,5	56,2	54,7
	(ii)	37,3	38,9	39,8	41,0	42,5	43,8	45,3
RL	(i)	68,4	67,1	66,2	65,1	63,1	61,9	60,1
	(ii)	31,6	32,9	33,8	34,9	36,9	38,1	39,9
VVS&FP	(i)	67,7	68,1	67,8	67,0	66,4	65,4	65,1
	(ii)	32,3	31,9	32,2	33,0	33,6	34,6	34,9
VO	(i)	68,1	67,9	68,5	69,1	68,7	68,0	67,6
	(ii)	31,9	32,1	31,5	30,9	31,3	32,0	32,4

Källa: Skolverket (2018)

Förkortningar:

- BF: Barn- och fritidsprogrammet
- BA: Bygg- och anläggningsprogrammet
- EE: El- och energiprogrammet
- FT: Fordons- och transportprogrammet
- HA: Handels- och administrationsprogrammet
- HP: Hantverksprogrammet
- HT: Hotell- och turismprogrammet
- IP: Industritekniska programmet

- NP: Naturbruksprogrammet
- RL: Restaurang- och livsmedelsprogrammet
- VVS & FP: VVS- och fastighetsprogrammet
- VO: Vård- och omsorgsprogrammet

I tabellen ovan framkommer det att klassegregeringen är skarp på yrkesutbildningar. Varje yrkesprogram dras med social snedrekrytering. Mest distinkt blir det på Fordons- och transportprogrammet där 72,4 procent av samtliga fordons elever har föräldrar med högst gymnasial utbildning läsåret 2017/18. Naturbruksprogrammet utmärker sig genom att vara det yrkesprogram med störst andel elever vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning, närmare bestämt 45,3 procent under samma läsår (Skolverket 2018).

Från samma tabell framkommer det att den sociala snedrekryteringen har minskat på samtliga yrkesprogram sedan Gy11. Förutom VVS- och fastighetsprogrammet samt Vård- och omsorgsprogrammet, har andelen elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning minskat för varje år sedan läsåret 2011/12. Den mest positiva utvecklingen när det gäller breddad rekrytering hittas på Industritekniska programmet: andelen elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning uppgick till 67,2 procent under läsåret 2011/12 och sjönk gradvis för varje år ner till 57,5 procent läsåret 2017/18. Vård- och omsorgsprogrammet uppvisar den minst positiva utveckling; andelen elever med föräldrar med högst gymnasial utbildning gick ner med blygsamma 0,5 procent mellan motsvarande läsår, nämligen från 68,1 procent läsåret 2011/12 till 67,6 procent läsåret 2017/18 (ibid.).

Utifrån den presenterade statistiken är svaret på underrubrikens fråga delvis affirmativt. Det kan konstateras att den sociala rekryteringen på gymnasial yrkesutbildning har breddats sedan implementeringen av Gy11 på samtliga yrkesprogram. Men om denna positiva utveckling är en följd av Gy11 låter sig inte besvaras endast med hjälp av statistiska uppgifter utan detta återstår att reda ut i kommande forskning på området. Statistiken kastar ingen skugga över redan presenterade forskningsresultat om hur yrkes elever fortsätter vara en missgynnad grupp i skolsystemet men problematiserar i viss grad slutsatsen att förändringarna som Gy11 medförde främjar reproduktion av samhällsklass samtidigt som den sociala snedrekryteringen har minskat på samtliga yrkesprogram sedan läsåret 2011/12.

3.3.2 Har jämställdheten inom yrkesutbildning förbättrats sedan Gy11?

Vad visar statistiken gällande jämställdhet på sekundär nivå? Sverige har ett starkt könssegregerat skolsystem (Nylund et al. 2018; Hedlin & Åberg 2013; Hjelmér 2012). Könsfördelningen på gymnasiala yrkesprogram är extrem sned och följer ett traditionellt mönster av könstypiska utbildningsval (Ledman, Rosvall & Nylund 2017; Rosvall 2012; Hedlin 2014; SOU 2015:97). Det är flest män som läser yrkesprogram, se Tabell 7.

Tabell 7. Könsfördelning av elever som läser yrkesprogram i förhållande till samtliga inskrivna på gymnasial nivå, utvecklingen mellan läsåren 2011/12 och 2017/18.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Andel kvinnor	41,9	41,3	41,2	40,7	40,7	40,6	40,0
Andel män	58,1	58,7	58,8	59,3	59,3	59,4	60,0

Källa: Skolverket (2017, 2018).

De statistiska uppgifterna från tabellen ovan avspeglar en ojämn könsfördelning på yrkesutbildningen. Läsåret 2017/18 är det 60 procent män respektive 40 procent kvinnor som läser på ett yrkesprogram. Män är konstant överrepresenterade på denna utbildningsform, till skillnad från teoretiska program som visar en mer jämn könsfördelning. Från samma tabell framkommer dessutom att det är allt färre kvinnor som läser ett yrkesprogram, den ojämna könsfördelningen har ökat ständigt sedan läsåret 2011/12 (Skolverket 2017, 2018).

Könsdifferentieringen är ännu tydligare på vissa yrkesprogram. I följande stycke fokuseras statistiken för elever som går årskurs 1 på ett yrkesprogram läsåret 2017/18. Könssegregeringen varierar starkt mellan enskilda yrkesprogram. Män har en överväldigande övervikt på följande program: VVS- och fastighetsprogrammet (96,9 procent), El- och energiprogrammet (96,8 procent), Bygg- och anläggningsprogrammet (91,4 procent), Industritekniska programmet (88,5 procent) och Fordon- och transportprogrammet (83,0 procent). Kvinnor är starkast överrepresenterade inom Hantverksprogrammet (94,4 procent), Vård- och omsorgsprogrammet (79,3 procent) och Hotell- och turismprogrammet (76,8 procent). Minst skev könsfördelning hittas på Handels- och administrationsprogrammet (53,5 procent kvinnor) och på Restaurang- och livsmedelsprogrammet (53,7 procent kvinnor) (Skolverket 2018). Dessa statistiska uppgifter visar att eleverna fortsätter reproducera könstypiska utbildningsval och att en majoritet av gymnasiala yrkesprogram har en extrem skev könsfördelning. En ytterligare relevant aspekt är att den ojämna könsfördelningen på yrkesutbildningen även har ökat på några yrkesprogram sedan läsåret 2011/12.

Vad säger forskningen om jämställdheten inom ramen för yrkesutbildning? Internationellt har frågan diskuterats utifrån ett genusperspektiv intensivt sedan slutet på 1980-talet (en första våg av genusforskning om yrkesutbildning). Huvudslutsatsen är att yrkesutbildningen utgör en arena för könstypiska utbildningsval med såväl djupa rötter i historiska, kulturella och socio-ekonomiska aspekter som med koppling till en könsdifferentierad arbetsmarknad vilken av tradition är ogynnsam för kvinnor (såsom orättfärdiga löneskillnader, sexistiska attityder och könsbunden diskriminering genom negativ särbehandling av kvinnor). Den ojämna könsfördelningen sammanflätad med en könsdifferentiering till nackdel för kvinnor förstärks snarare än utmanas inom gymnasial yrkesutbildning. Publikationer och forskningsbaserade slutsatser som hör till den första vågen av genusforskning om yrkesutbildning borde ha lett till upplysning och därmed till förändringar. Men:

"/.../ there is a stunning persistence of gender inequalities in the field of VET" (Niemeyer & Colley 2015:1).

Även forskningen som fokuserar yrkesutbildning har visat ett förhållandevis dämpat intresse för genusfrågor (Berner & Gonon 2015), framförallt under de senaste decennierna (Niemeyer & Colley 2015).

En invändning skulle kunna vara att peka på att det är viktigt att särskilja förhållandena inom nordiska länderna från den internationella arenan. Svensk yrkesutbildning diskuteras ofta med koppling till en Nordisk utbildningsmodell, i sig ett resultat av en universell välfärdsstat (Fern et al. 2018); samtidigt ska det nämnas att yrkesutbildningen skiljer sig mellan de nordiska länderna på flera punkter (Jørgensen, Olsen & Persson Thunqvist 2018; Jørgensen et al. 2015; Michelsen 2018; Virolainen & Persson Thunqvist 2016; Grytnes et al. 2018; gällande lärlingsutbildning se Olofsson 2014a, Olofsson & Panican 2015). Det stämmer att de nordiska länderna utmärker sig positivt på flera områden genom utvecklade välfärdsregimer som tillhandahåller universella förmåner och trygghetssystem för att möta medborgarnas grundläggande ekonomiska och sociala behov (Dovemark et al. 2018; Panican 2013) samt strävar efter att erbjuda samma möjligheter till utveckling genom likvärdig och högkvalitativ skolutbildning oavsett social bakgrund och könstillhörighet (Beach 2018; Holm 2018; Lundahl & Olofsson 2014b; Arnesen & Lundahl 2006; Blossing, Imsen & Moos 2014; Lappalainen & Lahelma 2016) men:

Nevertheless, it is a classical paradox that the Nordic societies are strongly gender-segregated, despite the highly profiled policies of gender equality /.../ women and men are educated and employed in different jobs and sectors (horizontally), with a strong segregation into male and female professions (Bloksgaard 2011; Jarman, Blackburn, and Racko 2012). This segregation is especially strong in the VET-system (Jørgensen 2015:65).

I en metaanalys av den Nordiska utbildningsmodellen, dras slutsatsen att dess utveckling under de senaste decennierna är nästan en direkt motsats till ett eftersträvat rättvist skolsystem av en likvärdig och inkluderande karaktär som understödjer jämlikhet såväl som jämställdhet (Beach 2018; se också Lundahl 2016 samt Beach & Dovemark 2011).

Forskningen om det svenska skolsystemet visar att intentionen att förbättra jämställdheten på yrkesutbildningen inte har infriats, i alla fall inte om vi förhåller oss till utvecklingen sedan Gy11:

The educational policy of the Gy11 reform does not challenge existing gender structures in the labour market or society at large. Rather, it reinforces the existing gender order (Ledman, Rosvall & Nylund 2018:102).

Resonemanget från citatet ovan bekräftas av statistiska uppgifter som har presenterats i detta avsnitt: den svenska yrkesutbildningen dras med en extrem skev könsfördelning och den ojämna könsfördelningen även har ökat på några yrkesprogram sedan läsåret 2011/12. Det står klart att den gymnasiala yrkesutbildningen inte förmår bryta reproduktionen av könssegregering.

Den svenska yrkesutbildningen har en lång tradition av könstypiska utbildningsval. Det är viktigt att ha i åtanke att skolsystemet är inbäddat i rådande samhällsliga strukturer (Nylund &

Rosvall 2016). Valet av utbildning förankras i en könsdifferentiering som följer könstypiska utbildningsval benämnd horisontell könssegregering: kvinnor är överrepresenterade i vård- och serviceorienterade yrken medan män dominerar tekniska och manuella yrken (Hedlin & Åberg 2013). Utbildnings- och yrkesval är starkt kopplade till könssegregeringen på arbetsmarknaden (SOU 2014:81). Samtidigt:

Forskning inom området visar att en viktig orsak till varför kvinnor och män tenderar att arbeta i olika yrken är könsskillnader i valet av utbildningsinriktning” (Halldén 2014:50; för en fördjupad diskussion om vilken aspekt som vägleder utbildnings- och yrkesval se Fejes & Haake 2013).

Utbildningen omfattar en socialisering i respektive yrke. Det innebär att eleven införlivar och lär sig reproducera normer och värderingar kopplade till en särskild yrkesgemenskap som bildar en yrkesspecifik identitet (ibid.; Korp 2012a, 2012b). Yrkessocialisationen omfattar även genusskapande normer som underbygger maskulinitetsskapande såväl som femininitetsskapande yrkesspecifika jargonger (Kärnebro 2013). Eftersom yrkessocialisationen är komplex kommer den fortsatta redovisningen av forskningsresultat att beröra både klass- och genusaspekter.

Maskulinitetsskapandet kännetecknar yrkesprogram där teknik har en lång tradition av manlig könskodning. Fordons- och transportprogrammet, där en stark majoritet av eleverna är pojkar med arbetarklassbakgrund (Niemi & Rosvall 2013; Nyström 2012), utgör ett typiskt manligt kodat yrkesprogram där eleverna socialiseras in i en manlig jargong (Kärnebro 2013; Korp 2012b; se också Palmér 2008; Nehls 2003 och Asplund 2010 som visar på att yrkesspecifika normer och värderingar omfattar flera aspekter utöver klass och genus). Denna socialisering görs med hjälp av olika metoder såsom genom ett visst sätt att skämta,

These skills were constantly cultivated and expanded during the course of the program. Although not often explicitly sexist, the jokes would still assume clearly a masculine and heterosexual position, and they would often mock positions and behaviors coded as feminine or gay. That the jargon was heavily gendered was obvious in several ways, but perhaps most evident in a female student and the female transport teacher both talking about how they gradually had become ‘mannish’ /.../ The student, Emely, expressed this eloquently in terms of having to ‘shift’ herself ‘into a guy’ every time she walks through the school gates (Korp 2011:27).

Yrkesidentiteten som fordons eleven lär sig införliva inbegriper också föreställningen att vara en del av arbetsklassen genom att ta del av ”particularly working class masculinities” (Niemi & Rosvall 2013:457). Denna typ av maskulinitet innebär att visa sig vara praktiskt lagd samt sakna intresse för kärnämnen och generaliserbar kunskap (Rosvall 2011). Lärarnas förväntningar påverkar och formar elevens yrkesidentitet. I en avhandling som fokuserar olika gymnasiala program, visar det sig att kärnämneslärare utgick från föreställningen att fordons eleven varken är motiverad eller engagerad i studier (Nyström 2012). Lärarnas negativa attityd gentemot yrkes elever bekräftas i en internationell studie som omfattar även en analys av två svenska yrkesprogram (Barn- och fritidsprogrammet samt Fordons- och transportprogrammet). Lärarna som undervisade i matematik avspeglade en låg ambitionsnivå

gentemot yrkes elever genom att använda sig av olika tekniker såsom att förenkla arbetsuppgifter, låta bli intervensera när elever inte var uppmärksamma i klassrummet och minska den lärarledda tiden (Rosvall, Hjelmér & Lappalainen 2017).

Kärnebro (2013) analyserar Fordons- och transportprogrammet med fokus på identitetsskapande språkpraktiker. I avhandlingen dras slutsatsen att språkpraktiker lär eleven till att bli en fordons elev som konkret betyder att vara ”en heterosexuell maskulin person” (Kärnebro 2013:307). Språkpraktikerna omfattar en konfronterande- och direkt samtalsstil präglad av könsord och maskulinitet samt en skämtsamt samtalsstil byggd på en sexistisk jargong. I de analyser som görs i avhandlingsarbetet kommer det fram att skämt har en särskild tyngd i skapandet av en yrkesidentitet. Denna yrkesidentitet står i kontrast till det medelklassspråk som skolan uppmuntrar. Den använda humorn bygger på grova ord, utmanande tilltal, homofobiska resonemang och sexistiska kommentarer som hämtar sin näring från stereotypa föreställningar om maskulinitet. Även kvinnliga elever lär sig reproducera samma jargong, ifall de vill identifiera sig med vad som menas med en fordons elev:

Flickorna deltar också i sexistiska språkliga aktiviteter genom att tilltala varandra med skällsord som anspelar på deras sexualitet, men ofta på ett lekfullt och skämtsamt sätt istället för nedsättande /.../ Att flickorna på fordonsprogrammet använder sig av dessa till ytan sexistiska tilltal i skämtsamt anda till varandra och därför omdefinierar innebörden i dem i vissa situationer, samt väljer att förstå dessa språkpraktiker som effekter av en allmänt regellös stämning kan förstås som medvetna strategier att ta makten över denna typ av språkpraktiker och undvika offerrollen för stunden. Jag drar dock slutsatsen att de reproducerande effekterna av språkpraktikerna ändå blir att femininitet konstrueras som det icke-önskvärda i praktikgemenskapen som helhet, eftersom de sexistiska språkliga aktiviteterna där kvinnor omtalas som sexuella objekt och nedvärderas är återkommande, ej ifrågasätts och dessutom fungerar statushöjande för de elever som använder dem i praktikgemenskapen (ibid.).

I Kontio och Evaldssons (2015) artikel nyanseras ovan bild genom att den maskulinitetsnorm som etableras i lärarens genomgångar på Fordons- och transportprogrammet, där redskap och redskapsanvändning sammankopplades med män och maskulinitet, tonades ner och utmanades när yrkes eleverna arbetade i könsblandade mindre grupper.

I undersökningar om den stark mansdominerade Bygg- och anläggningsprogrammet hittas en liknande jargong präglad av manlig könskodade språkpraktiker (Hedlin & Åberg 2013; Berglund 2009; Högberg 2009; Lennartsson 2007a, 2007b; Högberg 2009). I den manliga jargongen på det nämnda programmet ingår även motstånd mot skolbänkstudier genom olika fuskaktiviteter under lektioner och prov kopplade till kärnämnen (Högberg 2011).¹⁶

Forskningen om kvinnodominerade yrkesprogram är mer magert; det förhåller sig på samma sätt när det gäller femininitetsskapande som inte har beforskats i samma utsträckning som maskulinitetsskapande på yrkesutbildningar (Hedlin & Åberg 2013; Eknor 2018). I ett avhandlingsarbete som undersöker demokratifostran i två gymnasieklasser med skilda köns-

¹⁶ För en analys om hur sociala normer underbygger könssegrering och en manlig könskodad praktik på Bygg- och anläggningsprogrammet se Åberg & Hedlin (2015).

och klassmärkning, dras slutsatsen att lärarna på Barn- och fritidsprogrammet visar en särskild omsorg om eleverna. Denna omsorg påminner om moderns omsorg i hemmet vilket reproducerar en traditionell arbetsdelning inbäddad i en könsmaktsordning som missgynnar kvinnor. På så sätt lär sig eleverna att införliva och därutöver reproducera en omsorgsfälla genom att blanda samman en personnivå (att bry sig) med en professionsnivå (att ta hand om). Att bry sig om på ett personligt plan:

/.../ blandades, ofta uttalat, med de omsorgskompetenser som ingår i yrkesprofessionen, att ta hand om. Motiven för den omsorgsform som dominerade baserade sig ofta, mer eller mindre uttalat, på omsorgen om eleverna utifrån de svårigheter de uppfattades ha snarare än vad det skulle syfta till för framtiden. Det ledde bland annat till att fler elever kom till skolan och trivdes med varandra och lärarna, men att frågor om elevers måluppfyllelse riskerade att tonas ner. Den omsorgsfälla som Walkerdine (1990) varnar för [blanda det personliga med det professionella] när det gäller lärares personligt inriktade omsorg i skolan, tycks även riskera att vara en fälla för eleverna vid detta kvinnodominerade program (Hjelmér 2012:174).

I en studie om hur yrkessocialisationen blir till med fokus på genuspraktiker i två yrkesprogram med egna genuskodningar lyfts tydliga skillnader fram mellan Vård- och omsorgsprogrammet och Bygg- och anläggningsprogrammet. Det första yrkesprogrammet präglas av en stark kvinnlig jargong med förankring i undersköterskeyrkets feminina kodning. Med detta menas att eleverna socialiseras i praktiker som fokuserar bemötandefrågor, betonar betydelsen av sociala relationer och då framförallt gällande kontakten mellan vårdpersonal och vårdtagare såväl som utvecklar kunskaper om känslomässigt engagemang, kroppslig närhet och intimitet (Hedlin & Åberg 2013).

En särskild aspekt som kommer fram på ett tydligt sätt, i det empiriska materialet som ligger till grund för samma studie som beskrivs ovan, handlar om män som träder in i ett feminint kodat yrkesprogram. Män kan gärna bryta mot könstypiska utbildningsval. Detta kan ställa till det i relation till egna manliga kompisar genom att behöva förklara sig och rättfärdiga det egna otraditionella utbildningsvalet medan kvinnliga kamrater på utbildningen välkomnar män som går in i den feminint kodade vård- och omsorgsverksamheten. Detta yrkesprogram vägleds av heteronormativa praktiker också som efterfrågas av kvinnliga vårdtagare och reproduceras av utbildningsrepresentanter på olika sätt:

En elev berättar att de äldre kvinnliga vårdtagarna tycker att det är roligt när killar kommer till vårdverksamheten för att praktisera. Damerna uppskattar verkligen att få bli ompysslade av, eller att få gå ut och promenera med, en stilig ung man. Beskrivningen av hur damerna njuter av de unga männens närvaro kan tolkas som att männen, i kraft endast av att ha en maskulint kodad kropp, ”lockar fram” de äldre damernas femininitet.

En liknande situation som illustrerar hur en ung maskulint kodad kropp kan ge upphov till ett feminint gensvar berättas av en vårdlärare. Hon gjorde en praktikuppföljning för att se hur det fungerade för en av hennes manliga elever. Det blev ett märkligt och extraordinärt praktikbesök. Läraren skrattar vid minnet. Som vårdlärare hade hon träffat elevens praktikhandledare förut och visste att det var en kvinna som kunde vara kärv i sitt sätt. Handledaren betedde sig dock helt annorlunda när hon nu hade en kille som praktikant. Hon visade ett överdrivet överseende med att killen hade försovit sig och hon ”tassade på tå för honom”, som läraren uttryckte det.

Exemplet illustrerar en kärnkomponent i det heteronormativa mönstret, att den feminina kroppen förväntas underordna sig den maskulina kroppen. I det återgivna fallet blir det dessutom extra tydligt eftersom den ena personen var handledare och därmed i kraft av sin formella position överordnad den andra personen som var skolelev och praktikant. Förhållandena blev omkastade på ett uppseendeväckande och komiskt sätt, när handledaren inom den heteronormativa relationen underordnade sig sin praktikant (Hedlin & Åberg 2013:29).

De manliga eleverna på Vård- och omsorgsprogrammet utgår dessutom från förväntningar på att ha företräde till anställning efter avslutad utbildning,

De unga männen själva tvekar inte att uttrycka denna förväntan. I andra diskussioner, när kvinnors underrepresentation lyfts som motiv för så kallad positiv särbehandling, är ett motargument att kön inte får ersätta kompetens (Hedlin & Åberg 2013:48; se också Hedlin 2014).

Handledarens förhållningssätt återfinns också bland yrkeslärare som har en viktig roll i att förmedla de ideal och traditioner som underbygger yrket (Eliasson & Rehn 2017). Detta kan betraktas som anmärkningsvärt eftersom yrkeslärare, till skillnad från handledare, är en del av skolsystemet som både bör och förväntas följa andra principer och metoder än arbetslivet. Likväl visar sig yrkeslärare reproducera klass- och könsstrukturer på liknande sätt som den ovan citerade handledaren. Yrkeslärare på Vård- och omsorgsprogrammet använder sig av ett förhållningssätt till programmets yrkeskunskaper som faller inom ramen för "mjuka" kompetenser förknippade med traditionell femininitet. Yrkeslärarna använder sig av omsorgs- och emotionellt betonad syn på yrkeskunskaper. De viktigaste komponenterna i yrkeskunnandet anses vara kommunikationsfärdigheter samt förmåga att visa medkänsla och empati för patienten. De kunskaper som krävs anses oftast ha en direkt koppling till naturliga, medfödda egenskaper snarare än kunnande som utvecklas i utbildningen. Det anses dessutom vara viktigt att veta sin plats inom hierarkin på kommande arbetsplatser. Med detta menas att eleven som avslutar Vård- och omsorgsprogrammet har en underordnad roll inom exempelvis sjukvården. En undersköterska ska följa maktdynamiken i förhållande till en sjuksköterska som har mer auktoritet inom verksamheten,

It is worth reflecting upon how conceptions of gender affect the teachers' descriptions about essential qualities. The nursing assistant profession is mostly held by women and is clearly culturally constructed on the basis of femininity. This could also be expressed as 'to care is to do female gender' (Rehn & Eliasson 2015:573).

Även läroplanen för yrkesprogrammen underbygger könsdikotomin. I en undersökning som analyserar läroplanen för samtliga (12) gymnasiala yrkesprogram visar det sig att utbildningen reproducerar och även förstärker istället för att utmana befintliga klass- och könsstrukturer (Ledman, Rosvall & Nylund 2018). Forskarna som har bedrivit denna undersökning har använt sig av utbildningssociologen Basil Bernsteins distinktion mellan två kunskapsformer som förankras i skilda diskurser vilka ger uttryck för egna strukturer och funktioner: en vertikal diskurs (teoretisk, formell, abstrakt, generaliserbar kunskap) och en horisontell diskurs (vardagskunskap av kontextuell och informell karaktär). Det är den vertikala diskursen som

underbygger ett kritiskt förhållningssätt och genererar en allmängiltig och sammanhängande kompetens som övergår plats- och kulturberoende. Huvudslutsatsen i undersökningen är att läroplanen för yrkesutbildningar ger oftast uttryck för en horisontell kunskapsform (se även Nylund & Rosvall 2016 som analyserar Fordons- och transportprogrammet i förhållande till Gy11 med slutsatsen att denna gymnasiereform förespråkar den horisontella diskursen; liknande slutsatser dras gällande Fordons- och transportprogrammet och Restaurang- och livsmedelsprogrammet i Nylund, Rosvall & Ledman 2017). Vidare framträder ambitionen att förmedla kunskaper som faller inom ramen för erkända yrkesområden i läroplanerna för mansdominerade yrkesprogram medan läroplanerna för kvinnodominerade yrkesprogram inriktas på att erbjuda kunskaper av en svårdefinierad karaktär såsom att utveckla den egna identiteten och kreativiteten. Dessutom:

Regarding the value of associated occupations, those linked to boy-dominated programmes are ascribed clear importance for the wider society through their highlighted roles in the construction, repair and servicing of crucial infrastructure and equipment /.../ There are no equivalent legitimations of the future vocations of the female-dominated trades in the curriculum texts, although they could be easily portrayed (Ledman, Rosvall & Nylund 2018:101).

Samtidigt bör det understrykas att det finns flera studier där det konstateras att yrkes elever efterfrågar även kunskaper som faller inom ramen för en vertikal diskurs: de uttrycker önskemål att ta del av kunskaper som inte är kontextbundna och som inte behöver ha en direkt koppling till den egna valda yrkesutbildningen (Nylund & Rosvall 2011, se även 3.2.1). Vidare lyfts det fram att eleverna uppvisar intresse för de gymnasiegemensamma ämnena/kärnämnen och medborgerlig fostran (Hjelmér & Rosvall 2017; Rosvall, Hjelmér & Lappalainen 2017; Forsberg 2011; Rosvall 2012; Ledman 2015), samt att det görs försök för att förbättra undervisningen och därmed ta del av en utbildning som håller högre kvalitet (Hjelmér 2012; Korp 2012a, 2012b).

I den fortsatta framställningen kommer yrkesutbildningens attraktionskraft diskuteras och analyseras.

3.4 Har yrkesutbildningens attraktionskraft ökat?

Frågan i ovan rubrik kan besvaras tydligast med hjälp av statistiska uppgifter. Statistiken som kommer att presenteras under denna rubrik förhåller sig framförallt till utvecklingen sedan läsåret 2011/12 då Gy11 trädde i kraft. I de flesta fall kommer statistiken att hämtas från Skolverkets årliga statistiska uppföljningar av utvecklingen i gymnasieskolan. Mellan 2012-2017 har Skolverket haft ett särskilt uppdrag från regeringen om att följa upp den reformerade gymnasieskolan (Skolverket 2018).

Man blir lätt konfunderad gällande statistiken som avser yrkesutbildningens attraktionskraft. Det är viktigt att skilja mellan andel förstahandssökande och andel som blir behöriga till att påbörja studierna på ett yrkesprogram. För att exemplifiera betydelsen av denna distinktion: andelen elever som valde ett yrkesprogram i första hand, bland de som sökte ett nationellt

program läsåret 2017/18, var 37,1 procent vilket är en ökning på 0,8 procent jämfört med föregående läsår. Dessförinnan har andelen minskat för varje år under en längre period, se Tabell 9.

Tabell 9. Andel som sökte ett yrkesprogram i första hand i förhållande till samtliga elever som sökte ett nationellt program, läsår 2011/12 - 2017/18.

2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
41,1	39,0	38,4	37,4	36,7	36,3	37,1

Källa: Skolverket (2018).

Från de uppgifter som presenteras i tabellen ovan kan det konstateras att yrkesutbildningens attraktionskraft har minskat för varje läsår sedan 2011. Men trenden har vänt under det senaste läsåret, även om ökningen av yrkesutbildningens attraktionskraft är av en ringa karaktär. Samtidigt har andelen som blev behöriga till sitt förstahandsval minskat bland samtliga elever. När det gäller yrkesprogrammen har andelen minskat med 4,1 procent jämfört med föregående läsår 2016/17 och låg på endast 71,3 procent läsåret 2017/18¹⁷. Motsvarande siffra för högskoleförberedande program var 93 procent. Sedan läsåret 2011/12 har andelen behöriga förstahandssökande till yrkesprogram minskat med nästan 10 procent (Skolverket 2018). För att återgå till resonemanget om att vara noggrann gällande statistiska uppgifter: slutsatsen är att det senaste läsåret 2017/18 har andelen förstahandssökande ökat marginellt (0,8 procent) samtidigt som andelen behöriga till yrkesprogram har minskat kraftigt (4,1 procent) vilket har direkt koppling till yrkesutbildningens attraktionskraft.

Statistiken angående yrkesutbildningens attraktionskraft är ännu mer dyster om det ska beaktas antagna elever på förstahandsvalet. Andelen sökande antagna till det program och den skola de sökte i första hand minskade också och mest bland sökande till yrkesutbildningar. Andelen sökande till yrkesprogram antagna till sitt förstahandsval låg på 57,1 procent läsåret 2017/18 (ibid.).

Vidare kan det bli missvisande att diskutera statistiken för yrkesutbildningen med fokus endast på andel elever i förhållande till de som väljer ett nationellt program. Gymnasieskolan omfattar mer än 18 nationella program (6 högskoleförberedande- och 12 yrkesprogram). Utbildningen på sekundär nivå omfattar även 5 introduktionsprogram och 6 riksrekryterande gymnasieprogram. Andelen elever som läser på introduktionsprogram (elever obehöriga till ett nationellt program) uppgick läsåret 2017/18 till 17 procent (59 100 elever). Vi kan istället lyfta fram antal såväl som andel av eleverna i förhållande till samtliga inskrivna på sekundär nivå i årskurs 1 samt utvecklingen sedan Gy11, se nedan Tabell 10.

¹⁷ Enligt den senaste statistiken från Skolverket som gäller läsåret 2018/19, som just nu (2018-10-10) är av preliminär karaktär, har andelen behöriga till yrkesprogram gått ner till 69,4 procent (Skolverket, statistik läsåret 2018/19).

Tabell 10. Antal och andel av eleverna i årskurs 1 på yrkesprogram på respektive läsår samt förändring mellan läsåren 2011/12 - 2017/18.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	Förändring 2011/12- 2017/18
Yrkesprogram - antal	41 725	36 841	34 450	33 191	31 802	32 781	33 547	-8 178
Yrkesprogram - andel	31,4	29,4	28,6	27,4	25,6	23,4	24,0	-7,4

Källa: Skolverket, statistik (2011/12-2017/18).

När det gäller antal elever har yrkesutbildningens attraktionskraft i förhållande till samtliga elever som går årskurs 1 minskat kraftigt under de senaste sju läsåren; mellan läsåren 2011/12 och 2017/18 har den gymnasiala yrkesutbildningen tappat nästan 8 200 elever. Den negativa utvecklingen med ett konstant sjunkande antal förstaårsyrkeselever bryts dock läsåret 2016/17. Samtidigt är det viktigt att påpeka att denna ökning är mycket måttlig: läsåret 2016/17 har antalet förstaårsyrkeselever ökat med 979 elever respektive 766 elever för det senaste läsåret 2017/18. För att få perspektiv på vad denna trendbrytning av antal yrkeselever innebär kan nämnas återigen att den nuvarande regeringen konstaterar att det kommer att saknas upp till 100 000 gymnasialt yrkesutbildade år 2025 (prop. 2016/17:161).

Om diskussionen förs i termer av andel elever blir bilden ännu mer bekymmersam. Den negativa trenden bryts endast det senaste läsåret genom en ökning av andelen förstaårselever på yrkesutbildning som uppgick till 0,6 procentenheter i förhållande till det föregående läsåret 2016/17. Jämfört med läsåret 2011/12 har andelen elever i årskurs 1 på yrkesprogram minskat med drygt 7 procent.

Ett annat mått som avspeglar yrkesutbildningens attraktionskraft är andel av förstaårsyrkeselever på varje yrkesprogram, se Tabell 11 som visar utvecklingen i procent sedan läsåret 2011/12.

Tabell 11. Andel av eleverna i årskurs 1 per yrkesprogram och läsår samt förändring under perioden mellan läsåren 2011/12 - 2017/18.

	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	Förändring 2011/12-2017/18
Barn- och fritidsprogrammet	2,8	2,5	2,6	2,3	2,3	2,0	2,3	- 0,5
Bygg- och anläggningsprogrammet	4,5	4,1	3,8	3,5	3,2	3,1	3,3	- 1,2
El- och energi-programmet	4,3	4,2	4,1	4,1	3,9	3,5	3,6	- 0,7
Fordons- och transportprogrammet	3,1	3,1	3,1	3,1	2,8	2,5	2,6	- 0,5
Handels- och administrationsprogrammet	2,5	2,3	2,2	2,3	2,0	2,1	2,2	- 0,3
Hantverksprogrammet	2,9	2,5	2,2	2,0	1,8	1,6	1,6	- 1,3
Hotell- och turismprogrammet	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	0,8	0,7	- 0,5
Industri tekniska programmet	1,5	1,6	1,4	1,3	1,1	1,0	1,0	- 0,5
Naturbruksprogrammet	2,5	2,3	2,3	2,3	2,3	2,1	2,2	- 0,3
Restaurang- och Livsmedelsprogrammet	2,2	2,0	1,9	1,8	1,5	1,3	1,2	- 1,0
VVS- och fastighetsprogrammet	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,9	- 0,2
Vård- och omsorgsprogrammet	2,5	2,5	2,7	2,6	2,6	2,4	2,4	- 0,1

Källa: Skolverket, statistik (2011/12-2017/18).

I tabellen ovan framkommer det att samtliga yrkesprogram har tappat i attraktionskraft bland förstaårselever sedan läsåret 2011/12. Hantverksprogrammet har tappat mest (1,3 procent) åtföljt av Bygg- och anläggningsprogrammet (1,2 procent) och Restaurang- och livsmedelsprogrammet (1,0 procent) medan Vård- och omsorgsprogrammet har tappat minst (0,1 procent). Betydelsen att tolka statistiken rätt behöver understrykas. Procenttalen visar hur andelen av samtliga gymnasieelever i årskurs 1 är fördelade på olika program för respektive läsår. Som redan nämnts visar Hantverksprogrammet den mest negativa utvecklingen: läsåret 2011/12 var det 2,9 procent av hela elevkullen i årskurs 1 som gick programmet medan procenttalet för läsåret 2017/18 var 1,6 procent vilket innebär att andelen förstaårselever som läser på denna utbildning har nästan halverats under de senaste sju läsåren (Skolverket, statistik 2011/12-2017/18).

I samma tabell framgår dessutom att det senaste läsåret 2017/18 innebär en vändning mot en positiv utveckling. En majoritet av yrkesprogrammen visar en, om än svag, ökad attraktionskraft. Det ska samtidigt uppmärksammas att vissa yrkesprogram har en ringa andel förstaårselever. Hotell- och turismprogrammet samlar endast 0,7 procent av samtliga gymnasieelever i årskurs 1 medan El- och energi-programmet ligger på den motsatta ytterkanten bland yrkesprogrammen med en andel av hela elevkullen i årskurs 1 på 3,6 procent. För att sätta dessa siffror i ett sammanhang kan El- och energi-programmet, med störst andel förstaårselever bland yrkesprogram jämföras med teoretiska/högskoleförberedande program. Det i särklass största

högskoleförberedande programmet är Samhällsvetenskapsprogrammet; läsåret 2017/18 hade programmet andelsmässigt 13,6 procent av förstaårseleverna. Motsvarande siffra för Naturvetenskapsprogrammet, vilket är näst största teoretiska programmet under samma läsår, är 11,2 procent. Det kan jämföras med Bygg- och anläggningsprogrammet som är näst största yrkesprogrammet med 3,3 procent av förstaårseleverna (Skolverket 2018).

En mer klagörande bild av yrkesutbildningens attraktionskraft skulle vara att lyfta fram statistiska uppgifter om andelen elever som läser ett yrkesprogram under ett läsår på samtliga årskurser i förhållande till samtliga inskrivna elever på gymnasial nivå. Statliga utredningar (se exempelvis SOU 2017:35) och regeringen (se regeringen prop. 2017/18:1 såsom i varje budgetproposition) brukar använda detta statistiska mått för att avspegla elevfördelningen på gymnasial nivå. Läsåret 2017/18 fanns det totalt 347 863 elever registrerade i gymnasieskolan varav 94 730 inskrivna elever på ett yrkesprogram vilket motsvarar en rekordlåg andel på 27,2 procent. Det kan jämföras med 70 procent i början av 1980-talet (Olofsson 2007), 43 procent i slutet på 1990-talet (Fejes, Lindberg & Wärvik 2017) och 35 procent år 2007 (Panican 2014). Läsåret 2016/17 fanns det totalt 343 911 registrerade gymnasieelever varav 94 232 elever läste på ett yrkesprogram vilket motsvarar en andel på 27,4 procent. Motsvarande andel elever på ett yrkesprogram för läsåret 2011/12 var 31,4 procent (Skolverket statistik 2011/12-2017/18). Det kan konstateras att andelen yrkeselever i förhållande till samtliga inskrivna elever på gymnasial nivå fortsätter minska, även om andelen förstaårsvrkeselever har ökat marginellt det senaste läsåret 2017/18. Huvudslutsatsen är att yrkesutbildningens attraktionskraft har minskat varje läsår sedan den omfattande gymnasieförändringen 2011.

Regeringen är oroad över den negativa utvecklingen och nämner att:

I Statens skolverks rapport om arbetet i de nationella programråden (U2013/3744/GV) framgår bland annat att råden uttrycker oro för att det är så få elever som söker ett yrkesprogram i förhållande till arbetsmarknadens behov (prop. 2016/17:161, s 6-7).

Regeringen gav 2015 nya direktiv (Dir. 2015:15) till Yrkesprogramsutredningen (U 2014:01) för att formulera förslag i syfte att stärka yrkesutbildningens attraktionskraft. I utredningens slutbetänkande (SOU 2015:97) lyfts tre indikatorer fram (hämtade från CEDEFOP 2014) för att analysera yrkesutbildningens attraktionskraft: (1) Yrkesutbildningens image i landet, (2) den relativa värderingen av yrkesutbildningen i landet och (3) andelen elever som studerar en yrkesutbildning. När det gäller yrkesutbildningens i Sverige, det dras följande slutsatser i utredningens slutbetänkande:

Utifrån dessa tre indikatorer har Sverige en lång väg att gå för att få en attraktiv yrkesutbildning. Europeiska kommissionen lät 2011 göra en attitydundersökning om bland annat synen på yrkesutbildning i respektive EU-land. Den allmänna bilden av yrkesutbildningar i Sverige är, i ett EU-perspektiv, låg. När det gäller frågan; ”Skulle du rekommendera en elev att välja ett yrkesprogram?” hamnade Sverige på en bottenplats (SOU 2015:97, s 45).

Den negativa utvecklingen av yrkesutbildningens attraktionskraft har uppmärksamats av varje regering sedan Gy11. Situationen har blivit så pass oroande att den dåvarande regeringen proklamerade 2016 till yrkesutbildningens år eftersom:

Gymnasieskolans yrkesprogram ger de förmågor som unga behöver för att kunna ta de jobb som finns och som företag behöver för att kunna utvecklas. Därför är programmen viktiga för såväl dagens som morgondagens jobb (Regeringskansliet 2015).

Huvudsyftet under yrkesutbildningens år var att stärka yrkesprogrammets kvalitet och attraktionskraft. Arbetet skulle bedrivas i samarbete med LO och Svenskt Näringsliv. För detta ändamål hade regeringen tillsammans med de nämnda parterna beslutat att satsa drygt 30 miljoner kronor under 2016. En stor del av finansieringen gick till WorldSkills (WorldSkills Sweden 2016) som skulle hålla i yrkestävlingar för att därigenom förbättra yrkesutbildningens attraktionskraft (se även kap 4 Lägesrapporten om aktuella satsningar på yrkesutbildning).

Forskning med direkt fokus på yrkesutbildningens attraktionskraft är magert. Baserad på statistiska uppgifter som har presenterats ovan, kan det fastställas att regeringens ansträngningar inte har lett till önskat resultat. Yrkesutbildningens attraktionskraft minskar fortfarande, även efter satsningen från 2016 kopplad till "Yrkesutbildningens år". En orsak till att allt färre ungdomar väljer läsa yrkesprogram kan kopplas till den retorik som genomsyrar skolpolitiken. Politiker på nationell nivå brukar diskutera yrkesutbildningar genom att uppmärksamma arbetsmarknadens behov av yrkeskompetenser och yrkesskicklighet. När det gäller hänvisningar till andra aspekter såsom att ungdomar bör välja yrkesutbildning även för att bilda en kunskapsbas som tryggar den kommande yrkeskarriären samt förverkliga klassiska bildningsideal genom att underbygga demokratiska kompetenser och den analytiska förmågan i samma grad som elever på teoretiska program, visas återhållsamhet. Retoriken i olika utredningar och politiska initiativ visar att yrkesutbildningar snarare blir ett verktyg i arbetsmarknadspolitikens tjänst för att bekämpa ungdomsarbetslöshet samt möta behovet av arbetskraftsförsörjning än en utbildningspolitiskt genomtänkt skolform (Panican 2016b). I en undersökning med elever som läste den sista terminen i årskurs 9 då gymnasievalet ska göras, kommer det fram att eleverna inte visade intresse för etablering på arbetsmarknaden. Gymnasievalet gjordes utifrån andra kriterier än yrkesutgång och kompetensefterfrågan på arbetsmarknaden (Panican 2015). Till följd därav intresserade sig eleverna inte för den information som betonar yrkesutbildningens samhällsnytta genom att endast peka på kopplingen mellan utbildning och kompetensförsörjningsbehovet. Det bör nämnas att den rådande skolvalfriheten gör att det är eleverna och inte politiker, skolrepresentanter eller andra aktörer som avgör gymnasievalet (Panican 2016b).

Den Europeiska Unionens (EU) centrum för utveckling av yrkesutbildning (European Centre for the Development of Vocational Training - CEDEFOP) har nyligen studerat EU-medborgares förhållningssätt till gymnasial yrkesutbildning. Undersökningen omfattar 35 646 respondenter från 28 medlemsländer och omfattar flera teman av direkt relevans för diskussionen om yrkesutbildningens attraktionskraft; undersökningen bekräftar till stora delar de ovan presenterade slutsatser som dras i Yrkesprogramsutredningen slutbetänkande (SOU 2015:97). 91 procent av de svenska deltagarna säger sig veta vad som menas med en yrkesutbildning, vilket placerar Sverige bland de tre europeiska länder med högst medvetenhet om yrkesutbildning. Samma höga andel respondenter från Sverige anser att elever som har avslutat en gymnasial yrkesutbildning har en kompetens som efterfrågas på arbetsmarknaden.

Undersökingsdeltagarna från Sverige placerar högst (96 procent) gällande påståendet att yrkesutbildning har en viktig roll i ambitionen att minska ungdomsarbetslösheten i det egna landet och samma placering gäller även påståendet att yrkeselever hittar jobb direkt efter avslutade studier. Respondenterna från Sverige placerar nästhögst i Europa (80 procent) gällande påståendet att yrkeselever har lättare att hitta en anställning jämfört med elever som avslutar ett teoretiskt program. Samtidigt utmärker sig respondenterna från Sverige genom att vara de mest positiva (97 procent av deltagarna) till påståendet att teoretiska program är mer attraktiva jämfört med yrkesutbildningar. Dessutom anser 88 procent av de svenska respondenterna (näst högst andel bland de europeiska länderna) att det är elever med låga betyg som vägleds till att välja yrkesutbildning och det är endast 21 procent (lägst andel bland de europeiska länderna, samma andel som deltagarna från Danmark) som skulle rekommendera yrkesutbildning (CEDEFOP 2017).

Undersökningen från CEDEFOP är talande gällande förhållningssättet till yrkesutbildnings attraktionskraft bland respondenter från Sverige: det finns en mycket hög medvetenhet om nyttan med yrkesutbildningen (utbildningen anses ge efterfrågad kompetens, underlättar övergången till arbetslivet samt i förhållande till teoretiska program utgör ett mer fördelaktigt alternativ avseende etablering på arbetsmarknaden) samtidigt som en överväldigande majoritet (97 procent) anser att teoretiska program är mer attraktiva och det är endast en minoritet av respondenterna som rekommenderar yrkesutbildning. Mycket tyder på att undersökingsdeltagarnas svar gällande yrkesutbildningens attraktionskraft förankras i ett negativt förhållningssätt, oavsett utbildningens individ- och samhällsnytta. Hur kan detta begripliggöras?

Yrkesutbildningens utformning kan härledas till den enskilda välfärdsstatens egna traditioner angående det offentliga ansvaret för ungas övergångar från skola till arbetsliv. I den internationella litteraturen görs en distinktion mellan tre klassiska yrkesutbildningsmodeller: den ekonomisk-liberala marknadsekonomiska modellen (utbildningen utgör den enskildes angelägenhet, varken myndigheter eller företag tilldelas ansvar), den duala-korporativistiska modellen (arbetslivet har ett betydande utbildningsansvar) och den statsreglerade byråkratiska modellen (offentlig finansierad och reglerad yrkesutbildning som huvudsakligen sker i skolförklarade miljöer) (Streeck & Thelen 2005; Soskice 1998; Winch 2000, 2002). Sverige har traditionellt räknats till den sistnämnda yrkesutbildningsmodellen (Nilsson 2010; Olofsson 2010).

Den svenska statsreglerade byråkratiska modellen följer sedan andra världskriget ett återkommande tankemönster av central betydelse i det utbildningspolitiska tänkandet. Tankemönstret bildar ett utbildningspolitiskt paradigm som omfattar fyra delar: (i) en generell utbildning inriktad mot allmänorienterande och allmänbildande ämnen för att skola in eleven i rollen som engagerad och kulturellt välorienterad medborgare i ett demokratiskt samhälle, (ii) utbildningen ska underlätta samarbete, ansvarstagande och anpassning till gemensamma normer samt motverka intressekonflikter som en följd av skilda sociala bakgrundsförhållanden och ideologiska förhållningssätt, (iii) förespråka likvärdiga förutsättningar till utbildning samt en successivt förlängd utbildning för att uppmuntra social

rörlighet och därmed motverka de socioekonomiska skillnader som reproduceras genom att elevernas socio-ekonomiska bakgrund styr utbildningsvalen, (iv) de sociala skillnader som uppstår efter likvärdiga förutsättningar till utbildning betraktas mer legitima och avspeglar individers olika fallenheter och begåvningar istället för klassbakgrund (Olofsson & Panican 2017).

Det utbildningspolitiska paradigmet tar sin utgångspunkt i Skolkommissionen på 1940-talet (SOU 1948:27) och förstärks genom 1960-talets Yrkesutbildningsberedning (SOU 1966:3) och tillkomsten av linjegymnasiet i början av 1970-talet samt 1990-talets reformering av gymnasieskolan (SOU 1986:2; SOU 1986:3; prop. 1990/91:85) (Olofsson & Panican 2017). Paradigmet tar sin utgångspunkt i den goda intentionen att förverkliga ett jämlikt medborgarskap genom att erbjuda eleverna samma möjligheter till utveckling i livet. Detta anses kunna åstadkommas genom att var och en införlivar en liknande kunskapsbas som förknippas med kunskaper och förmågor som förvärvas inom ramen för teoretiska utbildningar. Risken är att elever som inte vill eller saknar förmåga att fullfölja denna typ av utbildning riskerar bli stigmatiserade i skolsystemet, jämlikhetsambitionen kan framkalla ojämlikhet med missgynnade elevgrupper som konsekvens (Panican 2013). Det utbildningspolitiska paradigmet avspeglar en nedvärderande syn på yrkesutbildning som har sitt ursprung i en särskild uppfattning om skolans uppdrag att fostra ungdomar till ”goda samhällsmedborgare”, en kompetens som yrkesutbildningen inte anses kunna leverera. ”Rätt” medborgarkompetens förvärvas i första hand genom allmän-teoretiska kunskaper vilket har lett till att teoretiska program uppvärderas. Resonemanget backas upp av föreställningen att allmänna ämnen likställs med teori som undervisas på teoretiska program jämsides med föreställningen att yrkesämnen inte innefattar (yrkes)teori och är dränerade på allmänbildande kunskap. Ytterligare föreställningar är att det är ”finare” att vara ”klassiskt bildad” än att besitta fördjupade yrkeskvalifikationer samt att teoretiska program är till för att fostra eleven till en upplyst och deliberativ medborgare medan yrkesutbildningen lär eleven till att bli en produktiv medborgare i meningen att åstadkomma en snabb arbetsmarknadsetablering (Olofsson & Panican 2017). Vidare anses yrkes- och lärlingsutbildning både i den skolpolitiska retoriken och i policydokument vara skolformer för skoltrötta och icke studiemotiverade elever, en aspekt som inte bidrar till att höja yrkesutbildningens attraktionskraft (Berglund 2016; Berglund, Lumsden Wass & Wärvik 2016; Berglund et al. 2017). I Gy11 har dessutom ordet kvalité omdefinierats från att handla om yrkeskunnande och kvalifikationer till att ställa yrkeselevens grad av anställningsbarhet och produktivitet i centrum. Yrkesutbildningen ska leverera vad avnämarna förväntar sig och fungera som kompetensförsörjare åt arbetsmarknaden (Terning 2016; Tsalalidis & Terning 2016).

Det utbildningspolitiska paradigmet återfinns på lokal nivå där skolföreträdare (rektorer och studie- och yrkesvägledare) (Hjort, Hjärpe & Panican 2014a, 2014b; Olofsson 2010) samt elever ger uttryck för liknande föreställningar och nedvärderande syn på yrkesutbildning och yrkeselever (Jonsson & Beach 2013; Beach & Dovemark 2011; Johnsson & Beach 2015; Panican 2015). Nedvärderingen spiller även över på yrkeslärare som inte tillerkänns vara lika kompetenta som sina lärarkollegor på teoretiska program, ett fenomen som har paralleller även i andra europeiska länder (se Misra 2011). En länge etablerad nedvärdering av

yrkesutbildningen, som återskapas på olika nivåer och av olika aktörer inom skolsystemet kan begripliggöra yrkesutbildningens låga attraktionskraft såväl som undersökningsdeltagarnas motsägande bild av yrkesutbildningen i CEDEFOP:s redovisade studie.

Det kan konstateras att forskningen inriktad direkt på yrkesutbildningens attraktionskraft är begränsad. I en kommande antologi med titeln "Yrkesutbildningens attraktionskraft" presenteras bidrag från forskare med olika disciplinära hemvist (ekonomisk historia, nationalekonomi, sociologi, socialt arbete, pedagogik, arbetsvetenskap). I antologin undersöks den gymnasiala yrkesutbildningens attraktionskraft från skilda perspektiv; boken är under omarbetning (red. Panican) och är planerad att publiceras under våren 2019.

3.5 På vilket sätt har eleverna fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval?

Marknadsanpassning av välfärdstjänster har blivit västvärldens nya mantra sedan 1970-talet. En kollektivt baserad förståelse av medborgarskap har ändrats mot en atomistiskt inriktad nyliberal medborgare som blir en entreprenör i det egna livet. Medborgaren blir en konsument som förväntas navigera i ett marknadsbaserat samhälle där även välfärdstjänster såsom utbildning antar formen av varor. I det nyliberala tänkandet får ambitionen för jämlika förutsättningar mellan medborgare ge vika för valfrihet i förverkligandet av det egna livsprojektet. Ledorden blir decentralisering, avreglering och marknadsanpassning (Hjort & Panican 2011; för en analys gällande framväxten av marknadsidealet som omfattar även fria val till skolsystemet se Trumberg 2018 samt för en historisk tillbakablick på hur skolans uppdrag påverkas av trender i samhället se Olson 2008).

Det nordiska skolsystemet, som internationellt anses vara ett föredöme (Dovemark & Beach 2018; Dovemark et al. 2018; Lundahl 2016; Blossing, Imsen & Moos 2014) omtalad i termer av en supermodell för en lyckad skolutbildning med jämlikhet och jämställdhet som grundpelare, har påverkats av den globala nyliberala diskursen om ett marknadsideal (Lappalainen & Lahelma 2016). Individens är den viktigaste enheten. Individens anses kunna göra rationella val på en marknad där verksamheter konkurreras ut för att leverera tjänster av god kvalitet på ett effektivt sätt. Till följd därav har det nordiska skolsystemet blivit marknadsorienterat: elever har blivit kunder och skolrepresentanter har blivit säljare på en marknad där utbildning har fått karaktären av en vara. Marknadslogiken inom offentligfinansierade tjänster och införandet av skolmarknader inom de nordiska ländernas välfärdssystem har de facto eroderat de ambitioner och principer som av tradition har betecknat det nordiska skolsystemet (Holm 2018).

Det svenska skolsystemet har genomgått flera omfattande förändringar sedan 1990-talet. Skolan blir inte ett uttryck för det gemensamma goda utan används istället som ett verktyg för att uppnå egna mål vilket utgör ett brott mot den svenska utbildningspolitiken (Lundahl 2008a; Englund, 1993, 2004; Terning 2016). En sådan reform är införandet av skolpeng och ett fritt skolval (prop. 1991/92:95; prop. 1992/93:230). Denna reform, som gick fortare och längre än i många andra länder (Lundahl 2011; Lundahl & Olson 2013; Bunar 2010; Arreman & Holm 2011; Alexandersson 2011), har skapat ett nytt decentraliserat utbildningslandskap med ett

tydligt genomslag av marknadslogik (Lundahl et al. 2013, 2014; Lundahl & Olson 2013; Lundahl & Olofsson 2014; Lundström & Parding 2011; Alexiadou 2013; Nylund 2018; Lundström & Rönnerberg 2015; Börjesson 2016; Harling 2017; Dovemark & Holm 2017; Dahlstedt & Trumberg 2017). Privata aktörer blir huvudmän för skolor med möjlighet till vinstuttag samtidigt som de blir säljare och marknadsaktörer som konkurrerar om elever. Elever får rollen som kunder/köpare/konsumenter. Genom den skolpeng som följer med eleven får var och en välja skola och utbildning. Skolor som inte lyckas rekrytera elever blir förlorare i kampen om den offentligfinansierade skolpengen (Hjort & Panican 2011, 2014; Olofsson 2010; Richardson 2010) eller som en intervjuad rektor uttrycker sig "it's about to eat or be eaten" (Holm & Lundström 2011:606).

På skolans marknad samlas kunder, i form av föräldrar och elever, och säljare, i form av kommunala och fristående skolor, där varan är utbildning. Alla skolor, oavsett huvudman, önskar ta del av kakan. För varje elev får skolan en skolpeng /.../ ju mer pengar, desto större möjlighet att i slutändan kunna ta ut vinster och dela ut till aktieägare, alternativt att återinvestera i verksamheten (Dahlstedt & Fejes 2018: 15).

Marknadiseringen av gymnasieskolan i Sverige, som blommade upp kraftigt under 2000-talet (Holm & Lundahl 2018), "drevs längre än i något annat land" (Gustafsson, Sörlin & Vlachos 2016:36) och blev en direkt ytterlighet till det svenska traditionella skolsystemet genomsyrat av enhetlighet och ett offentligt reglerat skolsystem (Lundahl et al. 2014).

Sweden is an example of surprising contrasts. The extent and depth of privatisation of the system is unparalleled in Europe, and the proponents of such reforms have held the policy-shaping and making initiative with little signs of a reversal. The long-admired Swedish welfare state that emphasised the building of citizenship and the creation of a democratic society has transformed towards individualised notions of responsibility, freedom of choice and local variation. Schooling reforms since the 1990s intensified curricular and institutional differentiation, and legitimised the principle of diversity in a marketised system (Alexiadou et al. 2016:28).

Skolmarknaden har tagit form av en kvasi-marknad. Det råder en fri etablering för att konkurrera om utbildningsuppdrag och elever dock på en marknad som är politisk styrd (Lundahl et al. 2014) där skattemedel bekostar transaktioner mellan köpare (elever/föräldrar) och säljare (skolor) (Sahlgren & Jordahl 2016). Inom ramen för denna marknadisering har högstadieläverna tilldelats huvudrollen såväl som huvudansvaret för val av utbildning och huvudman.

Det fria skolvalet till studier på sekundär nivå är, till skillnad från grundskolenivå där föräldrarna tar det avgörande beslutet, ett ansvar som framförallt ungdomarna själva förvaltar (Holm & Lundahl 2018). Gymnasiemarknadslandskapet har vuxit ohämmat och erbjuder ett huvudmannas- och utbildningsutbud som är svårt att hantera för högstadieläver när de ska nyttja det fria skolvalet. Eleverna kan lätt drunkna i en uppsjö av reklam och uppger känna sig stressade av att navigera rätt i en "sea of options" (Holm 2013). Dessutom tillämpar skolor olika poängsystem och tillvalsprocedurer. Vidare kan eleven behöva bevaka att valda tillvalskurser blir av samt ha i beredskap en reservplan om så inte är fallet. Därutöver har Gy11 lett till att

eleven måste kontrollera att det påtänkta gymnasiala programmet leder till högskolebehörighet och ifall det inte gör det ska eleven på eget initiativ göra nödvändiga tillval (Hjort, Hjärpe & Panican 2014a). Oavsett koppling mellan den påtänkta gymnasieutbildningen och den enskildes utveckling samt oberoende av den kommande huvudmannens skicklighet såväl som om det gymnasiala programmets innehåll har potential att erbjuda en utbildning som leder till en efterfrågad kompetens på arbetsmarknaden, är det högstadieeleven som avgör vad som utgör ett genomtänkt gymnasieval (Olofsson 2010; Hjort & Panican 2014).

För att återgå till underrubrikens fråga: på vilket sätt har eleverna fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval? OECD, en mellanstatlig organisation som granskar utvecklingen i dess (35) medlemsländer driven av en tydlig marknadsliberal etos (Dahlstedt & Fejes 2018; Trumberg 2018), har kommit fram till den reformerade svenska skolutbildningen visar försämrade resultat gällande likvärdig utbildning. Valfriheten till skolutbildning visar sig ha lett i Sverige till ökad skolsegregation, försämrad kvalitet i undervisningen samt en bristande likvärdighet (OECD 2015). Även Skolkommissionen slår fast att skolvalfrihetens effekter inte är de förväntade och bekräftar OECD:s slutsatser, nämligen att det finns en avläsbar utveckling mot ökad skolsegregation och minskad likvärdighet (SOU 2017:35).

Forskningen om det svenska skolsystemet visar sedan länge att ökad valfrihet, avreglering och privatisering av utbildning förstärker en ojämlikhet som hämtar näring från klasstillhörighet, föräldrars utbildningsnivå, boendeförhållanden, inkomst och etableringsgrad såväl som status på arbetsmarknaden (Bunar 2001, 2005, 2008, 2009; Englund 1993; Arnman, Järnek & Lindskog 2004; Broady 2001; Lund 2006, 2007; Skawonius 2005; Damgren 2002; Johnsson 2004; Dovemark 2007; Kallstenius 2009; Kjellman 2001; Olofsson 2010; Richardson 2010; Östh, Andersson & Malmberg 2012; Alexiadou et al. 2016; Beach & Dyson 2016). I bakgrunden finns Bourdieus (1986) analyser om hur klass och olika former av kapital vägleder och befämjar respektive begränsar förutsättningar när det gäller skolutbildning (Hjort, Hjärpe & Panican 2014a).

Forskningen om det fria skolvalet är omfattande och analyserar ofta förhållanden kopplade till grundskolan (Holm & Lundahl 2018). Forskningen gällande skolval till gymnasial utbildning i Sverige, som är mer sparsmakad (Vlachos 2012), presenterar slutsatser som är i linje med Skolkommissionens och OECD:s resultat. Forskningsresultat visar att det fria skolvalet varken kommer skolsystemet eller eleverna till gagn (Forsberg 2015; Holm & Lundahl 2018; Holm 2017; Andersson, Malmberg & Östh 2012; Bäckström 2015; Holmlund et al. 2014; Bunar & Ambrose 2016). Det har funnits flera ambitioner med införandet av valfrihet till skolutbildning såsom att den leder till konkurrens mellan skolor vilket framkallar pedagogisk förnyelse (nya utbildningar och pedagogiska metoder) och ökad kvalitet i utbildningen samt leder till nedläggning av undermåliga skolor såväl som främjar kostnadseffektivitet som motverkar segregation. Genom det fria skolvalet förväntades det att individen skulle frångå val med koppling till den egna sociala och etniska bakgrunden. Valfrihet skulle dessutom underlätta heterogena elevsammansättningar samt möjliggöra ett större antal valalternativ för att förbättra anpassningen till elevernas önskemål och behov (prop. 1991/92:95; prop. 1992/93:230). Men dessa ambitioner tilltänkta att främja allas lika rätt till god utbildning (Dahlstedt 2007; Lundahl et al. 2013, 2014) har inte infriats utan i flera fall lett till konsekvenser av motsatt karaktär.

Det fria skolvalet kan redan på en teoretisk nivå begränsa valmöjligheter och motarbeta principen om jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval. Möjliga begränsningar till valmöjligheter omfattar tre kategorier: (i) att *inte kunna välja* som handlar om ofullständig information om olika valalternativ, (ii) att *inte få välja* fokuserar aspekten att det inte är endast vårdnadshavaren och eleven som väljer skola utan även skolor väljer elever genom subtila hinder såsom att information utformas på ett sofistikerat sätt för att försvåra val av ett visst alternativ eller att verksamhetsföreträdare övertalar elever att inte välja läsa på deras skola samt (iii) att *välja "rätt"* vilket kopplas till sociokulturella normer om vem som bör välja vad, oftast avhängigt föräldrarnas utbildningsbakgrund, en konformitet som reproducerar klasskillnader och försvårar jämlika möjligheter att välja utbildning och huvudman (Hjort & Panican 2011). Dessa begränsningar av valmöjligheter och brister i jämlikhet till gymnasieval framfiltrerade på en teoretisk nivå hittas i studier som baseras på empiriskt material. Nedan följer exempel på ytterligare studier som lyfter fram tillkortakommanden med det fria skolvalet.

Information om olika gymnasiala program och om skolors kvalitet utgör ett viktigt underlag för val av utbildning och huvudman (Musset 2012). Det handlar om information gällande både "hård" kvalitet (utvecklingen av elevernas prestation under studietiden) och "mjuk" kvalitet (föräldrarnas och elevernas nöjdhet). Lättillgänglig information underlättar för elever och föräldrar att göra ett genomtänkt val till utbildning (Sahlgren & Jordahl 2016). Samtidigt är det skolorna själva som producerar informationen som får karaktären av marknadsföringsmaterial för att saluföra varan/utbildning; skolorna måste positionera sig på utbildningsmarknaden för att locka till sig elever (Dovemark 2017). Informationen har en asymmetrisk karaktär eftersom parterna inte har likvärdig tillgång till information om varan. Eleverna och deras föräldrar har inte samma detaljerade och omfattande information om utbildningens och skolans kvalitet som huvudmannen själv besitter (Holmlund et al. 2014).

I en undersökning med skolrektorer framkommer det att rollen som ledare för en skolverksamhet har ändrats: från att vara ledare för pedagoger till att inta rollen som marknadsförare på en konkurrensutsatt skolmarknad för att få tillräckligt med elevunderlag och/eller få just de elever som passar skolan. Ett serviceorienterat förhållningssätt i en säljare-köpare relation påverkar informationen till konsumenter/elever. Den lämnade informationen till elever brukar vara selektiv och inriktad på att förstärka skolans varumärke. Till exempel kan informationen omfatta subtila signaler som gör att skolan välkomnar elever med ett specifikt kapital vilket befäster den kulturella och sociala segregationen (Holm & Lundström 2011),

För rektorer och lärare handlar det om att nå ut med "rätt" information till "rätt" målgrupp och positionera sig på skolmarknaden som en attraktiv skola (Bunar & Ambrose 2018:170).

Marknadsföringen har i sin tur fått en allt större betydelse (Lundahl & Olson 2013) och skolornas kostnader för den egna marknadsföringen har ökat avsevärt (Lundahl 2012; se också Harling et al. 2015). I en annan undersökning med skolledare om deras reflektioner om skolvalfrihet och reformer som underbygger en skolmarknad kopplad till likvärdighet i skolan dras slutsatsen att:

I rektorernas perspektiv går decentralisering och marknadsisering till stor del stick i stäv med likvärdighet (Lundström, Holm & Erixon Arreman 2017:37).

Studie- och yrkesvägledare utgör kanske den viktigaste skolrepresentanten vars huvuduppgift är att informera högstadieelever inför gymnasievalet (Lovén 2014). Som en del av den nyliberala andan som genomsyrar skolutbildningen, har deras yrkesroll decentraliserats vilket har lett till lokala variationer på kvalité, utförande och upplägg. Ansvaret för hur arbetet bedrivs läggs på skolans rektor eller direkt på den enskilda studie- och yrkesvägledaren (Lundahl 2008b, 2010; Nilsson 2010). Detta påverkar informationen till elever som inte har möjlighet att ta del av samma typ av information. Dessutom har studie- och yrkesvägledare svårt att förhålla sig neutrala till den uppsjö marknadsföring som görs om olika gymnasieskolor (Lundahl & Nilsson 2009; Dresch & Lovén 2003). I en analys av hur rektorer och studie- och yrkesvägledare reflekterar kring egna roller dras slutsatsen att de sistnämnda är osäkra om hur de ska förhålla sig till gymnasievalet. Framväxten av ett vildvuxet utbildningsutbud tvingar studie- och yrkesvägledarna till att bli en mellanhand mellan köpare och säljare, en roll som de har svårt att både acceptera och hantera. Studie- och yrkesvägledarna är osäkra på om de ska agera rådgivare, vägledare eller mäklare när de informerar eleverna om program, inriktningar och gymnasieskolor (Hjort, Hjärpe & Panican 2014a).

Men även om elever och föräldrar skulle ha tillgång till symmetrisk information av både ”hård” och ”mjuk” kvalitet återstår andra aspekter som riskerar omvandla det fria skolvalet till ett förutbestämt beslut som befäster köns- och klassuppdelningen i samhället (se resonemangen och litteraturhänvisningar från rubrik 3.3). I en studie om hur högstadieelever reflekterar inför kommande gymnasieval, framkommer det att teoretiskt- respektive yrkesinriktade elever reproducerar en självsortering utifrån den egna sociala bakgrunden som underbygger utbildningssegregation och social snedrekrytering till studier på sekundär nivå. Elever med föräldrar med högskoleutbildning planerar att välja teoretiska program medan elever från studieovana hemmiljöer, vars föräldrar har högst gymnasial kompetens föredrar yrkesprogram. Mycket tyder på att det är den sociala bakgrunden som väljer åt en, oavsett erhållen information om gymnasievalet (Panican 2015).

En viktig arena där kunder/köpare/elever möter säljare/skolor för att ta del av den information som marknadsför utgörs av gymnasie-mässor (Dovemark 2017). På denna arena medverkar representanter för gymnasieskolor som är beroende av att locka elever för att garantera den egna verksamhetens överlevnad och även öka elevantalet och därmed tillförsäkra sig en ökad marknadsandel på skolmarknaden,

/.../ där exempelvis mutor och lockbeten är vanligt förekommande samt att ”elevjakt” är mer regel än undantag (Harling & Dahlstedt 2017:173).

I en undersökning om hur skolaktörer förhåller sig till skolmarknaden som omfattar även en analys av använt marknadsföringsmaterial dras följande slutsats:

Det ligger i konkurrensens natur att spela olika grupper mot varandra genom att sätta fokus på olikhet. Det mest förvånande i studien var att det så sällan talades om syftet med utbildning och varför skolor finns. Snarare var det en icke-fråga (Dovemark 2017:82).

I en studie om hur gymnasie-mässor iscensätts samt hur elever hanterar informationen inför program- och skolval dras slutsatsen att marknadsiseringen av skolutbildning är inbäddad i en kombination av sortering- och självsorteringsmekanismer. Till exempel omfattar informationen

på gymnasieämssor subtila signaler som framkallar elevers självsortering med hänvisning till etnicitet och klasstillhörighet, en aspekt som omtintgör ambitionen om valfrihet och jämlika möjligheter till att välja program och huvudman.

/.../ valfrihet och konkurrens /---/ innebär en språngbräda för vissa och en hämsko för andra /.../ Några elever från Invandrarskolan i artikel fyra sorterar bort sig själva från ett populärt och framgångsrikt gymnasium av rädsla för att inte ”passa in”, även om de rent formellt ”kommer in”, vilket indikerar hur klass och etnicitet görs relevant i studien (Harling 2017:98)

Som framkommer i citatet ovan kan även etnicitet inverka på elevers jämlika möjligheter att göra ett gymnasieval. Var eleven bor, den etniska bakgrunden och föräldrarnas utbildning ska inte påverka elevens utbildning. Det fria skolvalet skulle råda bot på dessa aspekter. Klasser med heterogena elevsammansättningar blir en konstruktiv mötesplats för elever med olika etniska och socioekonomiska bakgrund. Men det fria skolvalet bidrar istället till en motsatt utveckling (Trumberg 2011; Mellén 2017). I en forskningsrapport som granskar utvecklingen bland elever med utländsk respektive svensk bakgrund mellan 1988 och 2009 konstateras att skolsegregationens har ökat sedan skolutbildningens marknadisering. 2009 var klassammansättningen mer homogen jämfört med början på 1990-talet. Huvudslutsatsen i rapporten är att boendesegregationen och det fria skolvalet utgör faktorer som underbygger skolsegregation (Böhlmark, Holmlund & Lindahl 2015; se också Bäckström 2015).

Boendesegregationen riskerar omvandla det fria skolvalet till ett styrt val (Holmlund et al. 2014). Betydelsen av rum och plats, förhållandet mellan boende och skolans placering befäster valfrihetens geografiska inlåsning (Kallstenius 2010). Den enskildes spatiala kapital har betydelse i meningen att det krävs resurser som främjar dagliga rumsliga rörelser (Trumberg 2011).¹⁸ Även områdets rykte (Bunar 2005) eller det som kallas för ”hot knowledge” (informell information som består av värderingar, skvaller, rykten) leder till kategoriseringar av skolor och omfattar utestängningsmekanismer gentemot grupper elever som inte är bärare av samma sociokulturella kapital (Ambrose 2016; Bunar 2004, 2009, 2010; Bunar & Ambrose 2018). Skolor med välmeriterade lärare som utmärker sig genom goda skolresultat är många gånger placerade i välbärgade områden som befinner sig långt borta från socialt marginaliserade bostadsområden. Privilegierade grupper bor ofta nära dessa skolor medan möjligheten för resurssvaga eller ”kapitalfattiga” (Bunar 2001) att välja läsa på dessa skolor är begränsad (Dovemark 2007, Bunar 2009) inte minst av praktiska skäl såsom tidsbrist och resekostnader (Hjort & Panican 2011). Samtidigt är elevutflödet från skolor placerade i utsatta områden påtaglig (Bunar 2009; Bunar & Sernhede 2013) vilket innebär bland annat att skolvalfriheten erbjuder elever en möjlighet att bryta mot rådande förväntningar på det ”rätta” valet; men att bryta mot konformiteten kan leda till att man blir stämplad som avvikare och får svårt att komma in i en ny skolmiljö som skiljer sig från den egna socioekonomiska grupptillhörigheten (Kallstenius 2010).

Som framkommer i tidigare forskning har det fria skolvalet lett till många negativa och oväntade effekter. Om skolvalfriheten skulle kunna leda till en positiv effekt hittas direkt många

¹⁸ Se Fjellmans (2017) studie som fokuserar kopplingen mellan skolmarknadens spatiala struktur och elevers rörlighet där det visar sig att valfriheten för elever som saknar kapital för att välja skola och utbildning utanför det egna lokala skolområdet är stark begränsad.

flera negativa aspekter som följer med den. Skolverket (2018) konstaterar att skolsegregationen har under de senaste decennierna ökat och att elevernas socioekonomiska bakgrund påverkar i allt högre grad deras skolresultat. De negativa effekterna inom skolsystemet är så pass oroande att den nuvarande regeringen har relativt nyligen (juli 2018) tillsatt en utredning för att föreslå åtgärder i syfte att minska skolsegregationen och öka likvärdigheten inom skolutbildningen (Dir. 2018:71).

4. Delstudie II: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning

Denna del av forskningsrapporten besvarar de tre huvudfrågor som vägleder delstudie II och som presenteras i avsnitt 1.2.2. på sidan 4. Var och en av de tre huvudfrågorna besvaras under en egen rubrik i detta kapitel.

Lägesrapporten redogör för en kartläggning av aktuella satsningar. Kartläggningen bygger på en granskning av webbplatser samt dokument som tillhandahållits av representanter för näringslivet, svar på frågor ställda i första hand via mail- respektive telefonintervjuer, samt artiklar i branschtidningar och lokalpress. En mer utförlig metodredogörelse finns under rubriken 1.2.2.

Kapitlet inleds med en redogörelse för samverkansformer och institutionella arrangemang mellan skola och arbetsliv på regional och lokal nivå. I detta avsnitt beskrivs också vad som karaktäriserar de samverkansformer som skildras som framgångsrika av aktörerna. Under nästa rubrik redovisas vad kartläggningen på regional och lokal nivå visar gällande arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet. Kapitlet avslutas med en rubrik under vilken det redogörs för vad kartläggningen visat på regional och lokal nivå gällande den betydelse rådande konjunktur samt förhandenvarande kontext har för organiseringen av yrkesutbildning. För varje del anges några exempel på lokal eller regional samverkan. Dessa exempel är ett urval ur en större mängd möjliga exempel.

4.1 Vilka samverkansformer (modeller/metoder) och institutionella arrangemang mellan skola och representanter för näringslivet tillämpas gällande yrkesutbildning på regional och lokal nivå? Vad karaktäriserar samverkansformer som beskrivs som framgångsrika?

Genomgången av de samverkansformer som ligger till grund för lägesrapporten visar att samverkan mellan representanter för näringslivet och skola syftar till ett eller flera av följande områden:

- Att väcka intresse och öka attraktiviteten
- Att forma kunskapsinnehåll
- Att kvalitetssäkra yrkeskunnande

Ovan listade områden går in i varandra. Särskilt innebär att forma kunskapsinnehåll respektive att kvalitetssäkra yrkeskunnande en sammantvinnning i det samarbete som sker mellan statliga myndigheter och branschorganisationer på en mer övergripande nivå, men framförallt avseende det omfattande arbete som sker på regional och lokal nivå mellan företag, kommuner och skolor. På den mer övergripande nivån är bakomliggande motiv för samverkan över verksamhetsgränser att kompetensförsörjningen till en specifik branschs yrken, avseende både rekrytering av elever till yrkesutbildningen och syftande säkerställande av att yrkesprogrammets utbildningsinnehåll, matchar det yrkeskunnande som efterfrågas på arbetsmarknaden. Motsvarande gäller även för de fall där det ursprungliga initiativet är taget på en mer lokal (eller regional) nivå. Alla ovanstående områden innefattar även åtgärder genom

vilka företag och branschorganisationer på olika sätt närmar sig skolan som en följd av det gemensamma intresset för yrkesutbildningen. På företagssidan identifieras den som en arena på vilken det är möjligt att bistå skolan; för att trygga kompetensförsörjning till ifrågasvarande yrken.

4.1.1 Öka intresse och attraktivitet

Rekryteringen till yrkesutbildningar leder till lokal och regional samverkan. Särskilt i bristyrken och i regioner där det saknas yrkeskunniga initieras olika typer av satsningar. Ett led i att väcka intresse och öka attraktiviteten är att informera ungdomar och deras föräldrar om branschens yrken, arbetsuppgifter och framtidsmöjligheter.

Många branschföretag bedriver egna kampanjer och skapar informationsmaterial på bland annat webbplatser. Det skapas även broschyrer och filmer, samt sociala medier används. Branschföretag och skolor deltar på mässor eller på andra events inför gymnasieval, som exempelvis ”Framtidståget” eller mer branschspecifika som ”Industrinatten”. Flera branschorganisationer – liksom gymnasieskolor – använder elever som ambassadörer, som får besöka högstadieskolor eller informera vid mässor. Informationen vänder sig inte enbart till högstadieelever utan i lika grad till föräldrar, men även mot lärare på högstadiet samt studie- och yrkesvägledare. Att nyansera vad som upplevs som en ensidig eller felaktig (tidigare) bild av ett yrke och tillhörande arbetsuppgifter är ett vanligt inslag i informationskampanjer riktade till ungdomar och föräldrar. Syftet är att få de unga att intressera sig för yrkesutbildning inom de specifika branscher som representeras av intressenterna som samverkar i satsningarna.

Ett exempel på denna slags satsning drivs av Jobba i Västerås (JIV). JIV är en ekonomisk förening bildad år 2000 i Västerås av ett antal företag inom energibranschen. Det ursprungliga målet var att öka intresset för energibranschen och för Västerås, med syfte att locka ungdomar till både branschen och orten utifrån den kris i kompetensförsörjning som fanns inom branschen i kommunen. JIV består idag av cirka 35 medlemsföretag från flera olika branscher. Även kommuner och offentliga organisationer ingår som medlemmar. Föreningen har 15 anställda och en styrelse bestående av representanter från medlemsföretagen. Inom JIV drivs flera olika satsningar, som finansieras helt av föreningen eller tillsammans med projektmedel inom regionen. Modellen ”Arbetsmarknadskunskap”, som bedrivits i Västmanland sedan 2011, är riktad mot ungdomar och berör valet av den gymnasiala yrkesutbildningen. Utgångspunkten för insatsen är ett beskrivet glapp på arbetsmarknaden mellan rådande kompetensbehov respektive ungas utbildningsval samt val av bostadsort. Syftet är att förbättra kompetensförsörjningen nationellt, regionalt och lokalt till de branscher som representeras av medlemsföretagen. Det ska ske genom att barn och unga tidigt och återkommande erbjuds information om olika yrken, samt vilka möjligheter som finns att etablera sig på arbetsmarknaden beroende på efterfrågan i branscher och variation mellan olika orter. Yrkesområden och yrkesarbete sätts i ett bredare sammanhang där nyanseringen kan handla om sådant som intresserar ungdomarna; exempelvis hur det inom olika yrken är möjligt att påverka omvärlden. Modellen bygger på samverkan med skolor som tillhandahåller möjligheter att möta elever. Inom modellen genomförs inspirationslektioner riktade till elever, lärarträffar, föräldrträffar, samt branschfördjupande föreläsningar inom områdena Vård samt Energi och teknik. Lektionsmaterial har tagits fram samt kontakter med företag har skapats, varigenom de

nätverk som finns runt unga har stärkts. Det är JIV:s kommunikatörer som leder träffarna med elever, lärare och föräldrar. Elevträffarna i skolan börjar när eleverna går i åk 4 eller åk 7. JIV:s arbete tas upp i rapporten ”Slutsatser och förslag på åtgärder för att säkerställa tillräcklig arbetskapacitet inom byggsektorn” (Enochsson & Andersson 2016). I rapporten beskrivs att inspirationsträffarna är uppbyggda så att de ska tilltala eleverna – genom att ta upp innehållet på sätt som är meningsfullt för dem – att yrken presenteras på icke-traditionella sätt, att eleverna har möjligheter att ställa frågor, samt även hur det förekommer mer spektakulära inslag som en rykande bil eller inflygande docka. Rapporten redogör vidare för hur JIV:s samlade bild av erfarenheter från träffarna med elever är att de enbart känner till cirka 25–30 yrken, ofta statusyrken. Denna vetskap om yrken utvidgas enligt rapporten inte nämnvärt från barn- till ungdomstid, om inte särskilda insatser genomförs. Okunskapen om yrken leder enligt JIV till ett icke-val när ungdomarna väljer gymnasieprogram. Detta icke-val representeras av att eleverna söker sig till generella program som Samhällsprogrammet, som innebär att de unga tänker att de skjuter upp sitt val av yrkesinriktning till senare. I en artikel i Trä & Möbelforum (2014) anges det att satsningen Arbetsmarknadskunskap lett till en dubblering av sökande till Teknikcollege sedan starten. Modellen har exporterats nationellt som ett franchisekoncept som finansieras av privata och offentliga arbetsgivare i varje region. Hösten 2018 har modellen spridits till ett sextiototal kommuner. (Arbetsmarknadskunskap uå.)

Även skolor och kommuner arbetar på olika sätt med att informera inför gymnasievalet med syfte att få elever att välja yrkesutbildningar. I Varberg har en modell för samverkan mellan skola och arbetsliv (SKAL) skapats. SKAL startade 2008 när tre kommunala grundskolor i Varberg formade ett samarbete med två industrier på orten: pappersmassabruket Södra Cell Våro respektive kärnkraftverket Ringhals. Syftet var att få till stånd en samverkan mellan skola och arbetsliv. Denna samverkansmodell fick sedan fungera som förebild när Varbergs kommun 2012 beslutade att införa en prao-liknande verksamhet på alla kommunala grundskolor i kommunen. Denna implementerades 2014. Syftet var att:

stärka elevers kompetenser för framtidens arbetsmarknad, öka deras anställningsbarhet, minska avhopp på gymnasiet samt arbeta proaktivt för ”otraditionella” yrkesval. (Varberg kommun dnr KS 2015/0289)

Inom ramen för samverkan har en modell benämnd modern arbetslivsorientering (MOA) formats. Modellen innefattar fem steg: samverkan skola-arbetsliv, värdeskapande aktiviteter, undervisning, vägledning, samt MOA-mässa. Dessa ska leda till att elever utvecklar valkompetens inför gymnasievalet och framtida yrkesliv. Kommunens elever ska återkommande – under varje år i grundskolan från och med åk 1 – få genomföra olika aktiviteter som sker i samverkan mellan skola och arbetsplatser. Skolans arbetslag och varje årskurs driver och utvecklar arbetet med att skapa dessa aktiviteter, som kopplas till läroplanen. Aktiviteterna varierar från skola till skola. Lärarna samarbetar med företag, kommunens centrala arbetslivs- och skolutvecklare, skolledning, samt kollegor emellan. Inom samverkansmodellen ingår 12 olika företag, som sammanlagt representerar ett femtiotal olika yrken. Av dessa företag är 10 beskrivna som ”skolgeografiska”, det vill säga knutna till specifika skolor. Två av dem är kommunövergripande, Region Halland och Varbergs Sparbank, som samarbetar med alla skolor i regionen. Inom ramen för MOA får eleverna göra arbetsplatsbesök och där prova på uppgifter i olika yrken samt jobbskugga. De får möta yrkesverksamma på besök i skolan, ta del

av information samt genomföra olika uppgifter kopplade till företagets inriktning respektive läroplanen. Uppgifterna leds antingen av lärare och/eller de yrkesverksamma. Företagen skapar även material och lärarhandledningar till skolorna. För vissa företag inom SKAL, som exempelvis Varbergs Sparbank som samarbetar med alla skolor i kommunen, har en heltidstjänst för att sköta samverkan skapats (Varbergs Sparbank 2016). Eleverna blir ambassadörer för de företag som deras skola samarbetar med, samt få en breddad och fördjupad bild av yrkesarbete i samsamarbetsföretagen i kommunen. Skolämnen beskrivs bli meningsfulla när de kontextualiseras genom SKAL. SKAL och MOA prioriteras i Varberg kommuns barn- och utbildningsförvaltnings satsning 2016-2019, men kommunen betonar att det inte är ett projekt med ett slutdatum, utan en långsiktig satsning som är en mer djupgående och systematiserad version än traditionell Prao. År 2017 deltog ca 21 grundskolor och ca 6700 elever i Varberg i satsningen. MOA-mässan är ett nytt inslag som ska genomföras första gången 2019. EuroSkills 2016 är inspiration för mässan i hur tävlingen var arrangerad där besökare fick göra olika interaktiva aktiviteter. Även MOA-mässan är tänkt att innehålla prova-på-aktiviteter samt bygga på interaktiva inslag och på så sätt ersätta de mer konventionella gymnasie-mässorna. Målgrupp för mässan är elever i åk 8. Mässan kommer särskilt rikta in sig på att presentera små yrken och bristyrken. I arbetsgruppen som skapar mässan ingår bland annat studie- och yrkesvägledare, kommunikatörer på barn- och utbildningsförvaltningen i Varberg samt representanter för företag. Mässan genomförs i samarbete med lokala företag. (Varbergs kommun 2017, 2018.) När beslutet kom att Prao återinfördes som obligatorisk i grundskolan försökte Varberg lansera sin modell nationellt som ett alternativ till prao, vilket de inte fick gehör för hos Utbildningsdepartementet. Det har lett till att Prao ses som ett komplement till MOA (Hallands Nyheter 2018).

De interaktiva inslagen i yrkestävlingar som EuroSkills samt Yrkes-SM är – som framgår i det ovanstående exemplet – också något som till synes leder till att kommuner identifierar hur de kan väcka intresse för och marknadsföra kommuners yrkesutbildningar med syfte att öka kompetensförsörjning. Arrangemangen runt tävlingen blir då redskap som kan öka intresse för yrken och skapa attraktionskraft. Även branschorganisationer anger att yrkestävlingar är viktiga då de synliggör det egna yrket för elever och allmänhet och kan därigenom väcka intresse för respektive yrkesutbildning. Tävlingar sker på olika nivåer som lokala och regionala skolmästerskap, Yrkes-SM eller Yrkes-VM. Yrkes-SM arrangeras av WorldSkills Sweden (WSS) i samarbete med de aktörer som WSS knutit till sig. Aktörerna utgörs av yrkesnämnder, branschorganisationer och företag, samt collegekoncept och enskilda skolor. WSS är en organisation som uppstått ur ett samarbete mellan LO, Svenskt Näringsliv, samt staten genom Skolverket, Utbildningsdepartementet och Myndigheten för yrkeshögskolan. Uppdraget för WSS är att verka för att höja status, intresse och kvalitet på yrkesutbildningar. Detta gör WSS genom yrkestävlingar som Yrkes-SM och genom att ansvara för det svenska yrkeslandslagets deltagande vid EuroSkills (europamästerskap) och World Skills Competition (världsmästerskap). Tävlingarna beskriver WSS som ett sätt att väcka intresse hos ungdomar för yrket, genom att de tävlande kan fungera som förebilder och ambassadörer. Genom tävlingarna kan den svenska yrkesutbildningsnivån också mätas med andra länders, enligt WSS webbplats. Dessutom beskrivs tävlingarna utgöra en arena för möten mellan olika aktörer – som

politiker, branschorganisationer och företag – varigenom samverkan för ytterligare vidareutveckling av yrkesutbildning underlättas. (WorldSkills Sweden u.å.)

Tävlingar används även med syfte locka högstadieelever att välja yrkesprogram. En sådan tävling är Kockduellen som idag drivs av Visita under kampanjen ”Världens jobb” i samarbete med näringsliv och offentlig sektor. Läsåret 2018–2019 är andra året Kockduellen genomförs nationellt. Kockduellen beskrivs som:

En tävling med syfte att skapa ett större intresse för matlagning bland högstadieelever, och på sikt öka antalet sökande till gymnasieprogrammet restaurang- och livsmedel. (Världensjobb 2018)

Motivet är bristen på yrkesutbildade kockar och att elever inte väljer Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL). Kockduellen är från början ett lokalt arrangemang i Falun (Invest in Dalarna Agency 2018). Startskottet för Kockduellen var att Faluns RL-program var nedläggningshotat, med bara fyra sökande elever. Delorsaker till det låga söktrycket var enligt skolans rektor arbetsförhållanden i branschen samt föräldrars attityder till yrkesprogram (Retz 2016). Hotet mot återväxten lokalt ledde till en kraftsamling på orten bland stadens kockar som formade ett samarbete med kommunens näringslivskontor och gymnasieskolor. Samverkan resulterade i tävlingar för högstadieelever i åk 9, som fick stor medial spridning. Tävlingarna har skötts under hemkunskapslektionerna med en jury bestående av kockar, lärare och elever. Nästan alla högstadieskolor i Falun och alla elever i åk 9 har deltagit i tävlingarna. Året efter första tävlingsrundan hade RL-programmet på skolan 30 förstahandssökande. Enligt en av krögarna bakom satsningen och tillika medlem i skolans yrkesråd, beror helomvändningen på samarbetet mellan näringslivet och skolan (Retz 2017). Krögaren beskriver hur viktig RL-utbildningen är för regionen. Om inte kompetensförsörjning tillgodoses kommer regionen behöva importera kockar. Därför är information till eleverna redan i åk 8 viktigt, eleverna de måste veta att programmet är högskoleförberedande, att företagen i branschen är seriösa med riktiga scheman och löner, samt att det finns möjligheter att avancera inom yrket, enligt krögaren (Retz 2016). Idén från Falun plockade upp av en annan krögare i Örebro som lyckades få med sig Örebro kommun och andra restauranger i satsningen (Visita 2017). Visita engagerades, och driver nu Kockduellen nationellt. Tävlingen genomförs lokalt på högstadieskolor av lärare inom ramen för hem- och konsumentkunskap, utifrån det material Visita skapat. Till det lokala konceptet finns exempelvis instruktioner och bedömningsunderlag. De skolor som anmäler sig till tävlingarna får även besök av en kock och elever på RL som berättar om sitt yrke respektive sina studier. Vinnande elever kan sedan delta i stadstävlingar och till sist kvalificera sig nationellt. Stadstävlingarna genomförs på gymnasieskolor med RL-program, av skolan RL-lärare. Elever från RL fungerar som coacher åt högstadieeleverna under tävlingen och matlagningen bedöms av en jury bestående av bland annat representanter från lokala restauranger. Den nationella tävlingen genomförs av Visita. Samtidigt pågår en Instagram-tävling där elever från skolor som anmält sig till tävlingen kan delta genom att lägga upp bilder på matarrangemang. Hela 5000 elever från 25 skolor deltar i årets upplaga av tävlingen. (Visita 2017, 2018; Världensjobb 2018). Exemplet visar hur lokala idéer som uppstår ur en påtaglig kris lokalt dels leder till samverkan, genom vilka negativa

söktrender kan vändas, dels plockas upp av andra inom branschen som också upplever samma oro för kompetensförsörjningen.

Även Svensk gymnasielärling – som lanserades som ett pilotprojekt år 2017 – har sin utgångspunkt i företags oro för bristen på yrkeskunnig personal och kopplat denna oro till de gymnasiala utbildningarna. Projektet kom till stånd efter en debattartikel 2015, skriven av industriledaren Carl Bennet, som Skolverket svarade på. Idag bedrivs Svensk gymnasielärling av Västsvenska handelskammaren med stöd av Skolverkets lärlingscentrum, samt lokala skolor och företag. Syftet är att förbättra kompetensförsörjningen i branscher där det råder eller finns risk för arbetskraftsbrist. Genom att betala ut lärlingslön är tanken att kunna locka fler elever till utbildningarna och samtidigt höja attraktiviteten för lärlingsutbildningen, men också att arbetsgivaren tar ökat ansvar för innehållet i utbildningen. Projektet ska pågå till år 2020. Svensk gymnasielärling anges ha modellerats efter inspiration från länder som Tyskland, som har en tradition av lärlingsanställningar (Svensk gymnasielärling u.å.).

I Sverige regleras lärlingsanställningen inom ramen för gymnasial lärlingsanställning (SFS 2014:421). Denna författning ramar in utbildningsverksamheten i projektet. Författningen reglerar bland annat att det ska finnas utbildningskontrakt mellan skola och företag samt anställningsavtal för eleven på företaget. De gymnasiala lärlingsanställningarna följer samma ämnesplaner och kursmål som övriga yrkesprogram, men i Svensk lärling är de gymnasiala lärlingarna anställda av företag och uppbär lön under sin utbildning. Eleverna skriver ett anställningsavtal med företaget och är således både elever och anställda. Företaget som tar emot lärlingar får ta emot statsbidrag. Villkor för samverkan mellan skola, företag och elev regleras dels i kontrakt mellan parterna samt dels i kollektivavtal. Ett villkor som ställs är att elevens handledare gått handledarutbildning. På detta sätt är det skolans regelverk som på formuleringsarenan (Lindensjö & Lundgren 2000), det vill säga den politiska och administrativa arenan, styr och reglerar utbildningsinnehållet, medan genomförandet av yrkesämnesundervisningen sker på företaget; på realiseringsarenan. Inom projektet genomförs metodutveckling i samarbete med företaget Me Analytics AB som utvecklat appen LoopMe i samarbete med svenska forskare och Lärlingsutbildning i Uddevalla. Appen har två syften, dels att underlätta samverkan mellan skola och företag när eleven är på företaget, dels att ge data till Skolverket med syfte att kunna använda dessa för att studera effekter av projektet. Svensk gymnasielärling har också aktivt arbetat med att nå ut med information genom medier och en egen webbplats. Dessutom finns lärlingsutvecklare som tillhandahålls av Skolverkets Lärlingscentrum och som stöttar de lokala skolornas process. (Skolverket 2018.) I dagsläget är ett tjugotal skolor med i projektet, och cirka 350 anställda lärlingar (Tidningen gymnasiet 2018).

I intervju med en representant för Skolverkets Lärlingscentrum säger denne att de lärlingselever som deltar i Svensk gymnasielärling blir en tydligare del i produktionen än lärlingselever utan lön, eftersom eleverna med lön blir mer inriktade på att de ska jobba. De åtar sig svårare uppgifter och förstår att upprepning ingår för att bli skicklig i yrkesutövandet. Enligt representanten för Lärlingscentrum är en direkt önskan i Svensk gymnasielärling att lön ska påverka intresset för lärlingsutbildning, men att det ännu inte går att dra några slutsatser om

lönen har någon effekt. Det finns dock orter och program där Svensk gymnasielärling inneburit en dubbling eller fyrdubbling av sökande, enligt Lärlingscentrums representant. Exempelvis fyller Kungsbacka, Marks kommun, Uddevalla, Umeå och Örnsköldsvik sina lärlingsplatser eller har fler sökande än platser. Dock har det exempelvis på Västkusten genomförts flera intensiva kampanjer för att informera om programmets innehåll och framtida arbetsmöjligheter, vilket gör att det är svårt att veta om vad som lockar eleverna. På andra platser och i andra program inom Svensk gymnasielärling, så som Vård- och omsorgsprogrammet, verkar det, enligt representanten, som lönen inte spelar så stor roll som man trodde eller så har information om lönen helt enkelt inte fått spridning.

Särskilda satsningar för att väcka intresse och höja attraktivitet som är tydligt tidsbegränsade genomförs också på uppdrag av eller i samverkan med Utbildningsdepartementet. År 2016 utsågs till ”Yrkesutbildningens år”. Det var en satsning ledd av regeringen via Utbildningsdepartementet tillsammans med LO, Svenskt Näringsliv och World Skills Sweden (WSS). Till denna satsning avsattes 30 miljoner kronor i syfte att stärka kvaliteten i yrkesutbildningen på gymnasial nivå samt öka yrkesutbildningens attraktionskraft. Inom ramen för satsningen genomfördes ett flertal projekt; exempelvis arrangerades mässor, konferenser och specifika event som Yrkes-SM i Malmö och Euroskills i Göteborg med syfte att uppmärksamma yrkesutbildning. De två tävlingarna drevs av WSS i samarbete med branschorganisationer. Ett annat inslag under Yrkesutbildningens år var ”Din Talang”, en kampanj producerad av WSS som visades på sociala medier i form av filmer riktade till ungdomar i högstadiet och deras föräldrar. Filmerna var ett led i att nyansera bilden av yrkesutbildningar, i fråga om ofta felaktiga föreställningar om framtidsmöjligheter i relation till yrkesutbildning. Dessutom skulle filmerna verka för att bredda ungdomars kunskap om olika yrken. Filmerna för fram budskapet att eleverna bör välja gymnasieprogram utifrån sitt eget intresse och det de har talang för. Dessutom beskriver filmerna hur det går att välja till ämnen för att få allmän högskolebehörighet, samt att yrkesutbildning ger en bra start på karriären. (WorldSkills Sweden u.å.)

Sammanfattningsvis framgår att tävlingar, mässor och skolbesök används som redskap för att informera, väcka intresse och öka attraktivitet för yrkesutbildningen. Insatserna riktar sig i första hand till ungdomar som ska välja gymnasium och eventuell framtida yrkesinriktning. Samverkan har kommit till stånd efter lokala (direkta) kriser, som i exemplet med Kocktävlingen i Falun eller på grund av framtidsprognoser i en bransch eller kommun som exemplet SKAL och MOA i Varberg. Ekonomiska föreningar har vuxit fram underifrån där de deltagande parterna förenats utifrån ett gemensamt identifierat behov och intresse. Samverkan liknar många gånger närmast det som beskrivs som en produktivitetskoalition (Olofsson 2015). En mer i förväg genomreglerad – och därmed i jämförelse med de ”gemensamma” ekonomiska föreningarna kontrasterande – samverkan utgörs av Svensk gymnasielärling, som regleras i lagen om gymnasial anställning. Det handlar därigenom om en samverkan på en mer övergripande nivå, relativt de i avsnittet återberättade goda lokala initiativ som de gånger de varit framgångsrika tenderat sprida sig och få en i första hand regional men i förlängningen närmast nationell prägel; som i exemplet med Jobba i Västerås satsning på Arbetsmarknadskunskap. Avseende Svensk gymnasielärling bör det också nämnas att även om

det finns ett visst utrymme för företagen att forma utbildningskontrakten med eleven – för att svara upp mot lokala förhållanden på företaget – är den övergripande ramen för den gymnasiala lärlingsanställningen styrd genom lagen och angivandet av vilka avtal som ska slutas, liksom av läroplanen. På detta sätt präglas företagens medverkan i Svensk gymnasielärling av skolverksamhetens lagutrymme och innehållsliga beskrivning i läroplaner, i åtminstone samma utsträckning som formellt sett är fallet avseende mer utpräglat lokala initiativ. Möjligheterna för branschen att påverka utbildningarna för att öka intresse och attraktivitet återfinns därmed i samtliga fall ytterst i förmågan att samverka med skolan lokalt.

4.1.2 Forma innehåll och utformning

Lokal samverkan mellan skolor och företag sker ofta baserat på yrkeslärares nätverk och initiativ (jfr Berglund et al. 2017; Lagström 2014). Genom lokala kontakter formas samarbeten mellan skola och företag. Sådana samarbeten kan resultera i att det blir möjligt att utforma verklighetsnära yrkesuppgifter. Det kan då handla om att företag tillhandahåller material och redskap, att elever får samverka i produktion med företag eller elever får genomföra yrkesuppgifter i relation till företagets produktion. I alla dessa exempel försöker skolan närma sig arbetslivet.

På Viskastrandsgymnasiet i Borås drivs yrkesutbildning på El- och energiprogrammet (EE) sedan några år tillbaka delvis i projektform och i samverkan med lokala företag på initiativ av EE-programmets yrkeslärare. EE-programmet har i samarbete med en rad företag installerat solcellsanläggningar, bland annat på skolbyggnadens tak, enligt den intervjuade yrkesläraren som startade projektet. Kommunens lokalförvaltningsförvaltning finansierade solcellsanläggningen på skolans tak, som på lång sikt är beräknad innebära en energibesparing. Eleverna har även fått installera solceller på andra byggnader. På detta sätt får eleverna arbeta med installationer som är ”riktiga” och blir bestående, istället för att göra elinstallationer i bås i skolverkstaden som efter färdig installation plockas ner. Projekten innebär även att eleverna får tillgång till att arbeta med material – solceller – som de förmodligen annars inte hade kunnat få tillgång till på grund av kostnadsaspekter och vad som i vanliga fall finns att tillgå i en skolverkstad. Yrkesläraren säger att arbetet med solceller ger också möjlighet för eleverna att utveckla yrkeskunnskap som ligger i framkant och som kommer efterfrågas i allt högre grad, eleverna blir bokstavligen rustade för framtiden enligt yrkesläraren. Även skolans andra yrkesprogram har engagerats i byggandet av solcellsanläggningen på skolans tak. Dessutom har skolan och ett av företagen hållit fortbildningar för lärare om att arbeta i projektform samt om solenergi. EE-eleverna, verksamma installatörer och fastighetsskötare har även tillsammans fått delta i yrketeoretisk- och praktisk utbildning om solenergi och solcellspaneler. (Lindsten 2015, 2017, Hedin 2016, Repo 2016.)

Ett annat exempel på hur samverkan med företag startar i en yrkeslärares vision, och vidareutvecklas på grundval av goda branschkontakter och med stöttning av skolledare är den lärlingsutbildning som Realgymnasiets Hotell- och turismprogram utvecklats tillsammans med Nordic Choice Hotels. I en telefonintervju med konceptutvecklaren framkommer att bristen på yrkeskunnig personal i besöksnäringen som helhet samt egna behov av att rekrytera yrkeskunniga medarbetare var drivkraften för Nordic Choice Hotels att gå in i en kollaboration

med Realgymnasiet. I denna samverkan ansvarar skolan för samordning och genomförande, medan den praktiska yrkesundervisningen genomförs i en av Nordic Choice Hotels verksamheter i Stockholm två dagar i veckan. Eleverna som fullföljer utbildningen på ett godkänt sätt erbjuds en garanterad sex månaders anställning efter avslutad utbildning, vilket både är ett incitament för att locka elever och att få dem att stanna kvar i branschen efter genomförd gymnasieutbildning. En av de stora vinsterna med utbildningen, enligt konceptutvecklare, är att eleverna får ta del av dagsaktuellt yrkeskunnande, moderna redskap och rutiner, samt att eleverna genomför autentiska uppgifter, vilket fungerar motivationshöjande. Eleverna har dessutom möjlighet att ta del av hotell-koncernens interna utbildningspaket och ta olika certifikat som är aktuella för besöksnärringsbranschen, något som hade varit svårt för skolan att erbjuda utan ett samarbete med företag i branschen. Utbildningen börjar med en bred bas, för att i årskurs 3 inriktas mot elevens intresse. Eleverna får en personlig handledare och erbjuds coaching under utbildningen. I en gymnasieutbildning som brottas med att fylla platser, samt en bransch i stort behov av yrkeskunnig personal, ser satsningen ut att lyckas då skolan har många förstahandssökanden. Samverkan mellan Realgymnasiet och Nordic Choice Hotels är planerad att spridas till andra geografiska områden.

På Ådalsskolan i Kramfors är yrkesprogrammen populära. De har ett högt söktryck i förhållande till en nationell nivå. Skolan har sedan några år ett etablerat samarbete med flera företag i kommunen. Samverkan började med att skolan bjöd in företag till en yrkesdag med syfte att möjliggöra samverkan mellan skola och arbetsliv. Yrkesläraren på Industritekniska programmet (IP) formade ett samarbete med Nordhydraulic – där han själv tidigare hade arbetat. Från början innebar samverkan att Nordhydraulic bidrog med material till skolan och till olika moment i yrkesundervisningen. Eleverna fick även komma ut på arbetsplatser på företaget och genomföra arbetsuppgifter. (Åmell 2012.) Nu har det industritekniska programmet omvandlats till en gymnasial lärlingsutbildning, där undervisningen i yrkesämnena organiseras enligt en modell där eleverna i årskurs 1 på gymnasiet genomför sin apl under ledning av programansvarig lärare och skolans näringslivsresurs på partnerföretaget. Under detta år ska eleverna lära sig yrkets grunder. Genom undervisning på arbetsplatsen av skolans yrkeslärare kan eleven – redan från start – få tillgång maskinell utrustning, som skolan inte kan tillhandahålla. Eleverna får också göra yrkesuppgifterna i relation till företagets övergripande produktion. Apl genomförs under tre dagar i veckan, resterande dagar är eleverna i skola. Det andra och tredje året får eleverna handledning av en handledare på arbetsplatsen. Eleverna erbjuds också möjlighet till feriearbete, sommarjobb och extraarbete på företagen. (Kramfors kommun 2018). Genom att bedriva yrkesprogrammen som lärlingsutbildningar istället för skolförlagda, kan skolan dessutom starta upp utbildningar även med få sökande elever, vilket annars inte skulle vara konstansmässigt möjligt (Kramfors kommun 2017).

Den reguljära gymnasiala lärlingsutbildningen är en satsning med avsikt att knyta skolan närmre arbetslivet. Syftet var att utrusta eleverna bättre – i förhållande till branschernas krav – inför övergången till arbetslivet. I en intervju säger en representant för Skolverkets Lärlingscentrum tillika rektor på en gymnasieskola i Västsverige med lärlingsutbildning att denne ofta hör arbetsgivare och yrkeslärare säga att lärlingseleverna använder nyare teknik, något som mer sällan är möjligt för skolförlagda elever. Dessutom blir lärlingseleverna

yrkesskickligare snabbare. De kan komma direkt in i produktionen efter avslutad utbildning, då de fått upp ett arbetstempo, vet hur fort saker bör göras, samt ser var i helheten deras arbetsuppgift sker. Enligt representanten blir det en bättre matchning på detta sätt. Däremot är matchning ett problem i början i lärlingsutbildningen, när eleverna ska gå ut på apl första gången. Det hänger samman med att arbetsplatserna förväntar sig elever som redan utvecklat grundläggande yrkeskunnskap och inte är beredda att de ska bidra till att eleverna utvecklar grundläggande verktygskännet eller materialkännet. Representanten för Lärlingscentrum tar upp de svårigheter lärare upplever med att lärlingsutbildningen lyder under de skolförklarade programmets styrdokument. Problematiken är dubbel, dels är ämnesplanerna alltid för gamla i förhållande till branschen, dels handlar det om att de utgår från skolans villkor, vilket skapar ojämlikhet i relationen skola-företag. En kunnig lärlingslärare behöver därför kunna omtolka och omvandla styrdokumentens innehåll till det denne ser vid apl-besök, istället för att bevåra arbetsplatsen med styrdokumentens innehåll, säger representanten. En förutsättning för att kunna göra det är att yrkesläraren både är yrkeskunnig och har god kännedom om styrdokumentet samt yrkesprogrammets helhet. Då kan läraren bortse från läroplanens linjära progression och uppstyckning i olika kurser, eftersom lärandet på arbetsplatsen inte sker på ett sådant sätt. Representanten säger att lärlingslärarna framför önskemål om annan slags styrdokument skulle behövas för att lärlingsutbildningen inte ska vara villkorad av skolans verksamhet och logik. Om företagen och branscherna kunde delta i eller ha huvudsakligt ansvar för bedömningen av elevens slutgiltiga kunnskap, skulle det kunna vara något som ledde till höjd kvalitet i utbildningen, menar representanten.

Förutom arbete med verklighetsnära yrkesuppgifter där skolor närmar sig arbetslivet, försöker flertal branschorganisationer närma sig skolan genom att producera läromedel – både digitala och tryckta. Dessa distribueras antingen gratis till skolan eller är till försäljning. Branscherna medverkar även till att ta fram digitala tjänster för att bättre hantera apl. Dessa appar eller digitala plattformar framställs ge möjligheter för elever, lärare och handledare att samverka över verksamhetsgränserna kring det yrkeskunnskap eleven ska utveckla. Även gymnasieskolor och förlag tar fram digitala appar, varav vissa fått stor spridning genom olika nätverk. I ett samtal med en utvecklare av appar berättar denne att i den app de tagit fram pågår digitala diskussioner inom olika yrkesämnesgrupper mellan yrkeslärare på olika orter om hur de ska skapa och forma innehållsmoduler med relevanta yrkesuppgifter till elevernas apl samt hur de kan bedöma elevernas kunnskap.

Ett flertal regionala och lokala nätverk, liksom mer centralt placerade branschorganisationer, anordnar även seminarier, konferenser eller fortbildningar; riktade till lärare, handledare, skolhuvudmän och andra intressenter. Genom dessa kan nätverken – respektive branscherna som helhet – sprida information och bidra till att utveckla utbildningsverksamheten. Återkommande regionala konferenser för lärare och/eller handledare anordnas exempelvis av Byggnadsnämndens yrkesnämnd (BYN), VVS-branschens yrkesnämnd, Transportfackens Yrkes och Arbetsmiljönämnd (TYA), för att nämna några. Dessa konferenser är ofta kostnadsfria. Ett annat exempel på regional nivå – liksom med inriktning mot utbildningens innehåll via bland annat träffar med lärare – är projektet Lärlingskompassen som sedan 2013 drivs av Uddevalla kommun och stiftelsen Företagsam; i samarbete med Borås kommun,

Kungsbacka kommun och Lärling i Väst som är ett regionalt nätverk för lärlingsutbildning i västra Sverige. Projektet finansieras med stöd av Skolverket. Lärlingskompassen syftar bland annat till att – som inspiration – sprida information om idéer och erfarenheter från metoder och modeller för lärlingsutbildning från västsvenska kommuner där lärlingsutbildningen byggts upp under flera år, samt stötta andra kommuner i införandet av liknande metoder/modeller. Lärlingskompassen syftar även till att tillsammans med specifikt utvalda skolhuvudmän och intressenter vidareutveckla själva modellen i sig. Lärlingskompassen fungerar som ett nätverk, med cirka 70 medlemmar. Planen är att det ur lärlingskompassen ska utvecklas en eller flera samarbetsorganisationer som verkar för att vårda och vidareutveckla den gymnasiala lärlingsutbildningen. (Lärlingskompassen u.å.)

Sammantaget utgör digitala tjänster för apl, egen- eller med förlag samproducerade läromedel samt anordnande av konferenser, sätt för intressenter inom branscher att försöka vara med och påverka det kunskapsinnehåll som blir föremål för undervisning. Av kostnadsskäl är det förståeligt att skapande av läromedel respektive digitala tjänster förefaller i princip uteslutande ske på central branschnivå; det vill säga nationellt. Det bör därför särskilt framhållas att nätverk och konferenser är väl urskiljbara på den regionala nivån, samt högst sannolikt även förekommer på mer lokal nivå även om denna undersökning inte kan redovisa några konkreta exempel. Renodlat lokalt samarbete har i regel sin utgångspunkt i en informell karaktär, innan samverkan systematiserats till en modell där skolans yrkesundervisning närmar sig eller kommer till arbetsplatsen, så som på Hotell- och turismprogrammet på Realgymnasiet i samarbetet med Nordic Choice Hotels. Denna modell, liksom den på EE-programmet i Viskastrand och liknande exempel som träffats på vid arbetet med denna rapport, byggs upp stegvis med utgångspunkt i en lokal yrkeslärares visioner, drivkraft samt kontakter med ett/flera företag, och understöds av skolledares intresse att driva samverkan mellan skola-arbetsliv. En lokal eller regional företagare som förmår upprätthålla god kontakt med relevant lokal gymnasieutbildning – exempelvis genom elevers återkommande studiebesök på det egna företaget respektive tillhandahållande och högt utnyttjande av praktikplatser – får därigenom implicit även påverkansmöjligheter avseende utbildningens innehåll och utformning; exempelvis genom den slags produktion som pågår på företaget och att kunna fostra in elever i företagets kultur. Men som exemplet med lärlingsutbildningen illustrerar är det ändå skolan som i slutändan definierar kunnandet genom styrdokumentet och genom att ansvara för bedömningen av yrkeskunnandet.

När skolor samverkar med företag innebär det också förändringar i lärararbetets innehåll och i förlängningen i lärarrollen (jfr Berglund et al. 2017; Lagström 2012 som diskuterar hur lärlingsutbildningen leder till en ny lärarroll; se avsnitt 3.2). Sådana tecken kommer till uttryck i beskrivningen av hur en kunnig lärlingslärare kan omtolka skolans läroplan till arbetsplatsen förhållanden, samt i att som yrkeslärare arbeta med sina elever på ett företag, som i exemplet Ådalsskolan i Kramfors, eller att leda och koordinera stora projekt i samarbete med företag och elever, som på Viskastrandsgymnasiet i Borås eller att kunna locka stora företag att gå in i samarbeten med en specifik skola och utbildning som på Realgymnasiet. Påpekas bör att det under kartläggningen hittades flera goda exempel som inte längre lever kvar på grund av att de

enskilda eldsjälur som initierat och drivit på samverkan inte längre arbetar på aktuell skola/företag.

4.1.3 Kvalitetssäkra yrkeskunnande

För att säkerställa kvalitet i utbildningen – samt öka utbildningarnas attraktivitet – har en del branschorganisationer medverkat till att utveckla redskap som certifieringar av skolor, samt yrkesprov och utmärkelser i form av diplomering av elever. Även på detta sätt tar branscherna ansvar för och utövar inflytande på utbildningens innehåll, men till skillnad från läromedel, appar och lärarkonferenser är denna typ av samverkan reglerad, till exempel genom avtal mellan skolor och branschorganisationer, eller genom att vissa kriterier måste uppfyllas av skolorna eller eleverna för certifiering respektive diplomering. Regleringen medför i sin tur att det är i första hand den nationella branschnivån – snarare än den regionala och lokala nivån – som söker utöva inflytande i fråga om kvalitetssäkring och kontroll, även om den samverkan som i slutändan sker alltid gör det på en konkret lokal nivå.

Branschcertifiering eller branschgodkännande av skolor sker inom olika slags arrangemang i olika branscher. Hur samverkan organiseras, vilka parter som deltar samt certifieringens eller godkännandets innebörd och utsträckning skiljer sig åt. Det kan handla om att godkännas som skola som får starta upp en utbildning med det för branschen aktuella yrkesprogrammet eller att bestämda kriterier måste uppfyllas för att kunna certifieras som en av branschen anbefallen skola, till mer långtgående och strukturerad samverkan i arrangemang som branschskolor och collegebildningar som regleras i avtal mellan medverkande parter.

Certifiering av skolor av branschens yrkesnämnder innebär att skolor med yrkesprogram inom aktuell bransch kan ansöka om att bli av branschen certifierad eller rekommenderad skola. Dessa slags certifieringar förekommer dock inte på program kopplade till kvinnodominerade yrken i offentlig sektor. Exempel på certifieringar är istället VVS-branschens yrkesnämnds certifiering ”Förstklassig skola”, Byggnadsindustrins yrkesnämnds (BYN) ”Branschrekommenderad skola”, Handels yrkesnämnds certifiering av skolor och Fastighetsbranschens ”Rekommenderad skola”. Certifieringarna fungerar som redskap genom vilka yrkesnämnderna/yrkesråden och deras parter kan ställa krav på skolorna gällande utbildningens innehåll och organisering, yrkeslärares behörighet, lokaler och utrustning i skolan samt det slags kvalitetsarbete som genomförs på skolan. Genom certifieringarna kan branscherna även synliggöra vad de främjar för slags frågor och vilka förväntningar de har på utbildningarna gällande det yrkeskunnande eleverna förväntas utveckla. De kan också användas för att bedöma skolans processinriktade arbete med utveckling, som Handels yrkesnämnds certifiering. För skolans del bidrar utmärkelserna med legitimitet. Skolor som mött kriterierna och därmed tilldelats utmärkelserna redovisas på branschorganisationernas webbplatser som skolor som branschen stödjer. Skolorna som certifierats kan också erbjudas att delta i särskilda utbildningar, få tillgång till läromedel, och dylikt.

Vissa branschorganisationer, som exempelvis Plåt- och Ventföretagen (PVF), utdelar inga certifieringar, men ställer ändå krav på att skolan ska vara godkänd av branschen innan den startar ett Bygg- och anläggningsprogram med inriktning mot plåtslageri. Att vara godkänd av

PVF är avgörande för hur snabbt eleverna kan få sina yrkesbevis efter gymnasiet i den eftergymnasiala lärlingsutbildningen på företag. Eleverna som inte gått på av PVF godkända yrkesprogram behöver genomföra ett större antal timmar som lärlingar innan de får sitt yrkesbevis. På detta indirekta sätt kan PVF utöva påtryckningar för att skolor ska möta upp de krav de har på utbildningens innehåll och organisering, eftersom det påverkar skolans attraktivitet om de utexaminerade eleverna får en längre väg in i yrket än motsvarande elever på av PVF godkända skolor. (Plåt och Ventföretagen u.å.)

Skolor som drivs av eller i samarbete med branschorganisationer och/eller som företagsskolor kan beskrivas som ett ytterligare integreringssteg som branschorganisationerna eller företag tar i värdekedjan med syfte att kunna påverka, utveckla, kontrollera och utöka sitt ansvarstagande gällande yrkesutbildningens innehåll. De långsiktiga (ekonomiskt motiverade) målen om kompetensförsörjning är ett tydligt incitament och präglar samverkan inom olika former av branschskolor eller yrkescollege (jfr Olofsson 2015). Branschskolor och företagsskolor bidrar till att trygga återväxten och mätta efterfrågan på yrkeskunnande till yrken som branschorganisationerna representerar – i vissa fall direkt till företagen – särskilt inom yrken som kännetecknas av brist på arbetskraft. Collegekoncepten, som innebär samverkan mellan olika branschorganisationer, fackföreningar, företag, kommuner och regioner, är exempel på denna typ av satsning där samverkan är långtgående och formas i produktionskoalitioner (Olofsson 2015).

Genom Teknikcollege-konceptet kan näringslivet delta i att påverka, säkra och kontrollera utbildningens innehåll och organisering. Teknikcollege kan förenklat beskrivas som en förening där kommuner, skolor och företag samarbetar för att öka kvaliteten på tekniska utbildningar på gymnasial nivå. Bakom Teknikcollege, som initierades 2004, står Industrirådet och dess medlemsorganisationer som består av både arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer. Inom ramen för collegekonceptet samverkar företag, skolor och kommuner. I Teknikcollege kan det högskoleförberedande teknikprogrammet samt de två yrkesprogrammen – Industritekniska programmet och El- och energiprogrammet – ingå. Teknikcollege finansieras av medlemsorganisationerna och genom statliga utvecklingsmedel samt projektbidrag till särskilda insatser. Målen för Teknikcollege är att stärka regionalt samarbete, öka kvalitet i utbildningen och öka kännedom om och attraktionskraft för industrirelevanta utbildningar. För att främja dessa mål anger Teknikcollege ett antal delområden som härrör från respektive mål. Till exempel anges under målet ”Kvalitet i utbildningen” arbete med att ta fram metoder för att utveckla apl, utveckla branschvalidering, arbeta ämnesintegrerat, samt införa så kallad *lean* i utbildningen. I en undersökning genomförd på uppdrag av Ratio framkommer att deltagande företag uppmärksammar både långsiktiga syften, som att rekrytera yrkeskunniga, som kortsiktiga syften, som att till sitt företag snabbt kunna hitta någon att rekrytera (Olofsson 2015). Teknikcollege skriver på sin webbplats att de strukturomvandlingar som sker inom industrin leder till att även yrkeskunnandet måste utvecklas i samma takt. Efterfrågan efter snabbare anpassningar för yrkesutbildningarna har mynnat ut i pågående utvecklingsprojekt, som finansieras av ESF-rådet (Teknikcollege u.å.).

Teknikcollege drivs genom samverkan mellan en nationell, regional och lokal nivå. Teknikcollege finns idag i 25 regioner och har cirka 150 certifierade utbildningssamordnare samt cirka 3000 anknutna företag. Riksföreningen för Teknikcollege, som bildades 2007, leder utvecklingsarbetet genom ett kansli med anställd personal. För att få bilda ett Teknikcollege lokalt ska samverkansavtal tecknas mellan företag, skolor och kommun. Ett Teknikcollege ska ledas av ett lokalt teknikcollegeråd. Ett regionalt Teknikcollege måste i sin tur innefatta tre kommuner som har tecknat samverkansavtal om att bilda lokala college. Ett regionalt Teknikcollege styrs av ett regionalt teknikcollegeråd. Både de lokala och regionala råden leds av en representant från näringslivet. För att regioner och lokala utbildningssamordnare ska bli certifierade som Teknikcollege måste tio kriterier uppfyllas. Dessa kriterier handlar bland annat om att ha ett regionalt perspektiv, en fungerande infrastruktur för utbildningen, samverkan med näringsliv, arbeta med kvalitetssäkring, samt krav på relevant maskinell utrustning, sammanhållna arbetsdagar, lagarbete och ämnesintegration (Teknikcollege u.å.).

Vård- och omsorgscollege (VO-college) startade 2008 i samverkan mellan Sveriges kommuner och landsting, KFO, Vårdföretagarna och Kommunal. Idag finns representanter för arbetsgivarorganisationerna SKL, Vårdföretagarna, KFO, PACTA, KFS och fackförbundet Kommunal i styrelsen. Som hörs på namnet är det Vård- och omsorgsprogrammet som är i fokus för samverkan, även om det sedan 2014 är möjligt att efter en certifiering inkludera Barn och fritidsprogrammets inriktning socialt arbete¹⁹. Samverkan inom VO-college sker – i likhet med vad som gäller för Teknikcollege – på såväl nationell som regional och lokal nivå (Vård- och omsorgscollege u.å.).

Nationellt finns ett kansli där medarbetarna ansvarar för att utveckla konceptet, administrerar och organiserar verksamheten och verkställer beslut som fattas av styrelsen. Det finns ett nationellt råd bestående av ledamöter som utses av VO-colleges medlemmar och som bistår kansliet i deras arbete. Dessutom finns åtta utbildade certifierare. För att kunna forma ett regionalt college behöver samverkan mellan ett landsting eller en region samt minst tre kommuner etableras. Sju kriterier måste uppfyllas för certifiering. Kriterierna handlar dels om att uppfylla villkor om samverkan för utbildningsutbudet inom VO och teckna avtal för detta, dels att de ska utgå från regionala/lokala perspektiv, genusperspektiv, mångfaldsperspektiv och hälsoperspektiv. Dessutom finns kriterier om systematisk kvalitetsuppföljning som den regionala styrgruppen ansvarar för. Hösten 2018 fanns 22 regionala VO-college. De regionala VO-collegen leds av en styrgrupp bestående av arbetsgivare, representanter för de lokala styrgrupperna och representant från universitet/högskola. En avsiktsförklaring med universitet/högskola om att ingå i samverkan ska finnas. En regional samordnare, knuten till region- eller kommunalförbund, har som uppdrag att samordna arbetet i regionen, hålla kontakter med andra regioner samt bistå i ansökningar om att bli lokalt college i regionen. Både de regionala och de lokala collegen ska teckna avtal om samverkan mellan deltagande parter. De lokala collegen drivs av en styrgrupp bestående av lokala arbetsgivare, skolor och fackliga organisationer. I både de regionala och lokala styrgrupperna ska arbetsgivarnas representanter vara i majoritet. De lokala VO-collegen består av en eller flera kommuners gymnasiala och/eller

¹⁹ Hösten 2018 ingår tre skolor med BF-program med inriktning socialt arbete i lokala VO-college.

vuxenutbildningar inom VO eller BF med inriktning socialt arbete. De lokala collegens antal uppgår i nuläget till 87, med 133 ingående gymnasieskolor (ibid.).

Totalt 10 kriterier behöver uppfyllas för att lokala college kan bli certifierade. Förutom de sju kriterier som ingår i regional VO-college avtal måste lokala VO-college också uppfylla kriterier med rubriker som: ”kreativ och stimulerande lärmiljö”, ”lärformer och arbetssätt”, samt ”lärande i arbete”. Elever som examineras från VO-college tilldelas diplom om de klarar specifika kurser med minst betyget E. Diplomet är en merit som visar att eleven läst en certifierad och kvalitetskontrollerad utbildning, samt ett sätt för VO-college att verka för kvalitetskontroll och kvalitetssäkring. Inom VO-college har olika typer av aktiviteter utformats för att öka intresset för VO-utbildningar och arbete inom branschen samt för att säkra kvaliteten i utbildningen. Ett exempel är VO-collegeveckan. Syftet för veckan beskrivs vara att skapa intresse för utbildningarna respektive arbete inom vård och omsorg. Syftet är också att sprida det arbete som görs regionalt och lokalt inom VO-college och därigenom stärka varumärket. Under denna vecka ska aktiviteter skapas på de olika nivåerna. Alla college uppmanas att delta, även om deltagandet är frivilligt. Som stöd finns en beskrivning av exempelvis teman som kan väljas, förslag om att kontakta massmedier samt länkar till tidigare aktivitetsveckor (Vård- och omsorgscollege u.å.).

I Skolverkets regi har, hösten 2018, en försöksverksamhet med branschskolor startat. Försöksverksamheten kommer att pågå i fem år. Skolverkets försöksverksamhet har föregåtts av en statlig utredning (SOU 2015:97) där branschskolor föreslogs som åtgärd för att trygga kompetensförsörjning inom små yrkesområden, samt för att möjliggöra att branschorganisationer får större ansvar för yrkesutbildningen inom nischade yrkesområden med brist på arbetskraft, särskilt på lokal nivå. För att bli branschskola måste tre kriterier uppfyllas (SFS 2017:623): 1) Att det finns större efterfrågan på yrkeskompetens än det finns tillgång till, samt lågt antal elever i både gymnasieskola och vuxenutbildning. Dessutom kan utbildningen vara svår att tillhandahålla på grund av de resurser som utbildningen kräver ifråga om lokaler, material och utrustning eller på grund av att underlaget av elever är litet. 2) Att skolan rekommenderas som branschskola av en branschorganisation eller har ett etablerat samarbete med ett flertal arbetsgivare inom branschen. 3) Att skolan har möjlighet att följa för utbildningen gällande föreskrifter. Gymnasieskolor på orter med stort behov av arbetskraft inom ett område som dessa gymnasieskolorna – på grund av litet antal sökande elever – inte ser sig ha möjlighet att erbjuda, kan ansöka om att skriva avtal med de utnämnda branschskolorna, som då bedriver utbildningen på entreprenad (Skolverket 2018). Det innebär att gymnasieskolan bibehåller huvudmannaskap för elevens utbildning då eleven genomför delar av sin utbildning på branschskolan. Gymnasieskolan eleven tillhör ska ekonomiskt ersätta branschskolan efter överenskommelse mellan parterna. Statsbidrag utgår till medverkande gymnasieskolor för maximalt fem elever.

I försöksverksamheten ingår hösten 2018 tio branschskolor som tar emot elever från flera olika gymnasium, varav några är branschägda skolor. Branschägd skola innebär att en branschorganisation startat en gymnasieskola med för branschen relevanta program. På detta sätt kan branschorganisationen kontrollera, forma och utvidga innehållet som anges i

kursplanerna i relation till branschens efterfrågan på yrkeskunnande. Motiv för att starta en branschägd skola är att trygga återväxten i branschen, ta ansvar för utbildningens innehåll och utformning, samt kontrollera och säkerställa kvalitet i utbildningen

En av de branschägda skolorna i Skolverkets försöksverksamhet är ETG-gymnasiet. Denna skola drivs av Elteknikbranschen. ETG-gymnasiet startade 2007 bland annat på grund av problematik med att få ut elever på arbetsplatsförlagd utbildning, samt som en insats för att säkra kvalitet i utbildningen. Skolan är dotterbolag till Elbranschens Utvecklings- och Utbildningscentrum (EUV), som ägs av Installatörsföretagen (EIO). ETG certifierar i sin tur skolor inom branschen som uppfyller de krav gällande utbildningens innehåll och organisering som ETG ställer. De certifierade skolorna ska dessutom betala en avgift om 2000 kronor per år och elev till ETG för att kunna vara delaktiga i ETG:s nätverk (SOU 2015:97). Elever som går på dessa certifierade skolor kan efter ett särskilt yrkesprov själva få ett ETG-certifikat. De krav som ställs av ETG är sådana som innebär att eleven betraktas som färdigutbildad och kan få sitt yrkesbevis direkt efter examen till skillnad från elever som går vanliga El- och energiprogram (EE) som behöver göra ett lärlingsår eller motsvarande 1600 timmar för att erhålla sitt yrkesbevis (ibid., Kvist & Olofsson 2015). Lärlingsåret anses vara inbakat i hur undervisningen formas inom ETG-konceptet. I en undersökning av etableringsgraden hos elever som gått ETG-utbildning och följaktligen betraktades som färdigutbildade jämfört med elever som gått vanligt EE-program, var de i lika hög grad etablerade ett år efter avslutade studier som EE-eleverna som genomfört ett år eftergymnasial lärlingstid. Det pekar på att ETG-utbildningen förmår att möta arbetsgivarnas förväntningar om utvecklat yrkeskunnande trots dessa elevers avsaknad av ett eftergymnasialt lärlingsår (Kvist & Olofsson 2015).

Hvilan Utbildning AB i Kabbarp är en annan av branschskolorna i försöksverksamheten. Skolan ägs av Gröna näringsens riksorganisation sedan 2001. I skolans styrelse sitter även företag och representanter från universitet. Skolan anger på sin webbplats att skolan inte är vinstdrivande då vinsten ligger i att få välutbildade elever (Hvilan utbildning u.å.). Skolan har flertal olika yrkesprogram och högskoleförberedande program. Av dessa bedrivs vissa med särskild variant; så som Naturbruksprogrammet (NB) med inriktning Odling och gastronomi samt NB Grön turism. År 2018 startade en Hvilan skola i Stockholm med högskoleförberedande program och till hösten 2019 planeras skolor i Göteborg, Halmstad, Lund och Malmö. Ytterligare en annan skola i försöksverksamheten är PVF Teknikcentrum i Katrineholm. Skolan drivs under PVF Yrke & Utbildning. Den ägs av Plåt- och ventföretagen som är en arbetsgivar- och arbetstagarorganisation för plåtslageri, ventilation samt stål- och lättbyggnad (PVF Yrke & Utbildning u.å.). Stiftelsen Installatörernas Utbildningscentrum ägs av Installatörsföretagen, Svensk ventilation, Svenska Kyl- & Värmepumpföreningen och Katrineholms kommun. På skolan erbjuds, förutom vuxenutbildningar, gymnasiala lärlingsutbildningar med inriktning mot kylmontör respektive ventilationstekniker. Genom att ha blivit utsedd till branschskola anger IUC att de kan verka för målet att få fler gymnasieskolor att starta yrkesprogram med inriktningar mot kylmontör och värmepumpstekniker – i dagsläget två bristyrken (Installatörernas utbildningscentrum u.å.).

Curt Nicolin Gymnasiet i Finspång ingår också i försöksverksamheten. Skolan ägdes från början helt av ABB Finspång vid startåret 1996. Skolan modellerades med utgångspunkt i två andra skolor som ABB (idag Siemens) drev. Motiv för skolans bildande var industrins utveckling i relation till ett missnöje med elevernas yrkeskunnande som inte motsvarade vad som efterfrågades. I början av 2000-talet blev CNG ett aktiebolag där flera företag gick in som aktieägare via IUC Öst. Även kommunen är ägare. Kontrakt med samverkansföretagen skrivs på kontrakt om tre år så att en elevs gymnasietid kan garanteras. I dagsläget ingår CNG's EI- och energiprogram, Industritekniska program och Teknikprogrammet i Teknikcollege. CNG arbetar aktivt med rekrytering, då det är svårt att få ungdomar intresserade av industri och teknik (Hermelin & Edwardsson 2014). Göteborgs Tekniska Gymnasium (GTG) ägs av AB Volvo och Volvopersonvagnar AB tillsammans med Göteborgs stad. Det är det Industritekniska programmet som ingår i Skolverkets försöksverksamhet. Skolans lärcentrum är placerade i Volvo Torsland och Lindholmen. På skolan finns både gymnasiala och yrkeshögskoleutbildningar samt uppdragsutbildningar. Inom ramen för GTG erbjuds eleverna att läsa utökade kurser och delta i utökad apl. Dessutom kan eleverna sommarjobba fyra veckor på Volvo under sitt andra och tredje år. Även GTG är Teknikcollege-certifierad (Göteborgsregionens tekniska gymnasium u.å.).

Ytterligare en satsning, i linje med de branschägda skolorna, är företagsskolor ägda av enskilda företag. Även här är syftet att trygga kompetensförsörjningen till branschen och mer specifikt till det egna företaget. Här är det större industrier eller byggföretag som driver egna företagsskolor. Exempel på detta är Peabskolan som drivs på tre olika orter, Skanskagymnasiet, Volvogymnasiet i Skövde samt Mälardalens Tekniska Gymnasium (MTG) där Scania och Astra Zeneca står som ägare. Inom exempelvis MTG erbjuds eleverna möjligheter att läsa utvidgat program och studera i snabbare takt. En studiebonus om 1000 kronor erbjuds om eleverna väljer att studera utökad program. Apl kan också genomföras under lov och kombineras med betalt feriearbete. Dessutom erbjuds eleverna sex månaders anställning efter godkänd examen (Mälardalens Tekniska Gymnasium 2018). Genom dessa företagsskolor kan företagen – som i fallet MTG – forma innehållet i utbildningen på delvis andra sätt än i vanliga gymnasieskolor, så att utbildningen bättre möter företagets behov av anställningsbar och yrkeskunnig arbetskraft

Yrkesbevis, gesällbrev och till dem hörande yrkesprov är ytterligare redskap som används av branscherna för att påverka samt säkerställa och kontrollera kvalitet i det kunnande yrkes elever har uppnått efter genomförd utbildning. Med dessa redskap kan branscherna påverka utbildningens innehåll indirekt, då det kunskapsinnehåll som bedöms definierar yrkeskunnighet. Yrkesbevisens eller –provets bedömningsgrunder sätter på så sätt en branschstandard. Kriterierna för godkännande som ska uppfyllas omfattar dels en tidsaspekt. Exempelvis finns inom byggnadsbranschen en färdigutbildningsmodell uppbyggd kring tidsrapportering av antal arbetade timmar som eftergymnasial lärling. Dels är bedömningsgrunderna de kunskapsmässiga, uttryckt i innehållsliga prövningar av kunnande. Exempel här är olika hantverksyrkens gesällprov. Beroende på bransch har proven och yrkesbevisen olika grad av tyngd inför fortsatt yrkesliv. Inom en del yrken är det ett krav att ha ett godkänt prov eller godkänt antal timmar för att få ett yrkesbevis och en viss yrkestitel, eller för att betraktas som färdigutbildad samt kunna få tillsvidareanställning och högre lön. Så är fallet till exempel inom

måleribranschen, där en eftergymnasial lärling inte betraktas som färdigutbildad och inte kan få sitt yrkesbevis innan ett godkänt gesällprov samt godkänt antal timmar som eftergymnasial lärling. Inom hantverksyrken finns en historisk tradition av gesällbrev. Dessa gesällbrev fortlever, om än i omvandlad form, och finns i ca 75 hantverksyrken år 2018. Gesällbreven administreras på övergripande nivå av Stiftelsen Hantverk & Utbildning på uppdrag av Sveriges Hantverksråd, som också utdelar gesällbrev (Sveriges Hantverksråd u.å.). Branschernas yrkesnämnder och yrkesråd leder genomförandet samt styr innehållet och utformningen av proven. Två exempel på yrkesnämnder och yrkesråd som ansvarar för gesällprov inom respektive bransch i färdigutbildningsdelen efter gymnasiet – med koppling till de gymnasiala hantverksprogrammets inriktningar – är Frisörbranschens Yrkesnämnd (FYN) och Floristernas Yrkesråd (FRY). Gesällbrev med koppling till Byggprogrammets inriktning måleri finns genom Måleriyrkens yrkesnämnd (MYN). Med koppling till Restaurang och livsmedelsprogrammet inriktning bageri och konditori finns också gesällbrev som administreras av Sveriges Bagare och Konditorer. I yrken där det inte finns gesällbrev kan det ändå förekomma prov. Till exempel finns inom elbranschen två olika prov, dels Elbranschens Centrala yrkesnämnds (ECY) prov ”Skötsel av elanläggning”. Godkänt prov krävs – tillsammans med minst 1600 timmar eftergymnasial lärlingstid– för att få ett ECY-certifikat och således betraktas som färdigutbildad. Dels sker prov inom ETG-konceptet, som beskrivs tidigare i avsnittet, där elever med ETG-certifikatet automatiskt både får ECY-certifikat och bedöms som färdiga med sina timmar, det vill säga färdigutbildade (ECY u.å.; Kvist & Olofsson 2015). Inom naturbruk finns Grönt kort som administreras och kontrolleras av Naturbrukets yrkesnämnd (NYN). Det fungerar som ett certifikat på elevens yrkeskunnande och har utvecklats som ett led i att synliggöra yrkesutgångar och höja kvaliteten i utbildningen. För att få Grönt kort behöver eleven genomföra yrketeoretiska såväl som praktiska prov (NYN u.å.). Även VO-college diplomering kan klassas som ett jämförbart med yrkesbevis eller yrkesprov, där parterna inom VO-college kan ställa delvis andra krav än som finns inom ramen för gymnasieskolans yrkesexamen.

Skolverket har fått ett uppdrag av regeringen att inleda en försöksverksamhet med yrkesprov i samverkan med branscher och de nationella programråden. Denna försöksverksamhet pågår 2018–2021. De första yrkesproven i några yrkesutgångar tas fram och prövas under hösten 2018. Yrkesproven ska utformas i samarbete med en yrkeslärare och en yrkesverksam med god branschkännedom som godkänts av branschens yrkesnämnd. Yrkesläraren ska vara anställd på en skola där provet kan utprövas. I den första omgången deltar 18 olika yrken eller yrkesområden. Yrkesprovets utformning regleras inom nuvarande gymnasiala yrkesutbildnings regelverk. De ska vidare godkännas av både skolrepresentanter inom yrkesutbildningen och av branscherna. Vidare ska provet stämma överens med nivå 4 i Sveriges referensram för kvalifikationer (Skolverket 2017).

Sammantaget framgår att genom redskap som certifieringar och yrkesprov kan branscherna forma modeller för att kvalitetssäkra och kontrollera innehåll och organisering av utbildningen, så att det yrkeskunnande som eleverna får möjlighet att utveckla stämmer bättre överens med branschernas behov. På detta sätt kan de ställa delvis andra krav på vilket yrkeskunnande som krävs för att betraktas som anställningsbar. De flesta av samverkansformerna och insatserna

utgår inte heller från statliga direktiv utan har initierats och drivs av näringslivets aktörer själva. Två undantag finns, försöksverksamheterna med branschskolor och försöksverksamheterna med yrkesprov som båda drivs av staten i regi av Skolverket. Dessa bygger dock på utgångspunkter i erfarenheter i branschorganisationernas certifieringar, branschägda skolor och college-koncept respektive i de yrkes- och gesällprov som administreras av branschernas yrkesnämnder och yrkesråd. Sammantaget visar de genomgångna satsningarna på en variation gällande utformning, innehåll och deltagande parter. Yrken inom offentliga sektorn initierar – förutom inom VO-college – inte insatser för kvalitetskontroll eller -säkring genom inslag som certifieringar av utbildningar eller yrkeskunniga.

De aktörer som samverkar gör det i olika slags grupperingar eller nätverk. Som konstaterades inledningsvis i avsnittet är det i första hand den nationella branschnivån – snarare än den regionala och lokala nivån – som söker utöva inflytande i fråga om kvalitetssäkring och kontroll, även om den samverkan som i slutändan sker alltid gör det på en konkret lokal nivå. Den mer genomgripande samverkan, som det finns några exempel på i litteraturöversikten, kan beskrivas som det som Olofsson (2015) kallar för produktivitetskoalitioner. Exempel är VO-college och Teknikcollege. Dessa koalitioner är byggda på allianser som formas på flera nivåer: lokalt, regionalt och nationellt och som har byggt en struktur för samverkan både vertikalt mellan nivåer och horisontellt på varje nivå, med samarbetspartners som representerar olika typer av verksamheter. Offentlig styrning och marknadsrelationer blir även mindre påtagliga i den gemensamma samverkan när de gemensamma målen är i fokus (ibid.).

Slutligen, vad går det att säga om vad som karaktäriserar samverkansformer som beskrivs som framgångsrika? Frågan är svårbesvarad av två skäl. För det första handlar det om oklarheter kring vad som betraktas som uttryck för framgångsrik samverkan i relation till yrkesutbildning. Innebär framgångsrik samverkan att ha lyckats etablera för alla parter fruktbara partnerskap över verksamhetsgränser mellan aktörer som skola och företag/branscher – som visserligen delar intresset för yrkesutbildning – men styrs av olika mål för sina verksamheter och ibland av olika uppfattningar om vad eleverna ska utveckla för kunskaper samt hur det ska gå till? Eller handlar det om volym, det vill säga om att lyckas rekrytera fler elever till yrkesutbildningarna? Framgångsrik samverkan kan också åsyfta anställningsbarhet i meningen att den utexaminerade elevens yrkeskunskaper matchar det som efterfrågas av branscherna. Men likväl kan det betyda anställningsbarhet i termer av att eleverna vid avslutade studier snabbt etablerar sig på arbetsmarknaden. Och hur förhåller sig då detta i förhållande till andra mål som skolan också har, gällande till exempel medborgarskap och livslångt lärande? Förmodligen avses en kombination av främst de tre första frågorna. Sambandet områdena emellan är komplext och i relation till lägesrapportens kartläggning är det svårt att dra några generella slutsatser kring de olika samverkansmodellerna som redogjorts under de olika underrubrikerna till rubriken 4.1. Detta hänger samman med det andra skälet till varför det är svårt att uttala sig om vad som karaktäriserar framgångsrik samverkan, nämligen yrkesutbildningens starka situation i lokala omständigheter (något som utvecklas mer under rubrik 4.3). Det betyder att varken frågor eller lösningar på de problem som yrkesutbildningen brottas med är lika avseende geografisk plats eller yrkesområde, vilket kan göra det svårt att föra över samverkansmodeller från en kontext till en annan. Dessutom, som flera av exemplen visar, är det svårt att dra slutsatser då projekten

eller insatserna inte pågått tillräckligt länge för att några säkra uttalanden kan göras, eller för att det är svårt att mäta effekter, då så många olika aspekter samverkar i elevernas vägval. Några tendenser kan dock skönjas.

Lokala yrkeslärares och företags samverkan byggs upp successivt, men tycks ha sin utgångspunkt i personliga kontakter. Ur detta kan mer fast modeller för samverkan ta form – ibland kan de lokala initiativen också få regional eller nationell spridning. Risken med samverkan som formas med utgångspunkt i lokala eldsjälares arbete, är dock att samverkansmodellen ofta bärs upp av de personliga kontakterna och riskerar förvinna när enskilda lärare/partners på företag slutar (jfr Berglund et al. 2017). Lokala företagare som förmår upprätthålla god kontakt med relevant gymnasieprogram inom ramen för samverkan kan ha goda möjligheter att påverka elevers lärande och få en direkt ingång till att rekrytera önskvärd arbetskraft. Men det ändå alltid skolverksamheten och de institutionella arrangemang som skolan ingår i som fastställer vad eleven borde lära sig och vilka kriterier som gäller vid bedömning.

Denna obalans har lett till att branschorganisationerna formar certifieringar och allianser för att ur branschens utgångspunkter kvalitetssäkra och -kontrollera utbildningen. Därmed får de redskap genom vilka de kan påverka utbildningens innehåll. Dessutom är det branscherna och företagen som till yttermera visso definierar anställningsbarhet, något som görs i relation till yrkeskunnighet. Det vill säga, genom redskapen får även branscherna gehör för vad som ska räkans som yrkeskunnande i den gymnasiala yrkesutbildningen; inom vissa branscher är branschernas certifieringar och yrkesprov så avgörande för framtida anställning att de i realiteten i hög grad kan styra delar av innehållet i yrkesutbildningarna. Framför allt collegekoncepten framstår som framgångsrika i att forma och utveckla samverkan i relation till sitt kvalitetssäkringsarbete. Deras samverkan kan med Olofssons (2015) terminologi benämnas som uppbyggd i produktivitetskoalitioner, där de gemensamma långsiktiga målen för samverkan driver samverkan. Dessutom framstår collegekoncepten som etablerade i termer av att betraktas som en kvalitetsstämpel.

Andra typer av samverkansmodeller tycks mer ojämlika, exempelvis lärlingsutbildningarna. Där sätter de existerande institutionella arrangemangen i form av styrdokument och de regler som omgärdar lärlingsutbildningen ramar som tvingar både företag och skola att agera utifrån dessa. Trots att både skolor och företag/branschorganisationer kan vara ense om gemensamma hinder – till exempel att läroplanen som är formad i de skolförlagda programmets villkor inte fungerar särskilt väl för att forma lärlingselevernas lärbana – finns inget mandat hos de enskilda skolorna och företagen att undanröja dessa.

4.2 Vilka erfarenheter av arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet inom ramen för yrkesutbildning finns det på regional och lokal nivå?

Kartläggningen visar att branscher som präglas av snedrekrytering gällande genus oftare arbetar aktivt med syfte att motverka diskriminering eller snedrekrytering gällande genus. Flera branschorganisationer som präglas av könsmissig snedrekrytering har aktivt börjat välja bilder

till de material som organisationen skapar, utifrån en medvetenhet om hur bilder kan förstärka eller motverka uppfattningar om vem utbildningen eller yrket vänder sig till. Teknikföretagen har exempelvis skapat en bildbank med namnet "Bredda bilden" som finns tillgänglig på webben. Bilderna är gratis att bruka och beskrivs vara till för att användas i tekniksammanhang. Rekryteringsbehovet till teknikbranschen är stort. Bildbanken är framtagen för att kunna bidra till att bredda föreställningar om både vad teknik är och vilka som kan arbeta inom branschen. Specifikt är bildbankens syfte att bidra till att locka fler flickor och kvinnor att välja yrken inom teknikbranschen och utbildningar som leder till teknikyrken. På detta sätt breddas rekryteringsunderlaget och möjligheterna till kompetensförsörjning förbättras. Bilderna är följaktligen tagna på yrkesverksamma kvinnor i arbetssituationer i arbetsmiljöer. På detta sätt kan kvinnorna på bilderna fungera som förebilder inför studie- och yrkesval (Teknikföretagen u.å.). Ett annat exempel är Byggnads Yrkesnämnd (BYN), som i sin senaste gymnasiekatalog enbart har bilder på tjejer som representanter för yrket.

I många bristyrken är arbetet för ökad jämställdhet direkt kopplat till kompetensförsörjning. Breddad rekrytering som motverkar könsstereotypa uppfattningar blir en åtgärd för att säkra tillgång till framtida kompetens. På regional och lokal nivå är både insatserna och motiven till samverkan för ökad jämställdhet kopplade till en oro för arbetskrafts- och kompetensbrist, samt därmed åtföljande potentiella konsekvenser för berörda orters tillväxt. För skolors del handlar det om oro för att inte lyckas fylla platser på yrkesprogrammen, men också att arbeta med jämställdhet och aspekter som finns i skolans värdegrund.

Branscher som inte präglas av könsmissig snedrekrytering bedriver enligt kartläggningen sällan aktivt arbete för ökad jämställdhet.

Satsningar som har sin utgångspunkt i andra kategoriseringar som etnicitet, klass, sexualitet eller funktionsvariation är sällsynta i samverkansprojekt mellan branschorganisationer, företag och skola. Om dessa kategoriseringar uppmärksammas är de ofta sekundära i relation till genus. På skolor och i kommuner och regioner kan dock satsningar i relation till exempelvis etnicitet förekomma, liksom uppmärksammande av andra kategorier. Det sker då i relation till skolans värdegrund uttryckt i styrdokument eller kommunala och regionala styrdokument. Satsningarna som berör etnicitet handlar oftast om nyanlända elever och deras väg in på nationella (yrkes)program och in i arbetslivet.

Statliga mål, uppdrag och finansiering till regioner eller näringar leder också till att projekt som berör jämställdhet i yrkesutbildning skapas och genomförs i samverkan mellan olika aktörer. År 2016 utökades regeringens jämställdhetspolitiska mål från fyra delmål till sex. Ett av dessa nya mål är benämnd jämställd utbildning. I målet anges att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor gällande utbildning, studieval och personlig utveckling. I beskrivningen av målet anges att flickor och pojkar ska ha samma möjlighet

att nå sin fulla potential utan att hindras av strukturer, fördomar och stereotypa föreställningar utifrån kön (Skr. 2016/17:10).

Ett annat exempel är regeringsmålet – lanserat 2018 – om att en fjärdedel av de nyanställda i bygg- och anläggningsbranschen ska vara kvinnor år 2030, som kan tänkas ha effekt för Bygg- och anläggningsprogram. Även satsningarna inom branscher som riktar sig mot redan

yrkesverksamma eller vuxenutbildning, kan potentiellt ha en positiv inverkan på de gymnasiala yrkesutbildningarna genom medial uppmärksamhet, och genom att kunna fungera som förebilder. Satsningar av detta slag är exempelvis Skanskagymnasiets specifika lärlingsutbildning för tjejer (Larsson 2018), respektive ”Hentverkarna” ett projekt som drivs av Ikano-bostad där enbart kvinnor anställs som snickarlärlingar (Ikano bostad u.å.).

4.2.1 Riktade arrangemang för att locka till könsöverskridande val

Att hålla informationsträffar för högstadieelever som riktar sig till en specifik könskategorisering är ett sätt att försöka bredda rekryteringsunderlaget. Sådana arrangemang innefattar att ”tjejkvällar” ordnas på manligt kodade gymnasieprogram och ”killkvällar” på kvinnligt kodade program inför gymnasievalet. Konceptet med tjejkvällar för att locka elever till manligt kodade program framstår ha slagit igenom på flertal skolor runt om i landet. En sökning på Google på sökorden tjejkväll + gymnasium gav över 26 000 träffar där en mer preciserad sökning²⁰ samt genomgång av de mer preciserade träffarna slutligen landade i 49²¹ relevanta träffar. Detta kan jämföras med sökningen killkväll + gymnasium som inte gav några träffar alls. När sökningen ändrades till killkväll + vård- och omsorgsprogrammet kom 15 träffar upp, som sammantaget berör tre olika skolors ”killträffar” för att locka pojkar till VO. Alla dessa skolor är VO-college certifierade. Killkväll i kombination med barn- och fritidsprogrammet eller hantverksprogrammet gav inga träffar avseende gymnasieval eller yrkesutbildning. I Region Dalarnas rapport om skolutvecklingsprojektet ”Plugga klart 2” återges en liknande iakttagelse om relationen tjejkvällar-killkvällar i en utvärdering av en av projektets deltagande skolors arbete med att öka elevernas valkompetens inför gymnasiet:

det ordnas tjejkvällar för eleverna på gymnasiet på killdominerande program, men det anordnas inga killkvällar på tjejdominerande program (Funcke 2018:175.)

Teknikum i Växjö, vars Vård- och omsorgsprogram ingår i VO-College Kronoberg, är en av de få skolor som kom upp i sökningen på killkvällar. Under killkvällarna får högstadieeleverna information och träffa tidigare elever, både tjejer och killar, som berättar om sitt yrkesarbete inom vård och omsorg och delger erfarenheter från studierna (Olsson 2016).

På de tidigare nämnda Curt Nicolin gymnasiet (CNG) i Finspång har tjejkvällarna en tradition som sträcker sig bakåt till 2000-talet. Tjejkvällarna beskrivs av skolans informationsansvariga som ett festligt event organiserat av tjejer och för tjejer. Det är en grupp på fyra elever på skolan, som ansökt om att bli arrangörer, som utformar kvällen. Högstadieflickor, som är intresserade av teknik, bjuds in. Förr om åren försökte de locka så många flickor att komma som möjligt, men på senare år är fokus på att utforma inbjudan så den riktar sig till teknikintresserade tjejer. Till sin hjälp i organiseringen av kvällen har gymnasieeleverna skolans lärare. Arrangemanget genomförs i samarbete med Siemens, som är en av skolans ägare. De sponsrar ekonomiskt, med material och genom att bidra med att yrkesverksamma är på plats och kan berätta om sitt yrke. Under tjejkvällen får de deltagande högstadieeleverna prova på olika yrkesuppgifter – till

²⁰ I den preciserade sökningen angavs flera olika kombinationer av sökord i kombination med booleska operationer AND, OR, NOT utifrån en första genomgång av felträffar. Till exempel: gymnasium + tjejkväll + yrke -fritidsgård.

²¹ Av dessa är en del träffar för samma skola men för olika sociala kanaler, till exempel Instagram, Facebook, och så vidare.

exempel att svetsa – samt träffa kvinnliga förebilder. De bjuds även på mat och underhållning. År 2018 deltog 127 niondeklassare i tjejkvällen. På CNG är 12 procent av de studerande på Industritekniska programmet kvinnor, inga kvinnor går i år på El- och energiprogrammet. Det högskoleförberedande Teknikprogrammet har 25 procent kvinnor. Enligt skolans informationsansvariga fluktuerar antalet kvinnliga elever på de två yrkesprogrammen, medan det tekniska programmet uppvisar en stadig ökning. Det går enligt den informationsansvariga inte att uttala sig om evenen påverkar söktrycket eller inte. På skolan genomförs också ett program för tjejerna i samarbete med Siemens nätverk för kvinnor (GLOW). Programmet består av tre steg, där varje steg representerar en årskurs. Bakom programmet finns idén att arbeta med att bibehålla tjejernas intresse för teknik. I årskurs 1 får eleverna komma till Siemens och höra kvinnor i GLOW-nätverket berätta om sina yrkesval och arbetsuppgifter. Året därpå anordnas eventet "Dejta Siemens", där de eleverna får speed-dejta de yrkesverksamma kvinnorna, och sedan matchas de yrkesverksamma med en grupp om 2–3 elever som de fungerar som mentorer för vid till exempel arbetsplatsbesök. Det sista året anordnas en avslutningsdag med festlig lunch där de kvinnliga eleverna och representanter från GLOW-nätverket träffas.

Informationskampanjer specifikt riktade till flickor på högstadiet är en insats som även branschorganisationer som präglas av könsmässig snedrekrytering väljer att satsa på. I en intervju med en representant för Plåt- och ventföretagen (PVF) framkommer att PVF använder elevambassadörer, två flickor och pojkar per inriktning (plåtslageri eller ventilation), som går Bygg- och anläggningsprogrammet och som PVF fått tips om från skolor eller företag. Representanten för PVF betonar att de alltid har en elev av varje kön som ambassadörer. PVF utbildar gymnasieeleverna och mediatränar dem i presentationsteknik under en utbildningsdag. Elev-ambassadörerna deltar sedan på skolbesök, som anordnas av PVF, på högstadieskolors trä- och metallslöjdslektioner runt om i landet. Med på skolan har PVF och elev-ambassadörerna något som kallas för "Plåtslagarlådan", en idé som lanserades 2014. Lådan innehåller verktyg och material relaterade till olika plåtövningar kopplade till trä- och metallslöjdens läroplan. Övningarna har tagits fram av PVF. Representanten för PVF och elev-ambassadören tar över trä- och metallslöjdslektionen. Först presenterar de yrket och sedan leder de övningar där eleverna får prova att använda verktyg och arbeta i material kopplade till yrket. Lådan skänks sedan till skolans trä- och metallslöjd. På de orter där PVF gjort besök med plåtslagarlådan har intresset ökat för yrkesprogrammet året därpå, enligt representanten för PVF. Att ha en kvinnlig elev-ambassadör som förebild räcker egentligen inte, enligt representanten för PVF, för breddad rekrytering. Detta hänger samman med att högstadieeleverna får välja om de antingen ska ha sy- eller trä- och metallslöjd. Valet av slöjdinriktning är könsstereotyp, vilket betyder att när PVF besöker trä- och metallslöjdslektioner, finns fåtal flickor på plats. Därför har PVF vid skolbesöken ibland speciella lektioner för flickor som ett sätt att bredda rekryteringen till branschen och för att kunna möta flickor som inte deltar i trä- och metallslöjden. I samband med skolbesöket arbetar PVF också med att skapa medialt intresse genom kontakt med ortens tidningar eller TV, med syfte att även föräldrar kan läsa om yrket och om besöket. PVF försöker även träffa lokalpolitiker när de besöker olika orter för att diskutera hur det ser ut för branschen lokalt.

Förutom information, förebilder och prova på aktiviteter anordnas också sommarkurser eller sommarkollo för grundskoleelever som inslag i riktade insatser där exempelvis kommuner, skola och branschorganisationer och företag samverkar.

I Katrineholm är vård- och omsorgsprogrammet på Katrineholms tekniska college, tidigare Ellwynska gymnasiet, ett av de populäraste gymnasieprogrammen i kommunen (Mähler-Onnered 2017). Det anmärkningsvärda är inte enbart att VO-programmet är så populärt, utan att en stor del av eleverna som sökt utbildningen är pojkar. Hösten 2017 var cirka 30 procent av VO-programmets elever pojkar. Antalet pojkar som söker till och går klart VO-programmet på gymnasieskolan har under en längre tid varit betydligt högre än snittet i landet. Förklaringar till det går att finna i kommunens och skolans samverkan i att försöka könsneutralisera gymnasievalet (Vård och omsorgscollege Sörmland 2016). Det innebär satsningar på studie- och yrkesvägledning, arbetsplatsbesök, mässor och sommarjobbskurser för högstadiel elever. Bland annat arrangeras en femdagars sommarkurs för elever i åk 8 i samarbete med kommunens vård- och omsorgsförvaltning, där eleverna får delta i en yrkesintroduktion som innefattar arbetsplatsbesök och yrkesteoritiska kurser (WorldSkills Sweden 2016). Under sommarkursen möter eleverna en mångfald representanter för olika yrkesinriktningar inom vård och omsorg, så som ambulanspersonal och räddningstjänst samt vårdhundar. Eleverna på sommarkursen får även jobbskugga personal på arbetsplatser. Skolan arbetar aktivt med att försöka locka pojkar till programmet genom att motverka föreställningen att programmet är ett flickprogram. Åtgärder för detta kan till exempel handla om att visa och informera om karriärvägar i yrket på sätt som kan locka pojkar (SKL 2018a). Det sker till exempel genom att eleverna får träffa yrkesverksamma män eller att räddningstjänst och polis medverkar vid öppet hus på skolan och vid andra aktiviteter som arrangerats av skola och kommun. Dessutom arbetar kommunens studie- och yrkesvägledare med genusmedveten studie- och yrkesvägledning (Katrineholms kommun 2018, WorldSkills Sweden 2016).

Skogskollo är en aktivitet som är kopplad till rekrytering till skogsnäringen, som både har ett stort rekryteringsbehov och svårt att locka tjejer (Skogskollo u.å.). Kollot vänder sig till flickor i årskurs fem, sex och sju och är ett tredagarskollo i Burträsk som går av stapeln veckan innan skolstart. Under kollot får flickor möta skogen både som arbetsplats och som en positiv upplevelse. Åldersgrupperna har valts ut i relation till studier som visar att flickor i denna ålder tappat intresset för att vara i skogen, enligt den regionala samordnaren. Den regionala samordnaren berättar att under kollot bor flickorna i tält och genomför aktiviteter relaterade till skogen. De generella aktiviteterna kan handla om att röra sig i skogen eller om allemansrätten, medan de som är riktade mot skogens yrken innefattar att köra skogsmaskin – som är den populäraste aktiviteten – att göra studiebesök hos företag samt träffa kvinnliga förebilder inom skogsnäringen, samt få information. Den regionala samordnaren säger att de deltagande flickorna får chansen att prova sådant som de i en blandad grupp förmodligen inte fått möjlighet till, då pojkarna hade tagit över aktiviteterna som att köra skogsmaskin. Kollot är mycket uppskattat och årets platser tog slut på nio minuter enligt samordnaren. År 2018 har skogskollo bedrivits i sex år och spridit sig till flera andra platser i Sverige. Skogskollo drivs av Skogstekniska klustret, som är en ekonomisk förening där medlemmarna är företag inom skogsnäringen, tillsammans med partnerföretagen Mera skog i Västerbotten, Skogen i skolan, Länsstyrelsen i Västerbotten och Skogsstyrelsen. Ett antal delfinansierare och volontärer från en

rad företag och organisationer är knutna till kullet, liksom andra län/regioner. Naturbruksgymnasiet med inriktning skogsmaskinförare i Härjedalen, enligt samordnaren, i år 14 procent kvinnliga elever, vilket är märkbart mer än på jämförbara program. Dock har inga studier gjorts om Skogsskolan kan ha bidragit till det, säger samordnaren.

Sammanfattningsvis visar exemplen i avsnittet att elevers gymnasieval – i relation till temat arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet – främst innefattar satsningar på att få fler flickor att välja mansdominerade program och yrken. I kartläggningen har enbart VO-programmet identifierats som ett program där skolor, kommuner och företag aktivt samarbetar för att få pojkar att välja det kvinnodominerade programmet och i förlängningen yrken inom sektorn. Liknande satsningar för program med mer jämn könsfördelning har inte framkommit i kartläggningen. Enbart ett av de redovisade exemplen – Skogsskolan – hade en aktivitet som utgick från en annan kategorisering, etnicitet, i en endags-skogsskolan som arrangerades för nyanlända tjejer i Umeå.

Insatserna som här redovisats riktar sig till högstadie- och ibland mellanstadieelever. För att locka dem till yrkesutbildningar och specifika yrkesområden får eleverna ta del av information, möta personer som gjort ett normbrytande utbildnings- eller yrkesval och prova på yrkesuppgifter. Syftet är att fylla platser på yrkesprogrammen och bidra till kompetensförsörjning – två aspekter som är tätt sammanvävda, men också genuin vilja att bryta mot hindrande normer. De flesta satsningar genomförs inom skolans ram, oavsett om det är skolan som är initiativtagare och bjuder in lokala branschrepresentanter eller om nationella/regionala branschrepresentanter kontaktar skolor för att få möjlighet att nå ut till elever. De mer genomgripande arrangemangen – som även framstår som väl etablerade – sker helt eller delvis utanför skolans ram, så som sommarkursjobb i Katrineholm och Skogsskolan. Dessa arrangemang drivs också antingen av kommun och skolor i samverkan eller av näringslivet själv. VO-programmet i Katrineholm respektive Naturbruksprogrammet i Västerbotten – de orter där de ovan nämnda aktiviteterna genomförs – har en högre andel elever som väljer normöverskridande än i en riksövergripande jämförelse.

4.2.2 Satsningar inom kvinnligt kodade yrkesområden

Då kartläggningen, som redovisats i ovan avsnitt, visar att satsningar inom kvinnligt kodade yrkesprogram är i minoritet, uppmärksammas under denna underrubrik två på nationell nivå drivna insatser för breddad rekrytering som har sin utgångspunkt i välfärdssektorns kvinnligt kodade yrkesområden.

På mer övergripande nivå är en av de nio strategier som SKL pekar ut för att möta välfärdssektorns utmaningar gällande jämställdhet är breddad rekrytering. SKL beskriver hur normer för kön påverkar flickor och pojkars val av utbildning och yrke, vilket bidrar till en könssegregerad arbetsmarknad. I relation till det jämställdhetspolitiska målet jämställd utbildning stöder SKL sina medlemmars satsningar gällande jämställdhetsarbete med material, utbildningar och specifika satsningar (SKL 2018b).

Som ett led i att främja delmålet jämställd skola anger SKL genusmedveten studie- och yrkesvägledning samt prao. Det kan enligt SKL bidra till att fler pojkar och män söker sig till

kvinnodominerade yrken inom vård och omsorg. SKL skriver på sin webbplats att fler män behövs inom dessa sektorer för att klara kompetensförsörjningen till kommuner, regioner och landsting. Genom satsningar på genusmedveten studie- och yrkesvägledning anges att fler pojkar och män kan bli intresserade av kvinnodominerade yrken. SKL har producerat skriften ”Maskulinitet och jämställd skola” (2018c), filmer, samt en webbsändning om studie- och yrkesvägledning respektive prao för att ge inspiration och sprida goda lokala och regionala exempel.

I den av SKL producerade filmen ”Jämställt på vårdprogrammet” (SKL 2018d) besöker elever på ett högstadium i Katrineholm en arbetsplats inom vård och omsorg där eleverna får möta ett flertal yrkesutövande män. Filmen har producerats som ett led i SKL:s satsning för regionalt och kommunalt utvecklingsarbete kring skola och kompetensförsörjning med fokus på maskuliniteter och normer.

Örebro VO-college har i ett nationellt VO-college projekt – finansierad av Svenska ESF-rådet – ansvarat för delprojektet ”Genus, jämställdhet och den könssegregerade arbetsmarknaden” (Carlsson, Kailing & Knutsson 2016). I denna analys har de bland annat intervjuat elever, samt medarbetare på VO-college och regionala samordnare. I rapporten framkommer i relation till val av yrkesutbildning att flickorna hade ”alltid vetat” att de skulle välja yrket medan pojkarnas val var slumpmässigt så till vida att de valde VO efter att exempelvis fått prova yrket. I undersökningen har även bilder inom på arbetsgivares webbsidor, i platsannonser och på skolors hemsidor inom VO granskats. Nästan alla bilder föreställde etniskt vithyade kvinnor i omvårdande situationer.

För att bredda rekrytering föreslås inkluderande marknadsföring, medarbetare som ambassadörer och kompetensutveckling inom VO-college. I en avslutande reflektion skriver rapportförfattarna:

Blir en arbetsplats jämställd bara för att det finns en kvantitativ jämställdhet med hälften kvinnor och hälften män? Det vi sett i fokusgrupperna tyder snarare på motsatsen – att könsroller befästs och reproduceras. Att vara medveten om denna problematik är essentiellt utifrån hur VO-College väljer att arbeta vidare med frågorna kring hur vi bryter könssegregationen och rekryterar fler män. Vill VO-College rekrytera män utifrån behov av kompetensförsörjning måste det vara tydligt i alla led att män inte rekryteras i egenskap av att de är just män eller för att de bidrar med en könsspecifik kompetens, utan för att de helt enkelt utgör en hittills outnyttjad resurs (Carlsson, Kailing & Knutsson 2016:27).

Rapporten avslutas med rekommendationer för nationell respektive regional/lokal nivå. På den regionala/lokala nivån föreslås medvetandegörande hos SYV, strategiskt arbete med att anordna feriearbete och sommarjobb, att normkritiska checklistor används vid val av bilder, att genusperspektiv och normkritik integreras i handledarutbildningen samt att regionala samordnare utbildas i genus-, jämställdhets- och mångfaldsfrågor.

Även satsningar som initierats på en mer övergripande nationell nivå, så som SKL's stödmaterial till en mer genusmedveten vägledning, eller VO-colleges arbete inom ramen för ett större projekt, kan potentiellt ge avtryck lokalt.

4.2.3 Regionala satsningar inom ramen för projektet ”Jämställd regional tillväxt 2016–2018”

På regional nivå har regeringsuppdraget ”Jämställd regional tillväxt” (Tillväxtverket 2018a, b) i elva av samtliga 21 deltagande regioner innefattat projekt som berör gymnasiala yrkesprogram. I en beskrivning av projektet anges jämställdhet vara en förutsättning för hållbar regional tillväxt som bland annat innefattar bättre resursanvändande och ökning av regionernas attraktivitet. Projektet är en fortsättning på tidigare arbete med regionala handlingsplaner för jämställd regional tillväxt som pågick 2012–2014. Tillväxtverket fördelar 34 miljoner kronor per år till deltagande regioner och landsting. Dessa har sedan i sin tur kunnat fördela pengar till olika projekt som bedrivs av aktörer inom regionen, till exempel kommuner och collegebildningar. Projekten som berört yrkesutbildning har handlat om att motverka snedrekrytering till den gymnasiala yrkesutbildningen, öka jämställdhet på arbetsmarknaden och bidra till ökad kompetensförsörjning genom ett bredare rekryteringsunderlag beaktande kategorier som kön, klass, etnicitet, med mera. Uppdragets utgångspunkt beskrivs av Tillväxtverket (2018) ha varit ett intersektionellt perspektiv där maktordningar och hur genus samvarierar med andra typer av kategoriseringar uppmärksammas. På regional nivå har olika aktörer som kommuner, branschorganisationer och arbetsgivare samverkat i utformande av projekten.

Projekten som berör gymnasieskolans yrkesutbildning är i huvudsak av två slag. Antingen har projekten handlat om att analysera statistik och forskning samt själv genomföra undersökningar inom området, eller så har det innefattat direkta insatser som workshopar, skapande av material och redskap. Dessa aktiva insatser är riktade mot specifika deltagare som elever, skolpersonal och företag. I några projekt kombineras dessa två typer av inriktningar.

Satsningar riktade direkt till ungdomar, studie- och yrkesvägledare (SYV) samt företag och skolor har skapats inom flera av projekten. I exempelvis Region Västerbotten innebär projektet ”Jämställd arbetsmarknad i Region 8” insatser gentemot SYV, elever och företag. Projektet drevs av Lycksele kommun under 2017–2018 och beviljades 250 000 kronor i stöd av Region Västerbotten. Projektet är tänkt att öka kompetensförsörjningen i regionens inland och betona jämställdhet som en viktig faktor för tillväxt i Lycksele kommun samt bidra till inflyttning till glesbygden. Inlandets näringslivskontor samt skola har inom projektet skapat aktiviteter som kan bidra till att motverka en könsuppdelad arbetsmarknad. Inom ramen för projektet erbjuds bland annat en utbildningsdag för SYV om könsneutral vägledning. För högstadiееlever i en skola i Lycksele ordnades en temadag kring yrken och normer. Eleverna fick höra rallyföraren Tina Thörner föreläsa om sitt yrkesval. I mindre grupper gavs eleverna tillfälle att träffa yrkeskvinnor i yrken som uppfattas som manligt kodade och yrkesmän i kvinnokodade yrken. Under träffarna fick eleverna möjligheter att ställa frågor och höra de olika yrkeskvinnorna och -männen berätta om sitt arbete. Dessa yrkesverksamma personer agerade förebilder och de medverkade därmed till att bryta stereotypa föreställningar om yrket och vem som passar att arbeta inom det. Eleverna fick sedan också göra arbetsplatsbesök (Lycksele kommun 2018). I projektet skapades även en handbok till SYV, pedagoger och företag som tar emot elever på praktik. Projektet kan på så sätt potentiellt plockas upp av SYV eller pedagoger, men annars har det inte lett till någon planerad fortsättning enligt samtal med projektledaren. Projektledaren

säger i telefonintervju att för att resultat från projektet ska leva vidare är det viktigt att det kommuniceras och stötts från ledningshåll. I början av projektet fick eleverna besvara en enkät, där det framkommer dels att 50 procent av eleverna redan bestämt vad de ska välja för gymnasieprogram, dels att på frågan om de tror att de skulle göra ett annat yrkesval om de var av motsatt kön svarade 13,6 procent av flickorna och 9,5 procent ja och 31,5 procent av flickorna respektive 27,8 procent av pojkarna svarade kanske (Region Västerbotten 2018). Med andra ord har många elever tidigt en bild av sitt yrkesval och valet framstår hänga samman med elevernas föreställningar om relationen mellan yrken och könstillhörighet. Projektledaren betonar i samtalet att frågorna i inland och glesbygd är helt andra än i städerna. Att elever inte skulle välja yrkesutbildning är inte en problematik, då det i hög grad är just yrkesutbildning som väljs; det är istället högre studier som det behövs satsningar på – särskilt för pojkar. Elevernas val är dessutom könstereotyp. Även arbetsmarknaden är i hög grad könsstereotyp. En problematik som projektledaren lyfter är att kvinnor som väljer högre utbildning flyttar från området. Därför handlar de frågor som är aktuella för inlandet och glesbygden om att skapa incitament för att få unga – särskilt pojkar – att välja högre utbildning, arbeta med att ändra attityder till högre utbildning, samt skapa fler vägar för högre utbildning. Ett problem är att de frågor som uppmärksammas som handlar om tillväxt och kompetensförsörjning ofta utgår från ett statsperspektiv och de utmaningar städerna står inför och blir därmed inte särskilt relevanta för inlandet, säger projektledaren.

Region Kronoberg har i samarbete med VO-college och Teknikcollege format projekt vars syfte är att främja jämställdhet genom mångfaldsintegrering inom teknikbranscher samt inom vård och omsorg. I projektet sätts ökad kompetensförsörjning till yrkesområdena i regionen i relation till teknik- respektive vård- och omsorgsbranschernas genuskodning. Projektets syfte är att bidra till att bryta och motverka genuskodning till förmån för breddad rekrytering. I projektet har bland annat ett verktyg med namnet "Våga välja yrke" tagits fram. Verktöget är en webbplats med information, filmer, tips och berättelser. Verktöget är skapat som ett stöd för att bryta och utmana könsbundna studie- och yrkesval. Det riktar sig till lärare, handledare, företag, SYV, rektorer och verksamhetschefer. I verktöget beskrivs en ung persons väg från förskola till arbetsliv och de viktiga personer denne möter under sin resa som kan stötta i att våga välja på sätt som utmanar genusnormer. I verktöget anges stegen förskola, grundskola, praktik på arbetsplats, välja gymnasium, studiebesök och anställning. Varje steg i resan innefattar en egen sida med information, handböcker eller inspirationsmaterial, statistik relaterat till regionen och filmer som handlar om just den utbildningsformen eller situationen. Till exempel återkommer handboken "Att synas på lika villkor" (Region Kronoberg 2018) i flera steg. Det är en handbok som regionen producerat inom ramen för projektet och som beskriver hur bilder och texter kan väljas på normbrytande och normkritiskt sätt. I handboken finns bland annat en checklista för val av jämlika bilder och texter samt exempel på hur ett yrke kan framställas i bild och text på sätt som visar att yrket är ett möjligt val för flera olika grupper, och inte bara en grupp utifrån stereotypa föreställningar om vem som passar att arbeta i yrket. Handbokens utgångspunkt är de sju diskrimineringsgrunderna samt regionens värdegrund. I en utvärdering av projektet framkommer att verktöget presenterats för SYV och för collegekonceptens regionala och lokala styrgrupper. Både teknikföretag och arbetsgivare inom vård och omsorg har fått ta del av kunskap om jämställd rekrytering (Strategirådet 2018).

Region Värmland har tilldelat projektpengar till omsorgsförvaltningen i Karlstad kommun för projektet ”Mångfald i vård och omsorg” (MiVO) i Karlstad kommun, där etnicitet och genus är i fokus. Projektets syfte är att verka för rekrytering av nyanlända och ensamkommande unga män till vård- och omsorgsycket. Vård- och omsorgsycken beskrivs som bristyrken med omfattande kompetensförsörjningsproblem i regionen de kommande 15–20 åren. Nyanlända unga män identifieras i projektbeskrivningen som en grupp som skulle kunna bidra till att fylla glappet mellan tillgång och efterfrågan på utbildad personal. Åtgärder i projektet är att erbjuda manliga nyanlända elever på gymnasiets introduktionsprogram kurser och praktik inom vård och omsorg. Därigenom är tanken att väcka elevernas intresse för Vård- och omsorgsprogrammet och/eller vård- och omsorgsycket, samt att kunna vara en väg in i yrket. Projektbeskrivningen lyfter även tanken om att praktiken påskyndar elevernas utveckling av det svenska språket och deras studiemotivation. Projektet innefattar även insatser med syfte att skapa ett mer välkomnande klimat på praktikplatserna. Det ska ske genom att personalen på praktikplatsen erbjuds att delta i kompetensutveckling i jämställdhet, normkritik, mångfald och kulturkunskap. Även en handledarutbildning kopplad till ovan ingår i de planerade insatserna. (Karlstads kommun) I ett samtal med en av projektledarna framkommer att projektet genomfördes i samarbete med en gymnasieskola på orten där nyanlända elever – pojkar och några flickor – fick praktisera en dag i veckan under nio månader under ledning av en handledare. Efter satsningen angav alla elever att de var intresserade av arbete inom vård och omsorg och flera ville söka till VO-programmet – detta hindras dock av att de ännu inte hade uppnått godkända betyg i tillräckligt många ämnen för att kunna antas på ett nationellt program. Enligt projektledaren ledde inte praktikperioden till att eleverna snabbare klarade av sina ämnesstudier eller utvecklade språkkunskaper, vilket var en förhoppning. Projektet har ändå fått ringar på vattnet, men i mindre skala. I ett samarbete mellan omsorgsförvaltningen i kommunen med Nobelgymnasiet i Karlstad pågår utformandet av en VO-vecka för nyanlända elever, där eleverna under en kortare tid får möta representanter för yrket och göra arbetsplatsbesök. Tanken är att inspirera eleverna att – när de uppnått erforderligt kunnande – söka sig till VO-utbildningarna. Projektledaren säger att kommunen fortfarande har uppfattningen att nyanlända är en grupp att satsa på i rekrytering till vård och omsorg, men att det är viktigt att de som kommer ut och arbetar i yrket är yrkeskunniga. Eftersom projektet till synes inte gav särskilt märkbara effekter gällande språkutveckling eller snabbade på elevernas ämnesstudier är praktik som inslag inte motiverat enligt de slutsatser som drogs i projektet. Detta beror på flera orsaker enligt projektledaren: dels handlar det om att värna om handledare och brukare från att ständigt behöva möta praktikanter, dels att praktik är ett inslag i VO-utbildning vilket innebär att det råder hög efterfrågan på platser och att VO-utbildning innebär att grundläggande kunnande måste finnas för att vara behörig att gå utbildningen.

Förutom direkta insatser i form av aktiva ingripanden eller framtagande av verktyg har flera av regionernas projekt handlat om att göra undersökningar om elevers utbildningsval beaktande faktorer som kön, klass, boendeort och etnicitet på yrkesprogrammen i regionen, samt undersökningar av representation av olika grupper inom specifika yrken i regionen. Detta har skett bland annat genom analyser av statistik i regionen, läsning av forskning, genomförande av enkäter och intervjuer. Bristyrken i regionen – kopplade till regionernas behov av kompetensförsörjning – har ofta varit i fokus. Ett exempel är Länsstyrelsen i Stockholm som

analyserat yrkesval och upplevelser för män i vårdens yrken och kvinnor i VVS-branschen. Inom projektet har fokusgrupper och dialogcaféer arrangerats, med syfte att ta fasta på mäns erfarenheter av arbete i vården och kvinnors i VVS-branschen. Analyserna har mynnat ut i varsin rapport som är tänkt att fungera som ett kunskapsunderlag i arbetet att trygga kompetensförsörjningen i respektive bransch i länet och minska snedrekrytering. I respektive rapports slutsatser beskrivs att Stockholms län behöver arbeta med bland annat breddad rekrytering, nyansering av bilden av vad yrkesarbetet inom respektive yrkesområde innebär och vilka slags arbetsuppgifter som ingår i arbetet, samt genom åtgärder som marknadsföring arbeta för att få fler att välja yrkesutbildningar både på gymnasie- och vuxenutbildningsnivån (Länsstyrelsen 2017, 2018).

Projektet i de elva regionerna som berör yrkesutbildning sammanfattas i tabellen nedan.

Tabell 12. Sammanfattning av projekt inom uppdraget ”Jämställd regional tillväxt” som berör yrkesutbildning.

Region	Projektets inriktning	Vem projektet riktar sig till	Beskrivna insatser
<i>Blekinge</i>	Bryta normer gällande studie- och yrkesval Bredda yrkesval och arbetsmarknad Sommarjobb som ett led att skapa bredare yrkesval och jämställd arbetsmarknad	Ungdomar, arbetsgivare, utbildnings-aktörer, SYV Kommuners och landstingets samordnare av feriejobb	Analys av rapporter Enkäter och workshoppar med syfte att synliggöra och problematisera normbundna studie- och yrkesval Seminarium om sommarjobb
<i>Region Dalarna</i>	Analys av ungdomars utbildningsval och regionens behov av arbetskraft	Kommuner	Framtagande av statistik som underlag för dialog
<i>Region Halland</i>	Analys av ungdomars utbildningsval		Workshoppar Orsaks- och konsekvensanalys utifrån statistik, workshoppar, kvalitativa studier
<i>Regionförbundet i Kalmar län</i>	Bryta traditionella könsroller i utbildningsval och yrkesliv	Ungdomar, SYV, lärare, företag	Industrinatt i Kalmar Projektet Träets tjusning för att väcka intresse för trä- och möbelindustri

			Makerspace ²² i Hultsfred Vård- och omsorgscollege för en hållbar arbetsmarknad Oskarshamns kommun i samverkan med teknikcollege för en mer jämställd industri
<i>Region Kronoberg</i>	Motverka könssegregerad rekrytering till vård och omsorg respektive industri	Ungdomar, SYV, företag och bransch-representanter	Forma en samverkansmodell för skolor och arbetsliv. Verktuget ”våga välja yrke”.
<i>Region Norrbotten</i>	Breddad rekrytering	Ungdomar SYV och skolledning	Makerspace med syfte att öka intresse för IT och teknik hos flickor och utrikesfödda Materialet ”Gå din egen väg” för SYV och skolledning
<i>Region Skåne</i>	Mer inkluderande arbetsmarknad och kompetensförsörjning	Ungdomar	Undersökning om vilka parametrar som styr ungas val av utbildning. Utifrån analysen adderades information på regionens plattform för gymnasieval: skanegy.se om kopplingar mellan utbildning och behov på arbetsmarknaden. Normkritisk informationskampanj i sociala medier vid tiden för gymnasieval
<i>Länsstyrelsen i Stockholm</i>	Breda rekrytering i bristyrken	Olika aktörer i länet som är involverade i yrkesområdena	Tagit fram statistik samt rapporter om två bristyrken i regionen som präglas av könsstereotyper
<i>Region Värmland</i>	Bryta könssegregerad arbetsmarknad och kompetensförsörjning	Unga nyanlända män på introduktions-program Handledare och personal på praktikplatser	Ett vård- och omsorgsspår inom ramen för introduktions-programmet som innefattar praktik inom vård- och omsorg
<i>Västra Götalandsregionen</i>	Utforma normkritisk studie- och yrkesvägledning	SYV	Kartläggning av normkritiska verktyg för SYV, spridning av dessa genom seminarier och plattformen syvonline.se

²² Förenklat kan Makerspace förklaras som skapandeverkstad där verktyg och material för skapande tillhandahålls. Detta skapande sker inom områden som robotik, digital teknik, elektronik samt mer traditionella hantverk.

Västerbotten	Minska könssegregering på arbetsmarknad	Ungdomar, SYV, företag	Utbildningsdag för SYV Ungdomar i högstadiet får träffa yrkesmän/yrkeskvinnor som förebilder för icke-könsstereotypa val
--------------	---	------------------------	---

De flesta av projekten redovisade i tabellen fokuserar på genus som huvudsaklig aspekt. Projekt som explicit uppmärksammar andra typer av kategoriseringar som etnicitet, klass, sexualitet, och funktionsvariation är färre, särskilt gällande aktiva insatser som involverar utveckling av verktyg eller mer konkreta insatser. Detta trots att intersektionalitet beskrivs av Tillväxtverket som utgångspunkt för alla regioners projekt. Specifikt frånvarande är funktionsvariation och sexualitet som kategorier som aktivt belyses i projekten.

Dock finns undantag där flera kategoriseringar aktivt lyfts fram i samverkan med varandra. Exempel på detta är projekten i Kronoberg där de sju diskrimineringsgrunderna används aktivt och därigenom synliggör ett flertal olika kategoriseringar. Även Karlstad kommuns projekt ”Mångfald i vård och omsorg” är ett exempel där etnicitet är i förgrunden tillsammans med genus.

Sammanfattningsvis pekar genomgången av regionala satsningar på bredd som visar på goda initiativ av arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet inom ramen för yrkesutbildning. Det går i de angivna exemplen att skönja en tydlig rörelse där initiativ från en mer central nivå förs ut till en mer lokal nivå. Risker med projektformer som bygger på yttre bidrag är att satsningar kan bli engångsföreteelser, särskilt om inte redskap utvecklats eller om de redskap som utvecklats inte plockas upp av lokala aktörer. Dessutom visar mångfalden i projekt att frågorna mellan, men också inom, regionerna varierar. Exempelvis framkom i projektet i Lycksele att de inte upplever en brist på yrkesutbildade, utan snarare finns ett behov av elever som väljer högre studier.

4.3 Vilken betydelse har konjunkturen samt kontexten för organiseringen av yrkesutbildning på regional och lokal nivå?

Flertalet branschorganisationer menar att konjunkturens mer kortsiktiga svängningar egentligen inte påverkar rekryteringen till yrket eller behovet av kompetens på längre sikt, särskilt inte inom bristyrken. Däremot framstår det som att hotande brist på yrkesutbildade regionalt och lokalt är starka incitament för att projekt och andra typer av satsningar på gymnasial yrkesutbildning ska komma till stånd på berörda orter. Det är också en drivkraft för samverkan mellan olika aktörer (jfr Olofsson 2015). Kompetensförsörjningen lokalt och regionalt samt avsaknaden av yrkeskunniga personer till det egna företaget eller branschen är en stark drivkraft bakom satsningar som redogjorts för under rubrik 4.1 och rubrik 4.2. Ett exempel på detta är satsningen ”Jobba i Västerås” som initierades av företag inom energibranschen utifrån den kris som identifierats i Västerås och Västmanland som region. Ett annat är Scania och Astra Zenecas satsning på att gemensamt skapa Mälardalens Tekniska gymnasium, något som skedde i relation till att Södertälje kommun la ner sitt kommunala industritekniska program och

företagens bedömning av att det dåvarande Scaniagymnasiets industriprogram ensamt inte skulle förmå att möta upp den lokala industrins behov (Nohrstedt 2012). Lokala och regionala omständigheter är också motor för att parter går in i och formar collegebildningar (jfr Olofsson 2015), samt initierar eller deltar i satsningar för ökad jämställdhet eller jämlikhet, såsom i flera av projekten som redovisas under rubrik 4.2.

Representanter för branschorganisationer, liksom företrädare för Skolverkets Lärlingscentrum, lyfter betydelsen av det lokala sammanhanget för lyckad rekrytering till yrkesutbildningar. Till exempel anges att det finns en annan återväxt och större intresse för specifika yrkesprogram på orter där vissa typer av industrier eller yrken har en stark profil, jämfört med den nationella nivån. Under rubrik 4.1 framkommer också exempel på regioner som sedan en längre tid tillbaka har lyckats forma samverkansallianser mellan myndigheter, branscher, företag och skolor, som framstår som etablerade och går att bygga vidare på i nya projekt. Ett tydligt exempel är nätverket som står bakom Lärlingskompassen.

Satsningen Träcentrum i Nässjö är ett exempel på hur en lokal näring blir utgångspunkten för organisering av yrkesutbildning. I en 15-mils omkrets runt Nässjö ligger 75% av landets snickeriföretag, vilket är grunden till att ett centrum för att verka för kompetensförsörjning till träindustrin har skapats på denna plats (Träcentrum u.å.). Träcentrum bildades 1991 med syfte att sörja för kompetensförsörjningen till branschen i området. Totalt 35 företag, samt kommunerna Eksjö och Nässjö, står bakom satsningen Träcentrum. På Träcentrum bedrivs gymnasiala utbildningar och vuxenutbildningar med inriktning möbel- och inredningssnickeri. Att locka ungdomar till träindustrin och snickeri är enligt Träcentrums (dåvarande) vd P-O Simonsson: ”en av de svåraste men viktigaste frågorna att jobba med just nu!” (Trä & Möbelforum 2016). Träcentrum drivs som en allmännyttig stiftelse av Träcentrum i Nässjö Kompetensutveckling AB och samverkar med företag, branschorganisationer, högskolor och myndigheter. Kommunen har en fast plats i stiftelsens styrelse – där övriga ägare roterar – och är också en av finansiärerna. Träcentrum är ett av 14 bolag knutna till det nationella nätverket Industriella utvecklingscentra (IUC). IUC arbetar med att analysera, leda och utveckla projekt och processer som främjar industriell utveckling. Träcentrum ingår som genomförare i ”Wood – the heart of Småland”, ett nätverk som leds av de tre småländska regionförbunden tillsammans med länsstyrelserna i syfte att skapa uppmärksamhet för träindustrin i Småland. Inom ramen för projekt som Träveckan, anordnad av nätverket, har Träcentrum till exempel arrangerat studiebesök hos möbelsnickeriföretag för mellanstadieskolor med syfte att väcka intresse för trä, liksom informationsträffar för SYV (Träcentrum u.a.).

T2 College i Skellefteå är inspirerat av Träcentrum i Nässjö. Det började som idén om en Trä- och teknikarena. Förklaringen till satsningen är att de båda kommunala yrkesprogrammen Industriteknik och Hantverksprogrammet med inriktning finsnickeri, var tvungna att lägga ner på orten på grund av för få sökande. Det innebär att kompetensförsörjningen till industrier i området är hotad. Satsningen finansieras av IF Metall, arbetsgivarorganisationer och företag inom industrin i området, Skellefteå och Norsjö kommun samt den privata utbildningsaktören entreprenörsskolan No Plan B. Skolan invigdes år 2018 i nybyggda lokaler i Skellefteå

teknikhus och har bland annat utrustats med en toppmodern maskinpark (Trä & Möbelforum 2018).

De lokala, regionala och nationella frågorna gällande yrkesutbildning är inte alltid desamma. Till exempel lyfter Fastighetsbranschens yrkesnämnd (2017), i en analys av branschen, att det finns stora regionala skillnader i efterfrågan på kompetens samt att arbetsuppgifter och ansvarsområden inom branschens olika yrkesroller skiljer sig åt regionalt. Exempel av detta slag implicerar att utformningen av utbildningsinnehållet i läroplanerna inte alltid är anpassad till lokala och regionala behov. I samtal med flera branschorganisationer framträder en problematisk bild gällande förhållandet mellan nationella och lokala programråd. Även Lärlingscentrums representant problematiserar relationen. Denne säger att många skolhuvudmän framfört att de lokala programråden egentligen inte har någon större möjlighet att påverka skolan. Inte heller har de möjlighet att påverka de nationella programråden, eftersom de nationella programråden går på branschnivå. Det är även vanligt förekommande att de lokala företagen prioriterar andra frågor än de nationella branschorganisationerna.

Den regionala och lokala kontextens betydelse framstår således som i högsta grad betydelsefull för flera aspekter gällande yrkesutbildningen. Den är betydelsefull för rekrytering till yrkesprogram, samt för vilken slags yrkeskunskap som efterfrågas av företag och branscher på olika orter kopplat till den lokala/regionala näringslivets behov och hur yrkesroller formas lokalt/regionalt. Den är också avgörande för att satsningar initieras och samverkan över verksamhetsgränser skapas.

I kartläggningen förekom exempel på att yrkesutbildningarna även påverkas av vilken skola de är på (jfr avsnitt 3.5). På detta sätt framstår den specifika skolkontexten betydelsefull för rekrytering till yrkesutbildningar. Ett exempel, som återges av representant för Lärlingscentrum, är hur lärlingsutbildningarna på Dragonskolan i Umeå fyller upp sina platser i hög grad på grund av skolans popularitet. Ett annat exempel, som anges i en intervju med en yrkeslärare, är att många elever söker sig till Barn- och Fritidsprogrammet på Katedralskolan i Uppsala på grund av skolans anseende. Vård- och omsorgsprogrammet i Katrineholm (redovisad i underrubrik 4.2.1) är också ett exempel på en skola och ett program som lyckats skapa ett gott rykte som leder till högt söktryck. Även särskilda lokala profileringar, som hockeyprofilen i Ådalsskolan i Kramfors (se underrubrik 4.1.2), som kan kombineras med studier på skolans yrkesprogram, leder att elever söker sig till skolan från orter på helt andra håll i Sverige (Hedin 2014).

4.3.1 Yrken i förändring

Inom vissa branscher är yrkesutbildning formad på sätt som av branschorganisationer beskrivs som inaktuellt i förhållande till yrkesområdet, eller att ett yrkesprogram ska täcka flera utbildningar på ett sätt som branscherna inte tycker är lyckat. Flertalet branschorganisationer belyser i intervjuer, mejlkontakt och i dokument hur branschens yrken förändrats. Och fortsätter att förändras Dessa förändringar gäller yrkens innehåll, organisering och struktur (jfr Baumgarten 2006; Gee, Hull och Lankshear 1996). Förändringarna kan vara relativt snabba och genomgripande, framförallt ställda i förhållande till skolans trögare rörlighet. För

yrkesutbildningarna är det en utmaning att hänga med i förändringarna så att innehållet i utbildningen formas på sådant sätt att det motsvarar omvandlingarna i branschen och de nya krav på yrkeskunnande dessa medför. Yrken eller arbetsuppgifter kopplade till specifika yrkesprogram försvinner eller förvandlas. Nya yrken tillkommer som inte omedelbart möts upp av yrkesprogrammen. Även teknologisk utveckling, digitalisering, automatisering, ny maskinell utrustning, och nya sätt att genomföra arbetsuppgifter på, är aspekter som skolan kan ha svårt att möta upp. Det kommer till uttryck när branschorganisationer framför kritik om att yrkesutbildningarna inte är relevanta till sitt innehåll och att det yrkeskunnande eleverna erbjuds inte är det som efterfrågas inom branschen. När arbetsuppgifter inom yrken formas på nya sätt, där andra aspekter av yrkeskunnande betonas än tidigare, kan ämnesplanerna och det kunskapsinnehåll som framställs i dessa framstå som direkt otidsenliga. Samtidigt har skolans yrkesprogram fler uppdrag än att enbart utveckla elevers yrkeskunnande så att det motsvarar efterfrågan i näringslivet, då skolan också har ett demokratiskt uppdrag (Skolverket 2011, se även avsnitt 3.3). I kontakten med branschrepresentanter framkommer ibland ett spänningsförhållande mellan önskemål om det yrkeskunnande eleverna enligt branscherna borde rustats med och skolans övriga uppdrag. I en intervju med en representant för Handelsrådet framkommer till exempel att digitaliseringen driver på förändring inom yrkesområdena i branschen, vilket leder till att gamla yrkesroller får nytt innehåll eller försvinner samtidigt som det uppstår nya yrkesroller. Yrkesutbildningen i gymnasieskolan är, enligt Handelsrådets representant, helt enkelt för trögrörslig och betonar andra mål som inte alltid är relevanta för branschen, särskilt gäller detta de socialpolitiska målen, till exempel att det ska finnas alternativ för elever som beskrivs med epitet som ”skoltrötta”, som enligt representanten inte är förenligt med att som bransch ligga i framkant gällande yrkeskompetens. Yrkeskompetensen så som det ser ut idag och i framtiden borde vara i centrum, enligt representanten. Att det inte är på det sättet är delorsaker både till lågt söktryck till yrkesprogram och till yrkesprogrammets (relativt låga) status enligt Handelsrådets representant.

Yrkesområdets omvandling är något som branscherna söker möta upp dels genom den slags samverkan och initiativ till insatser som beskrivits under rubrik 4.1. Teknikcollege anger exempelvis förändringarna som motiv till att driva utvecklingsprojekt inom collegebildningen. Dels sker det också genom att verka i de nationella och lokala programråden, där branscherna driver sina frågor. Flera branschorganisationer beskriver hur inventering och analys av behov i branschen ligger som grund för dels insatser och dels förslag till ändringar i kursplaner, men att arbetet går för långsamt. Exempelvis går det att läsa i en rapport författad på beställning av Transportföretagen att:

Ledtiden inom Skolverket är med nuvarande sätt att arbeta 1,5–3 år för att ändra i läroplaner. Därefter tar implementering av det nya utbildningsinnehållet och utbildning av elever på det temat 2–3 år. Alltså är ledtiden 3,5–6 år, realistiskt sett snarare 4,5–6 år. I ljuset av detta behöver myndigheter som styr över utbildningsinnehållet vara snabbare och mer flexibla när det gäller att ändra i utbildningssystemet. I annat fall riskerar utbildningssystemet att successivt tappa mark (Lewan 2018:17-18).

Rapporten fortsätter med att redogöra för att det är svårt för skolorna att hinna med i de förändringar som sker i branschen både gällande utrustning och utveckling av lärarnas yrkeskunnande. Därmed framträder en bild av å ena sidan snabba förändringar på arbetsmarknaden gällande yrken, yrkesroller och yrkesuppgifter – samt det åtföljande behovet att yrkesutbildningarna möter upp och hanterar dessa förändringar – och å andra sidan skolans nuvarande struktur och organisation, liksom skolans demokratiska mål, som försvårar för den aktuella typen av flexibilitet och snabba anpassningar.

Sammanfattningsvis framstår det återigen som att möjligheterna för företag och branscher att påverka utbildningarna är beroende av förmågan att samverka med skolan både nationellt, regionalt och lokalt. Lokal påverkan från och samarbete med för eleverna potentiella arbetsgivare förekommer, samt i hypotetiskt framgångsrika fall förblir relativt osynligt; genom att det undanröjer behovet av särskilda satsningar. Det är när diskrepans uppstår antingen mellan skola-arbetsliv, eller mellan lokala/regionala och nationella nivåer i uppfattningen om vad som är relevant yrkeskunnande och hur detta ska utvecklas, som fodringar på förändringar av yrkesutbildningens organisering och innehåll uppstår och blir synliga.

5. Slutsatser och avslutande kommentarer

Gymnasieskolans individnytta kan inte nog betonas. Utbildningen på sekundär nivå utgör språngbrädan från tonåren till vuxenlivet, från rollen som elev till rollen som aktiv och självständig deltagare i samhällslivet, från barn- och ungdomstiden då andra hade försörjningsansvaret till att bli självförsörjande, från samhällsmedlem till fullvärdig medborgare med rätt att utöva samtliga civila-, politiska och sociala rättigheter. Gymnasieskolans samhällsnytta kan, oavsett beskrivning, inte överskattas. Gymnasi utbildningen erbjuder en nyckel till vidare studier eller till en direkt etablering på arbetsmarknaden. I vår samtid – utan gymnasiekompetens ingen ändamålsenlig kompetensförsörjning på arbetsmarknaden. Det kunnande som utvecklas inom ramen för gymnasiestudier bildar samhällslivets hjärna, hjärta och händer.

Historiskt sett finns det knappast någon filosof som inte reflekterade över vilken sorts kunskap (kroppslig, andlig, moralisk eller litterär bildning) som var mest lämplig att främja i utbildningen, kunskapernas samhällsrelevans samt meningen med skolutbildningen (allmänintresse kontra egenintresse). Skolutbildningen har alltid varit föremål för förändringar. Redan under Atens storhetstid diskuterades ”den nya uppfostran” (450–338 f. Kr.), där fysisk fostran fick kombineras med litteraturstudier och bildning i etik (Sjöstrand 1960). De senaste 50 åren har utbildningspolitiker ändrat det svenska skolsystemet flera gånger om. Den ideologiska pendeln om vilken typ av utbildning som samhället ska satsa på har svängt från ambitionen om en integrerad gymnasieutbildning för att minska skillnader mellan utbildningsinriktningar till en skarpare differentiering mellan högskoleförberedande program och yrkesprogram.

I denna forskningsrapport har syftet varit att bilda ett sammanhållet kunskapsläge över svensk gymnasial yrkesutbildning. Texten omfattar två delstudier. Den första delstudien är en kunskapssammanställning över den forskning som har bedrivits om gymnasial yrkesutbildning sedan Gy11 då den senaste omfattande gymnasiereformen sjösattes. Den andra delstudien är en lägesöversikt över aktuella satsningar (samverkan omfattande institutionella arrangemang mellan olika parter) på regional och lokal nivå med syfte att förbättra yrkesutbildningen. Härnäst redovisas slutsatser kopplade till varje delstudie. Slutsatserna presenteras i direkt anknytning till de frågor som har väglett varje delstudie. Vi avslutar med några iakttagelser gällande den forskning som ligger till grund för denna forskningsrapport.

5.1 Delstudie I Kunskapssammanställning - forskning om yrkesutbildning sedan Gy11

Kunskapssammanställningen omfattar drygt 330 källor. Utifrån de statliga publikationer, forskningsresultat samt statistiska uppgifter som har lyfts fram i denna kunskapssammanställning om gymnasial yrkesutbildning sedan Gy11 dras följande slutsatser:

På vilket sätt har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov förbättrats i spåren av Gy11? Svarar den förändrade yrkesutbildningen mot branschernas kompetensförsörjning?

Elever som läser ett gymnasialt program visar förbättrade studieresultat gällande genomströmning sedan Gy11, vilket är i linje med gymnasireformen som ämnade förändra skolsystemet för att fler skulle fullborda utbildningen med gymnasiekompetens. Om fokus läggs endast på andel elever som avslutar gymnasieutbildningen med examen inom 3 år/förväntad tid visar det sig att Gy11 har varit mest gynnsam för yrkeselever.

Antal och andel yrkeselever som läser en lärlingsutbildning har ökat sedan Gy11, från 1 340 lärlingselever läsåret 2011/12 när skolreformen trädde i kraft till 10 201 läsåret 2017/18. Denna positiva utveckling motsvarar inte regeringens mål om 30 000 lärlingar på sekundär nivå.

Yrkeselever är bättre rustade för en etablering på den reguljära arbetsmarknaden jämfört med elever som läser ett högskoleförberedande program, men som inte fortsätter studera på högskolenivå. Lärlingseleverna uppvisar bättre anställningsbarhet i termer av att vara i någon form av anställning ett år efter studier än yrkeselever som har gått en skolförlagd utbildning.

Trots dessa positiva resultat har matchningen mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov inte förbättrats. Den förändrade yrkesutbildningen svarar inte mot branschernas kompetensförsörjning trots att Gy11 har haft som huvudsyfte att ge yrkesutbildningar en ökad karaktär av färdigutbildning, samt forma utbildningen till att bli mer avnämarsstyrda för att kunna underlätta övergången från skola till arbetsliv. Samtidigt har gymnasieskolan andra mål att ta i beaktande, som att främja elevens möjligheter att delta i samhället och att kunna möta strukturella förändringar i arbetslivet. Rationaliseringsprocesser såsom lean management och outsourcing, liksom privatisering, innebär att det inte räcker att eleverna är förberedda att ha utvecklat det yrkeskunnande som arbetsgivare efterfrågar i dagsläget, utan eleverna behöver också förberedas för att kunna själva omforma sin yrkeskompetens i en tid då individen själv i allt högre grad behöver återkommande uppdatera sitt kunnande eller omskola sig.

Den svenska arbetsmarknaden dras med ett stigande matchningsproblem. De flesta branscher möter en tilltagande arbetskraftsbrist samtidigt som en allt större andel arbetssökande saknar efterfrågad kompetens. Den gymnasiala yrkesutbildningen fortsätter ha en otillräcklig arbetslivsanknytning. Samverkan mellan skola och arbetsliv betecknas av bristande engagemang från arbetsgivarsidan och motsträvighet från utbildningssamordnare, då dessa strävar efter med varandra i viss mån motstridiga mål. Branscherna (arbetsgivarsidan) hävdar att skolsystemet tillhandahåller en gymnasial yrkesutbildning av undermålig kvalitet och att yrkeseleverna avslutar studierna utan efterfrågad kompetens. Arbetsgivarsidan kan dock inte förklara vad det är för kompetens de efterfrågar vilket gör att glappet mellan yrkesutbildning och arbetslivets behov kvarstår. Skolan har, som redan nämnts, ett vidare uppdrag än att förbereda elever för arbete – utan ska också verka för att eleverna är förberedda för att delta i samhället och att de kan möta förändringar i arbetslivet. Arbetsmarknadsparterna har tagit initiativ till en ny utbildningsmodell, Teknikcollege, för att göra något åt ett skolsystem som inte förmår förbättra övergången skola-arbetsliv. Forskningen visar att Teknikcollege har potential, men manar samtidigt till eftertänksamhet med hänvisning till en del utmaningar som denna utbildningsmodell innebär.

Den svenska gymnasiala yrkesutbildningen dras med svårigheter som går tillbaka till det utbildningspolitiska tänkandet från 1940-talet då staten stegvis tog ansvaret för yrkesutbildningens styrning och finansiering. Det handlar om ”eller”-satser som avspeglar dikotomier mellan positiva och negativa aspekter där yrkesutbildningen tillräknas oftast ogynnsamma aspekter, ett sätt att tänka yrkesutbildningen som vittnar om okunskap om denna utbildningsform.

Hur tar utbildningsinnehållet form som en efterföljd av reformen Gy11? Hur har den arbetsplatsförlagda utbildningsdelen utvecklats? Hur har ämnesintegrerat arbete utvecklats?

Det finns yrkesprogram som beforskats i mycket liten grad eller inte alls, till exempel Vvs- och fastighetsprogrammet och Hotell- och turismprogrammet. Från andra program finns enstaka studier, vilket gör det svårt att uttala sig om hur utbildningsinnehållet tar form som en efterföljd av reformen Gy11. Utifrån den forskning som har bedrivits hitintills dras slutsatsen att den didaktiska relationen kunskapsinnehåll-undervisning/handledning-lärande i yrkesutbildningen behöver studeras mer ingående liksom att olika aspekter av apl. Det saknas dessutom jämförande studier inom program, mellan program, mellan skolförlagda program och lärlingsutbildning samt internationellt.

I forskning om allmänna ämnen på yrkesprogram (gymnasiegemensamma i Gy11) uppmärksammas att yrkeselever erbjuds ett reducerat ämnesinnehåll, oavsett om det handlar om svenskämnet, samhällskunskap eller engelska. Samtidigt framgår att yrkeselever är intresserade av dessa ämnen, framförallt när ämnesinnehållet formas på ett meningsfullt sätt för eleverna, antingen genom koppling till yrkeselevernans intressen, liv eller valt yrkesområde.

Den problematik som lyfts gällande APU lever kvar i Gy11:s apl. Det handlar om kvarstående svårigheter i organisationen av apl såsom att ordna en hållbar och långsiktig samverkan mellan skola och arbetsliv. Det finns därutöver olika uppfattningar mellan elever, yrkeslärare och handledare om vad apl innebär och ska leda till; ytterligare aspekter handlar om frågor om hur bedömning av yrkeskunnande under apl sker såväl som svårigheter att erbjuda alla elever tillgång till god handledning och yrkesuppgifter som breddar och fördjupar yrkeskunnandet.

Forskningen om ämnesintegrerat arbete både innan och efter Gy11 har bedrivits i blygsam omfattning. Därmed går det inte att dra generella slutsatser om hur det ämnesintegrerade arbetet utvecklats innehållsmässigt eller till sin form sedan införandet av Gy11. Men några aspekter kan ändå lyftas fram såsom att svensk- respektive matematiklärare sällan är medvetna om den slags kommunikation eller matematiska beräkningar som ingår i vanliga arbetsuppgifter i de yrken som programmen riktar sig mot. En försvårande omständighet för ämnesintegrerat arbete är att yrkeslärare och lärare i allmänna ämnen inte är medvetna om beröringspunkter mellan sina ämnen. Dessutom anser yrkeslärare att de varken kan undervisa om matematik respektive skrivande/läsande eller att detta ingår i deras uppdrag. I den forskning som finns på området kommer det fram att samverkan förutsätter mer organisatoriskt stöd samt att lärarna behöver

kännedom om likheter i kunskapsinnehåll i sina respektive ämnen för att hitta möjligheter för samverkan.

På vilket sätt har rekryteringen breddats som en följd av Gy11? Har jämställdheten inom ramen för yrkesutbildning förbättrats genom att yrkesvalen för kvinnor och män breddats sedan Gy11?

Klasstillhörighet ska inte avgöra studie- och i förlängning yrkesval. I det svenska skolsystemet utgör den egna sociala bakgrunden en avgörande faktor i valet av utbildning. Forskningen visar att kopplingen mellan klasstillhörighet och vald inriktning (högskoleförberedande respektive yrkesutbildning) på gymnasial nivå fortsätter vara tydlig genom att följa ett traditionellt mönster. Elever med arbetarklassbakgrund brukar välja yrkesprogram medan elever som tillhör medelklassen tenderar studera på högskoleförberedande program. Vidare bygger innehållet i yrkesprogrammen på en horisontell kunskapsform (vardagskunskap av kontextuell och informell karaktär) som sedan gymnasiereformen har förstärkts. Förändringarna som Gy11 medförde främjar, istället för att bryta mot reproduktion av, samhällsklass.

Statistiska uppgifter visar att klasssegregeringen är skarp på yrkesutbildningar. Varje yrkesprogram präglas av social snedrekrytering. Samtidigt framkommer det att den sociala snedrekryteringen har minskat på samtliga yrkesprogram sedan Gy11.

Gällande frågan om rekryteringen har breddats sedan Gy11 träder en motsägelsefull slutsats fram: forskningen omtalar att förändringarna som gymnasiereformen medförde främjar reproduktion av samhällsklass samtidigt som statistiska uppgifter visar att den sociala snedrekryteringen har minskat på samtliga yrkesprogram sedan läsåret 2011/12. Denna motsägelsefulla slutsats kan till viss del förklaras med att forskningen betonar innehållet i utbildningen genom att analysera isärhållandet mellan programmen där yrkeseleverna formar en missgynnad elevgrupp som tar del av nischad kunskap av en kortsiktig karaktär med inriktning mot anställningsbarhet (på bekostnad av en utbildning som genomsyras av demokratiska värden och ett bildningsideal) medan statistiken fokuserar kopplingen mellan elevens sociala bakgrund och val av utbildning på sekundär nivå.

Både statistiska uppgifter och forskningsresultat visar att könsfördelningen på gymnasiala yrkesprogram är extremt sned och följer ett traditionellt mönster av könstypiska utbildningsval. Den gymnasiala yrkesutbildningen förstärker även befintliga könsstrukturer. Den ojämna könsfördelningen har även ökat på några yrkesprogram sedan Gy11. Det står klart att yrkesutbildningen och gymnasiereformen inte förmår bryta reproduktionen av könssegregering.

Har yrkesutbildningens attraktionskraft ökat?

Yrkesutbildningens attraktionskraft har minskat sedan Gy11. Statistiska uppgifter visar följande gällande elever på yrkesutbildningen:

- andelen elever som valde ett yrkesprogram i första hand, bland de som sökte ett nationellt program läsåret 2017/18 var 37,1 procent, vilket är en ökning på 0,8 procent jämfört med

föregående läsår. Dessförinnan har andelen minskat för varje år sedan Gy11 (motsvarande andel för läsåret 2011/12 var 41,1 procent).

- andelen som blev behöriga till sitt förstahandsval på ett yrkesprogram har minskat med 4,1 procent jämfört med föregående läsår 2016/17 och låg på endast 71,3 procent läsåret 2017/18 (motsvarande siffra för högskoleförberedande program var 93 procent). Sedan läsåret 2011/12 har andelen behöriga förstahandssökande till yrkesprogram minskat med nästan 10 procent.
- antal yrkeselever i förhållande till samtliga gymnasieelever som går årskurs 1 har minskat kraftigt sedan Gy11: mellan läsåren 2011/12 och 2017/18 har yrkesutbildningen tappat nästan 8 200 elever. Den negativa utvecklingen med ett konstant sjunkande antal förstaårsyrkeselever bryts dock läsåret 2016/17 då antalet förstaårsyrkeselever ökat med 979 elever respektive 766 elever för 2017/18. Om statistiken presenteras i andel elever konstateras att den negativa trenden bryts endast det senaste läsåret genom en ökning av andelen förstaårselever på yrkesutbildning som uppgick till 0,6 procentenheter i förhållande till läsåret 2016/17. Jämfört med läsåret 2011/12 har andelen elever i årskurs 1 på yrkesprogram minskat med drygt 7 procent (från 31,4 till 24,0 procent).
- andelen elever som läser ett yrkesprogram under ett läsår på samtliga årskurser i förhållande till samtliga inskrivna elever på gymnasial nivå har minskat för varje år sedan Gy11. Läsåret 2017/18 läste en rekordlåg andel på yrkesprogram, nämligen 27,2 procent vilket kan jämföras med 27,4 procent läsåret 2016/17 och 31,4 procent läsåret 2011/12 (70 procent i början av 1980-talet, 43 procent i slutet på 1990-talet och 35 procent år 2007).

Den negativa utvecklingen av yrkesutbildningens attraktionskraft har uppmärksamats av varje regering sedan Gy11. Yrkesutbildningens attraktionskraft har dock minskat för varje år, även efter satsningen från 2016 kopplad till yrkesutbildningens år.

Forskning med direkt fokus på yrkesutbildningens attraktionskraft är magert. En orsak till att allt färre väljer yrkesprogram kopplas till skolpolitiken (utredningar och politiska initiativ) som presenterar yrkesutbildningen antingen i negativa termer eller genom att betona arbetsgivarnas behov av kompetensförsörjning. Eleverna gör gymnasievalet utifrån andra kriterier än yrkesutgång och kompetensförsörjningsbehov. Den rådande skolvalfriheten gör att det är eleverna och inte politiker, skolrepresentanter eller andra aktörer som avgör gymnasievalet.

Yrkesutbildningens negativa klang kan förklaras av ett utbildningspolitiskt paradig som tar sin utgångspunkt i *Skolkommisionen* på 1940-talet och förstärks genom kommande gymnasie- och yrkesutbildningsutredningar. Paradigmet bygger på intentionen att förverkliga ett jämlikt medborgarskap genom att erbjuda eleverna samma möjligheter till utveckling i livet. Detta anses kunna åstadkommas genom att samtliga införlivar en liknande kunskapsbas förknippad med kompetenser förvärvade på teoretiska utbildningar. Paradigmet avspeglar också en nedvärderande syn på yrkesutbildning som har sitt ursprung i en särskild uppfattning om skolans uppdrag att fostra ungdomar till ”goda samhällsmedborgare”, en kompetens som yrkesutbildningen inte anses kunna leverera. Yrkes- och lärlingsutbildning bedöms vara skolformer för skoltrötta och icke studiemotiverade. Gy11 har dessutom omdefinierat kvalité

från att handla om kompetenser, yrkeskunnande och kvalifikationer till att ställa grad av anställningsbarhet och produktivitet i centrum.

Det utbildningspolitiska paradigmet återfinns på lokal nivå där skolföreträdare (rektorer och studie- och yrkesvägledare) samt elever ger uttryck för en nedvärderande syn på yrkesutbildning och yrkeselever; nedvärderingen spiller även över på yrkeslärare som inte tillerkänns vara lika kompetenta som sina lärarkollegor på högskoleförberedande program.

I en undersökning från CEDEFOP (35 646 deltagare från 28 medlemsländer) framkommer att det bland de svenska respondenterna finns en mycket hög medvetenhet om nyttan med yrkesutbildningen (som anses ge efterfrågad kompetens, underlättar övergången till arbetslivet samt utgör ett mer fördelaktigt alternativ avseende etablering jämfört med högskoleförberedande utbildning) samtidigt som en överväldigande majoritet (97 procent) anser att teoretiska program är mer attraktiva. 88 procent av de svenska respondenterna anser att det är elever med låga betyg som vägleds till att välja yrkesutbildning och det är endast en minoritet av respondenterna (21 procent) som rekommenderar yrkesutbildning.

På vilket sätt har eleverna fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval?

Det svenska skolsystemet har genomgått omfattande förändringar sedan 1990-talet. Införandet av skolpeng och ett fritt skolval, en reform som gick fortare och längre än i många andra länder, har skapat ett nytt decentraliserat utbildningslandskap med ett tydligt genomslag av marknadslogik. Privata aktörer blir huvudmän för skolor med möjlighet till vinstuttag samtidigt som de blir säljare och marknadsaktörer som konkurrerar om elever. Elever får rollen som kunder/köpare/konsument. Genom den skolpeng som följer med eleven får var och en välja skola och utbildning. Skolor som inte lyckas rekrytera elever blir förlorare i kampen om den offentligfinansierade skolpengen. Skolan utgör inte längre ett uttryck för det gemensamma goda utan får istället användas som ett verktyg för att uppnå egna mål. Högstadiееleverna har tilldelats huvudrollen såväl som huvudansvaret för val av utbildning och huvudman på skolmarknaden.

Genom det fria skolvalet förväntades att individen skulle frångå kopplingen till den egna sociala och etniska bakgrunden. Valfrihet skulle dessutom underlätta heterogena elevsammansättningar samt möjliggöra ett större antal valalternativ för att förbättra anpassningen till elevernas önskemål och behov. Men dessa ambitioner tilltänkta att främja allas lika rätt till god utbildning har inte infriats utan i flera fall lett till konsekvenser av motsatt karaktär. Gymnasiemarknadslandskapet har vuxit och erbjuder ett huvudmanna- och utbildningsutbud som är svårt att hantera för högstadiееlever när de ska nyttja det fria skolvalet. Elevens egna sociala bakgrund kan dessutom styra gymnasievalet vilket underbygger utbildningssegregation och social snedrekrytering till studier på sekundär nivå.

Elever har varken samma sociokulturella kapital för att hantera all information som finns inför gymnasievalet eller samma tillgång till detaljerade information om möjliga val till gymnasial utbildning. Marknadiseringen av skolutbildning är dessutom inbäddad i en kombination av

sorterings- och självsorteringsmekanismer. Informationen om utbildning och huvudmannaskap kan omfatta subtila signaler som framkallar elevers självsortering med hänvisning till etnicitet och klasstillhörighet vilket gör det svårt att följa upp ambitionen om valfrihet och jämlika möjligheter till att välja program och huvudman. Gy11 har lett till att eleven måste kontrollera även att det påtänkta gymnasiala programmet leder till högskolebehörighet och ifall det inte gör det, då ska eleven på eget initiativ göra nödvändiga tillval.

Slutsatsen är att den reformerade svenska skolutbildningen inte har lett till att eleverna har fått jämlika möjligheter till att göra ett gymnasieval. Den reformerade skolutbildningen har istället lett till ökad skolsegregation, försämrad kvalitet i undervisningen samt en bristande likvärdighet. Forskningen visar sammanfattningsvis att ökad valfrihet till gymnasial utbildning, avreglering och privatisering av utbildning förstärker en ojämlikhet som hämtar näring från elevens klasstillhörighet, boendeförhållanden, föräldrars utbildningsnivå, inkomst och etableringsgrad såväl som status på arbetsmarknaden.

5.1.1 Iakttagelser gällande forskning

Vi lyfter fram några iakttagelser som vi har gjort när vi har gått genom den omfattande forskningen som har uppmärksamats i denna forskningsrapport.

- När det gäller Gy11 finns en tydlig röd tråd i den forskning vi har redovisat för och som fokuserar gymnasial yrkesutbildning. Nästan samtliga forskningsresultat pekar tydligt på att den omfattande gymnasiereformen som sjösattes läsåret 2011/12 bryter mot ambitionen om att erbjuda likvärdig utbildning och har lett till en negativ utveckling. Gy11 förklaras förstärka befintliga könsstrukturer, reproducera klasskillnader samt stå för en ökad skolsegregation, försämrad kvalitet i undervisningen och en bristande likvärdighet. Samverkan mellan skola och arbetsliv fortsätter vara av en bristande karaktär och yrkesutbildningar har en otillräcklig arbetslivsanknytning. Om man utgår från de politiska ambitioner som fanns med Gy11 kan konstateras att reformen är ett misslyckande.
- Det finns två positiva aspekter med Gy11, förankrade i statistiska uppgifter som inte har fått uppmärksamhet i forskningen: andel elever som avslutar gymnasieutbildningen med examen inom 3 år/förväntad tid har ökat och mest bland yrkeselever sedan Gy11 samt att den sociala snedrekryteringen har minskat på samtliga yrkesprogram sedan läsåret 2011/12. Den sistnämnda aspekten ifrågasätter tesen om att borttagandet av högskolebehörighet från yrkesutbildningen sorterar bort barn från medelklassen.
- Etnicitet, sexualitet och funktionsvariation kopplad till svensk gymnasial yrkesutbildning är i mycket liten grad beforskat.
- Analyser av jämställdhet på yrkesprogram utgår ofta utifrån två könsgrupper: manligt och kvinnligt för att ringa in skillnader (skillnadsforskning). Det finns en risk att reproducera och även förstärka ett binärt könssystem förankrat i heteronormativitet.
- Forskningen om yrkesutbildning utifrån ett klassperspektiv riskerar företräda medelklassens perspektiv på kunskap. Utbildningsinnehåll byggt på medborgerlig fostran tenderar att bli högre värderat i förhållande till utbildningsinnehåll inriktat mot anställningsbarhet. Det bedöms som negativt om yrkesutbildningen inte kombinerar anställningsbarhet med medborgerlig fostran

(vi har inte hittat forskning som pekar på negativa aspekter med medborgerlig fostran i yrkesutbildning).

- Nästan all forskning som vi har redovisat för samlar empiriskt material med hjälp av kvalitativa metoder. När det gäller kvalitativ forskning utgör Bernsteins teori i flertalet texter den dominerande teoretiska referensramen. Det finns därmed en risk att det blir den teoretiska referensramen istället för det empiriska materialet som blir vägledande.

5.2 Delstudie II Kunskapssammanställning: Lägesrapport – aktuella satsningar på yrkesutbildning

Utifrån materialet som ligger till grund för lägesrapporten kan följande slutsatser dras som besvarar frågorna som väglett varje enskilt område:

Vilka samverkansformer (modeller/metoder) och institutionella arrangemang mellan skola och representanter för näringslivet tillämpas gällande yrkesutbildning på regional och lokal nivå? Vad karaktäriserar samverkansformer som beskrivs som framgångsrika?

Lägesrapporten visar en mångfald av insatser lokalt, regionalt och nationellt. Gemensamt för insatserna är kompetensförsörjningen som motiv till samverkan över verksamhetsgränser. Denna samverkan handlar om att:

- väcka intresse och öka attraktiviteten
- forma kunskapsinnehåll
- kvalitetssäkra yrkeskunnande

Alla ovanstående områden innefattar åtgärder genom vilka branschorganisationer och företag närmar sig skolan utifrån ett engagemang för yrkesutbildningen. Detta engagemang har ofta väckts i relation till en upplevelse av hotande kris för branschen. Aktörerna samverkar i olika slags grupperingar eller nätverk. Den mer genomgripande samverkan, som det finns några exempel på i lägesrapporten, kan beskrivas som det som Olofsson (2015) kallar för produktivitetsskoalitioner. I sådana koalitioner är det de långsiktiga gemensamma målen och intressena för olika slags verksamheter som hamnar i fokus, vilket leder till att de enskilda aktörerna i högre grad kan bortse från sina egna kortsiktiga intressen. Offentlig styrning och marknadsrelationer blir även i mindre grad påtagliga i den gemensamma samverkan. Denna typ av samverkan utgår också från att de verksamheter som deltar framstår som någorlunda jämlika.

Renodlat lokalt samarbete har i regel sin utgångspunkt i en informell vardaglig karaktär innan samverkan systematiserats till en modell. Lokala samverkansmodeller byggs upp stegvis, oftast med utgångspunkt i lokala yrkeslärares branschkontakter och initiativkraft. En lokal företagare som förmår upprätthålla god kontakt med relevant lokal gymnasieutbildning kan i en sådan samverkansmodell ha goda möjligheter att forma elevers lärandebana genom de yrkesuppgifter som erbjuds i samverkansprojekten, och även kunna formera elever i enlighet med företagets önskemål. Dock är det ändå alltid skolverksamheten och de institutionella arrangemang som skolan ingår i som i slutändan definierar vad eleven borde lära sig och vilka kriterier som gäller vid bedömning. För att svara an på detta faktum skapar branschorganisationerna och företag

redskap som certifieringar och formar allianser vars syfte är att verka för att ur branschens synvinklar kvalitetssäkra och kontrollera innehåll och organisering av utbildningen, samt elevernas yrkeskunnande. På detta sätt kan delvis andra krav ställas på vilket yrkeskunnande som krävs för den så kallade anställningsbarheten. I första hand är det den nationella branschnivån som söker utöva inflytande i fråga om kvalitetssäkring och -kontroll, även om den samverkan som i slutändan sker alltid gör det på en konkret lokal nivå. Framförallt collegekoncepten framstår som framgångsrika i att leda och utveckla samverkan i relation till sitt kvalitetssäkringsarbete.

Andra typer av modeller för samverkan förefaller mer ojämlika, som lärlingsutbildningarna. Där tvingar de existerande institutionella arrangemangen både företag och skola att agera utifrån de villkor som sätts upp av styrdokument och de regler som omgärdar lärlingsutbildningen, även om varken skola eller företag tycker att det är lyckat i relation till lärlingsutbildningens utformning.

Redskap som branschcertifiering och yrkesprov används för att definiera, kvalitetssäkra och – kontrollera yrkeskunnande. Det sker inom olika slags arrangemang, vars grad av djup och bredd i skiljer sig åt. Det kan vara mer styrt genom bestämda kriterier som måste uppfyllas för att kunna certifieras som en av branschen anbefallen skola till mer långtgående och genomgripande samverkan i arrangemang som branschskolor och collegebildningar som regleras i avtal.

Ungdomar som ska välja gymnasium och yrkesinriktning i livet är primär målgrupp för satsningar som syftar till att väcka intresse och öka attraktiviteten för yrkesutbildning. Även här finns kontrasterande exempel mellan vad som framstår som produktivitetsskoalitioner (Olofsson 2015) och som mer institutionellt styrda arrangemang där statliga styrdokument definierar handlingsutrymmet för parterna.

Samverkan, där skolan och arbetsplatserna närmar sig varandra i formandet av kunskapsinnehåll och elevens lärandebana, leder till att nya yrkesuppgifter och yrkesroller uppstår; bland annat en delvis förändrad lärarroll eller projektledaruppdrag. Många goda initiativ riskerar dock att gå förlorade om de bygger på enskilda eldsjälares initiativ om dessa lokala, och ofta mer informella arrangemang inte systematiseras. Ytterligare en risk som kan uppstå är att eleverna blir för nischade gentemot ett specifikt lokalt företag, något som kan visa sig bli ett hinder för individen i en föränderlig arbetsmarknad (jfr Rusten & Hermelin 2017).

Vilka erfarenheter av arbete mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet inom ramen för yrkesutbildning finns det på regional och lokal nivå?

Branschorganisationer inom yrkesområden som präglas av könssegregering framstår som mer medvetna och benägna att genomföra insatser med syfte att bidra till breddad rekrytering. Yrkesområden och yrkesutbildningar där fördelningen mellan män och kvinnor är relativt jämn bedriver sällan aktivt arbete för ökad jämställdhet i relation till gymnasieskolans yrkesutbildningar.

Lägesrapporten visar att det är vanligare att försöka öka andelen kvinnor som söker manligt kodade yrkesprogram än tvärtom. Därför anordnas informationsträffar med kvinnliga förebilder, ibland träffar specifikt för flickor, samt aktiviteter där flickor får prova att arbeta med yrkesuppgifter genom att använda verktyg eller material som förekommer i yrket. Förutom informationsträffar anordnas även satsningar utanför skolan, exempelvis sommarkollo.

En samlad slutsats är att insatserna för lika möjligheter och jämställdhet behöver påbörjas tidigt för att motverka könsstereotypa föreställningar om möjliga yrken. Könsstereotypa val i grundskolan, som val av slöjdinriktning, har konsekvenser för gymnasieval som i exemplet där Plåt och Ventföretagen under sina skolbesök på trä- och metallslöjdslektionerna ofta hamnade i situationer där de inte mötte flickor, eftersom flickorna valt syslöjd. Även undersökningar inom ramen för kartlagda satsningar visar att eleverna tidigt har format idéer om yrkesval som de sätter i relation till genus. Lägesrapporten visar dessutom att på orter, där elever i grundskolan erbjuds sommarkurser med förebilder som brutit normen eller erbjuds att få prova på yrkesuppgifter, väljer fler elever genusmässigt normbrytande jämfört med landet som helhet. Det går dock inte utifrån kartläggningen dra slutsatsen att de normbrytande valen beror på dessa satsningar. Kartläggningen visar också att det finns en diskrepans i vilka frågor gällande yrkesutbildning och genus som är aktuella i olika regioner, till exempel är det inte alltid satsningar på yrkesutbildning som efterfrågas i glesbygd, utan satsningar på att få pojkar i området att vidareutbilda sig.

Flera olika yrkesgrupper är viktiga för arbetet mot diskriminering och för lika möjligheter och jämställdhet, inte minst studie- och yrkesvägledare har en viktig roll i att motverka stereotypa föreställningar om yrkesutbildningar, men även lärare och yrkesverksamma. Inom studie- och yrkesvägledning finns flera pågående satsningar relaterade till normkritisk vägledning. Likaså behöver samverkan mellan parter etableras mer långsiktigt så att olika satsningar inte blir engångshändelser som avslutas när de externa projektmedlen är slut eller när en eldsjäl slutar.

Satsningar vars primära utgångspunkt är kategoriseringar som etnicitet, klass, sexualitet eller funktionsvariation är mer sällsynta. Om dessa kategoriseringar uppmärksammas sker det oftast i relation till genus. Det är ovanligt att explicit uppmärksamma sexualitet eller funktionsvariation i projekt som bedrivs med syfte att bredda rekrytering till yrkesutbildningarna eller i projekt med syfte arbeta att motverka diskriminering.

Risker med några av de satsningar som uppmärksammas i kartläggningen är dels att ökad jämställdhet handlar ofta om strävan om att skapa numerär balans mellan män och kvinnor, dels att satsningar drivna i form av särskilda projekt riskerar att bli kortlivade om det inte skapas en organisation med syfte att driva frågorna vidare.

Det bör framhållas att de förhållanden som de olika projekten syftar till att påverka många gånger har haft en relativt fast förankring under en längre tid, vilket gör framgångsberättelser desto mer uppmuntrande. Att det i första hand är den politiskt relativt okontroversiella jämställdhetsaspekten som tacklas kan också förstås ur detta ljus. Renodlat lokala initiativ kan tänkas öka i omfattning i takt med att innehållet – bland annat som en följd av de centrala initiativen – blir alltmer okontroversiellt och uppfattas som självklart eftersträvansvärt.

Vilken betydelse har konjunkturen samt kontexten för organiseringen av yrkesutbildning på regional och lokal nivå?

En slutsats som kan dras utifrån lägesrapporten är att konjunkturens påverkan framstår som mindre betydelsefull, emedan den lokala och regionala kontexten liksom yrkesarbetets innehållsliga och organisatoriska förändringar är mer påtaglig som påverkansfaktor. Det är betydelsefullt för rekrytering till yrkesprogram, samt för vilken slags yrkeskunskap som efterfrågas av företag och branscher på olika orter kopplat till den lokala/regionala näringslivets behov och hur yrkesroller formas lokalt/regionalt. Det lokala och regionala sammanhanget är avgörande för att satsningar initieras och samverkan över verksamhetsgränser skapas samt för hur hållbara de blir. Brist på yrkeskunniga på lokal och regional nivå är ett starkt incitament för samverkan mellan olika aktörer. Förhållandena lokalt och regionalt är också en drivande faktor för att gå in i collegebildningar (jfr Olofsson 2015), samt för satsningar på ökad jämställdhet eller jämlikhet.

De lokala, regionala och nationella frågorna gällande yrkesutbildning skiljer sig åt. Det innebär att utformningen av utbildningsinnehållet i skolans styrdokument inte alltid är anpassad till lokala och regionala variationer, eller att de nationella yrkesråden driver frågor som upplevs som relevanta på lokal nivå.

Arbetslivets strukturella och teknologiska omvandling har en stor betydelse för yrkesutbildningen. Yrkesroller och yrkesuppgifter förändras, förvinns och förnyas (jfr Baumgarten 2006; Eriksson Gustavsson 2002). Gymnasieskolans yrkesutbildningar har ibland svårt att hinna möta upp dessa förändringar innehållsmässigt. Dessutom har gymnasieskolan andra mål att uppfylla, som uttrycks i skolans värdegrund och läroplanens övergripande mål och riktlinjer (Skolverket 2011). Det leder till att branschorganisationer och företag kan uppleva att yrkesutbildningarna inte alltid är relevanta till sitt innehåll samt att det yrkeskunnande eleverna utvecklar under sin utbildning inte matchar vad företagen efterfrågar. Förutom vissa satsningar inom ramen för college-koncepten eller uttryckliga satsningar på jämställdhet råder det i övrigt brist på exempel i kartläggningen på att branschorganisationer och/eller företag i sina satsningar på samverkan har ett särskilt intresse för utveckling av elevers delaktighet i samhället, framtida möjligheter till karriärbyte eller vidareutbildning. Däremot är detta aspekter som ingår i skolans breda uppdrag och som yrkeslärarna har att ta i beaktande i formandet av sin undervisning utöver undervisningen med syfte att utveckla yrkeskunnande som bidrar till att göra elever "anställningsbara" (jfr Lindberg 2003b). Till skillnad från företag och branschorganisationer som betonar vikten av att elever utrustas med ett visst yrkeskunnande som efterfrågas av dem "just nu" (jfr Panican 2016a), har den svenska skolans yrkesutbildning i mångt och mycket utformats i enlighet med idén om att utrusta elever inför mötet med en osäker framtid (jfr Lindberg 2003b, Panican 2016a). Att enbart forma yrkesutbildning till att matcha företagets och branschernas fordringar, medför således potentiella risker gällande yrkeselevers möjligheter att delta i samhälle, arbetsliv och studier – något som redan Dewey (1915/1977) uppmärksammade under sin tid i en amerikansk kontext och som även återkommande har lyfts fram i svensk och internationell forskning om yrkesutbildning (se bland annat rubrik 3.3 i föreliggande rapport). Dessutom visar forskning om yrkesutbildning i länder, som exempelvis Tyskland, som haft en lång tradition av att företag tar ansvar för

yrkesutbildningen, att yrkeskunnandet kan bli för snävt definierat då en specifik specialisering erbjuds lärlingen; särskilt är risken för detta stor om utgångspunkten är kortsiktiga behov i branschen/företaget (se till exempel Lundahl & Sander 1998; Schlottau 2003).²³ I den internationella forskningen har – i relation till nyss nämnda frågor – så kallade tredje rum uppmärksammas, som upprättas när varken skolans yrkesutbildning eller arbetslivet förmår att erbjuda yrkes elever eller lärlingar möjligheter att utveckla sådant yrkeskunnande som anses vara centralt för yrket (se till exempel Lahn & Nore 2018; Sappa, Aprea & Vogt 2018; Schlottau 2003).

Yrkesområdets omvandling leder till insatser och samverkan initierade av branschorganisationer/företag framför allt när branscherna upplever att kompetensförsörjningsbehovet inte möts upp av de (få) som utbildas på yrkesprogrammen. Flera branschorganisationer beskriver hur inventering och analys av behov i branschen ligger som grund för dels insatser och dels förslag till ändringar i kursplaner genom nationella programråd, men att det tar för lång tid för förändringar att komma till stånd. Därmed kan en slutsats dras om ett spänningsfält mellan snabba förändringar i arbetslivet gällande yrken, yrkesroller och yrkesuppgifter samt branschens önskan att yrkesutbildningarna mer omgående svarar an på dessa, emedan skolan dels har – som tidigare nämnts – även andra mål att uppfylla som branscherna i regel inte tar något större ansvar för, dels är uppbyggd i enlighet med en struktur och organisation där snabba anpassningar i kunskapsinnehållet sällan är möjliga bland annat på grund av styrstrukturer, att tidsenlig materiell utrustning saknas på skolan/är för dyr att inskaffa eller att yrkeslärare inte haft möjlighet att själva vidareutveckla sitt yrkeskunnande i enlighet med förändringar i branscherna. Dessutom kan inte skolan veta vilken arbetsplats eleven får anställning på efter utbildningen och vilka yrkesuppgifter denne där möter; det har till följd att idén om den gymnasiala yrkesutbildningen som en färdigutbildning framstår som problematisk eftersom yrkeskunnande kan ta form på vitt skilda sätt på olika arbetsplatser inom ett yrkesområde (Jfr Billett 2019).

5.2.1 Iakttagelser gällande satsningar på yrkesutbildning

- Behovet att rekrytera till branscher och företag är ett betydande motiv för branschorganisationer och företag att initiera eller samverka i satsningar på yrkesutbildning. Särskilt gäller detta bristyrken, men rekryteringsbehovet står i förhållande till yrkesutbildningens relativt låga status. Det leder till att ett glapp uppstår när vad ungdomarna intresserar sig för samt väljer och behovet av kompetensförsörjning inte överensstämmer – något som också konstateras i forskningsöversikten.
- Samverkan, där skolan och arbetsplatserna närmar sig varandra i formandet av elevens lärandebana, leder till att nya yrkesuppgifter och yrkesroller tar form; bland annat en delvis förändrad lärarroll eller formandet av projektledaruppdrag.

²³ Se även exempelvis Billett (2001, 2004) samt Fuller & Unwin (2004) för en diskussion om hur arbetsplatsers läroplan påverkar möjligheter till lärande respektive om hur arbetsplatsers möjligheter att erbjuda utveckling av yrkeskunnande kan undersökas utifrån deras bredd och djup utifrån en rad centrala faktorer.

- Det finns en stor risk att lokala initiativ för samverkan mellan skolor och företag blir relativt kortlivade om de blir avhängiga enskilda individer (ofta yrkeslärare) och inte plockas upp och systematiseras. Det samma gäller samverkan som drivs inom ramen för tillfälliga projekt.
- Trots branschutvecklade certifieringar och yrkesprov är det ändå skolverksamheten – genom styrdokumentet – som till syvende och sist definierar vad som formellt räknas som yrkeskunnande i den gymnasiala yrkesutbildningen. Men med certifieringar och yrkesprov kan vissa branscher i realiteten påverka innehållet i yrkesutbildningarna då skolorna måste förhålla sig till dessa certifieringar och prov om deras utbildningar ska räknas som relevanta.
- Inom kvinnodominerade branscher är det mer sällsynt med att ha utvecklat redskap eller modeller för kvalitetssäkring och kontroll – med undantag från hantverksyrkenas gesällprov och VO-college.
- I likhet med slutsatser i forskningsöversikten om avsaknad av forskning som uppmärksammar kategoriseringar som sexualitet och funktionsvariation, är dessa kategoriseringar i regel frånvarande i satsningar för ökad jämställdhet, lika val och för att motverka diskriminering.
- Även satsningar för lika möjligheter samt jämställdhet utgår från en uppfattning om två kön, vilket också kan vara en delförklaring till att branscher vars statistik visar på jämn könsfördelning inte bedriver aktiva satsningar mot diskriminering och för lika möjligheter samt jämställdhet, vilket i sin tur kan tolkas som att jämställdhet likställs med antalet kvinnor och män i yrket eller i yrkesutbildningen.
- Den lokala och regionala kontextens betydelse kan inte nog betonas för rekrytering till yrkesprogram, för den yrkeskunskap som efterfrågas, samt för att satsningar initieras och samverkan över verksamhetsgränser skapas. En iakttagelse från lägesrapporten är att de lokala och nationella intressena inte alltid överensstämmer (jfr SOU 2015:97), vilket också kan förklaras utifrån yrkesutbildningens situering lokalt och regionalt.
- En aspekt som motiverar satsningar på yrkesutbildning inom flertal branscher är strukturella omvandlingar och teknologisk utveckling som förändrar yrkesuppgifters innehåll och arbetets organisering och därmed yrkeskunnandets karaktär. I lägesrapporten går det att skönja en krock som uppstår mellan den marknadslogik som styr branscher och strukturen för skolans styrning inom offentlig förvaltning, där skolan dessutom har i uppdrag att skapa demokratiska samhällsmedborgare, främja livslångt lärande samt även ta ansvar för olika socialpolitiska mål. Företag och branschorganisationer framstår som främst, och ibland uteslutande, intresserade av att elevers yrkeskunnande ska matcha det yrkeskunnande de efterfrågar (just nu); i kartläggningen framkommer få uttryck för att de vill ta ansvar för elevers bildning eller främja demokratiska mål, snarare uttrycker en del intervjuade branschrepresentanter att skolans breda uppdrag står i vägen för utvecklingen av kvalificerat yrkeskunnande och yrkeskompetenta individer.

6. Referenser

- Abrahamsson, K. (2018) "Framtidens arbetsliv, nya kompetenskrav och ungdomars jobb" i Jonas Olofsson & Fredrik Wikström (red.) *Ungas inför arbetslivet – om utanförskap, lärande och delaktighet*. Lund: Studentlitteratur.
- Alexandersson, M. (2011) "Equivalence and choice in combination: the Swedish dilemma" i *Oxford Review of Education*, Vol. 37(2): 195-214.
- Alexiadou, N. (2013) "Privatising public education across Europe: Shifting boundaries and the politics of (re)claiming schools" i *Education Inquiry*, 4(3): 413-422.
- Alexiadou, N., Dovemark, M., Erixon Arreman, I., Holm, A.-S., Lundahl, L. & Lundström, U. (2016) "Managing inclusion in competitive school systems: The cases of Sweden and England" i *Research in Comparative & International Education* Vol. 11(1): 13-33.
- Almerud, M. & Krassén, P. (2014) *PM - Överutbildningens konsekvenser för matchningen på arbetsmarknaden – en faktasammanställning*. Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- Andersén, A. (2013) "Den nya yrkeslärarutbildningen – utkomster i form av yrkeskompetens" i *Utbildning & Lärande*, Vol. 7 (1): 88-101.
- Andersson, E., Malmberg, B. & Östh, J. (2012) "Travel-to-school distances in Sweden 2000-2006: changing school geography with equality implications" i *Journal of Transport Geography*, Vol. 23(SI): 35-43.
- Andersson Varga, P. (2014) *Skrivundervisning i gymnasieskolan. Svenskämnets roll i den sociala reproduktionen*. Göteborg: Göteborgs universitet, Acta universitatis Gothoburgensis.
- Aretorn, L. (2012) *Mathematics in the Swedish Upper Secondary School Electricity Program: A Study of Teacher Knowledge*. Umeå: Umeå universitet.
- Arnman, G., Järnek, M. & Lindskog, E. (2004) *Valfrihet – fiktion och verklighet*. Uppsala: Department of Education, Uppsala University.
- Arreman, I. E., & Holm, A.-S. (2011) "Privatisation of public education? The emergence of independent upper secondary schools in Sweden" i *Journal of Education Policy*, Vol.26(2): 225-243.
- Arbetsförmedlingen (2016) *Arbetsmarknadsrapport 2016*.
- Arbetsförmedlingen (2017a) Pressmeddelande 9 oktober 2017). *Svårare att matcha arbetslösa direkt till jobb*. På internet (2018): <https://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Pressrum/Pressmeddelanden.html?id=350AE2E2188C19B6>
- Arbetsförmedlingen (2017b) *Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2017. Prognos för arbetsmarknaden 2017–2019*.
- Arbetsförmedlingen (2018a) Månadsstatistik, februari 2018. På internet (2018): http://qvs12ext.ams.se/QvAJAXZfc/opendoc.htm?document=extern%5Cmstatplus_extern.qvw&host=QVS%40w001765&anonymous=true%20&select=StartTrigger,1
- Arbetsförmedlingen (2018b) *Var finns jobben? Bedömning för 2018 och på fem års sikt*. Stockholm: Arbetsförmedlingen.
- Arnesen, A.-L. & Lundahl, L. (2006) "Still Social and Democratic? Inclusive Education Policies in the Nordic Welfare States" i *Scandinavian Journal of Educational Research*, Vol. 50 (3)285–300.
- Ashgari, H. (2014) *Från uppväxt till lärargärning. En livsberättelsestudie med åtta lärare på industritekniska program*. Karlstad: Karlstads universitet, Institutionen för pedagogiska studier.

- Asplund, S-B. (2010) *Läsning som identitetsskapande handling - gemenskapande och utbrytningsförsök i fordonspojkers litteratursamtal*. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Baumgarten, M. (2006) *Anställdas deltagande i läraaktiviteter. En studie av arbetsplatslärande i ett industriföretag*. Linköping Studies in Arts and Science, 362/Linköping Studies in Education and Psychology, 111. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap.
- Beach, D. (2017) "Whose justice is this! Capitalism, class and education justice and inclusion in the Nordic countries: race, space and class history" i *Educational Review*, Vol. 69(5): 620–637.
- Beach, D. & Dovemark, M. (2011) "Twelve years of upper-secondary education in Sweden: The beginnings of a neo-liberal policy hegemony?" i *Educational Review*, Vol. 63(3): 313-327.
- Beach, D. & Dyson, A. (red.) (2016) *Equity and education in cold climates, Sweden and England*. London: The Tufnell Press.
- Bellander, E., Blaselid, M. & Björklund Boistrup, L. (2017) "Matematik i yrkesprogram – en modell för två ämnens relationer med varandra" i *Forskning om undervisning och lärande*, Vol. 5(2): 47–72.
- Berg Christoffersson, G. (2015) *Digital dialog som redskap för utveckling av yrkeskunnande: en studie vid APL på gymnasieskolans vård- och omsorgsprogram*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Berggren, J. (2012) "En gemensam resa eller skilda resor. Talet om kärnämnen i gymnasieskolan 1990–2009" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 21(2): 39–60.
- Berggren, J. (2013) *Engelskundervisning i gymnasieskolan och mobilisering av ungdomars livschanser*. Växjö: Linnaeus University Press.
- Berglund, G. & Fejes., A. (2009) *Anställningsbarhet: perspektiv från utbildning till arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, I. (2009) *Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats? En studie av byggnadsarbetares yrkesutbildning*. Stockholm: Institutionen för didaktik och pedagogiskt arbete.
- Berglund, I. (2012) "Att vara lärling i gymnasial lärlingsutbildning" i Ingrid Henning Loeb & Helena Korp (red.) *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, I. (2016) "Eget ansvar och höga krav - om förutsättningar för elevers yrkeslärande i gymnasial yrkesutbildning" i Tommy Hellström (red.) *Fokus på gymnasial yrkesutbildning. En antologi om hur yrkesutbildningen kan förbättras*. Stockholm: Worldskills Sweden.
- Berglund, I. & Henning Loeb, I. (2013) "Renaissance or a backward step? Disparities and tensions in two Swedish pathways in VET" i *International Journal of Training and Research*, 11(2), 135-149.
- Berglund, I., Höjlund. G., Kristmansson, P. & Paul, E. (2014) *Arbetsgivarnas användning av statsbidraget och erfarenheter av att ta emot lärlingselever*. Stockholm: Skolverket.
- Berglund, I., Höjlund. G., Kristmansson, P. & Paul, E. (2017) *Gymnasial lärlingsutbildning*

ur ett pedagogiskt och didaktiskt perspektiv med utgångspunkt i försöksverksamheten 2008–2014. Göteborg: RIPS, Rapporter från institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet.

- Berglund, I., Lumsden Wass, K. & Wärvik, G-B (2016) *Samverkan mellan skolan och det lokala arbetslivet inom gymnasial lärlingsutbildning*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet.
- Berglund, I., Höjlund, G., Kristmansson, P. & Paul, E. (2017) *Gymnasial lärlingsutbildning ur ett pedagogiskt och didaktiskt perspektiv med utgångspunkt i försöksverksamheten 2008–2014*. Göteborgs universitet. RIPS, Rapporter från institutionen för pedagogik och specialpedagogik.
- Bergmark, A. (2008) ”Om evidensbaserad kunskapsöversikter och psykosociala mekanismer” i Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red.) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Berlin, D. (2014) *Matchningsproblem på högutbildades arbetsmarknad - en översikt av den svenska debatten*. Rapport 2014:02. Göteborg: Enheten för analys och utvärdering, Göteborgs universitet.
- Berner, E. & Gonon, P. (2015) “Introduction to a History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges” i Esther Berner & Phillip Gonon (red.) *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern: Peter Lang.
- Billett, S. (2001) *Learning in the Workplace: Strategies for effective practice*. Crows Nest NSW: Allen & Unwin.
- Billett, S. (2004) “Learning through work: workplace participatory practices”, i Helen Rainbird, Alison Fuller and Anne Munro (red.) *Workplace Learning in Context*, London: Routledge.
- Billett, S. (2019) “Towards responsive curriculum and pedagogic practices: Addressing vocational education’s emerging challenges for adaptive outcomes” NORBYRK 2019.
- Retz, D. (2016-03-29). Kockar tar strid för hotad utbildning. *Besöksliv*. Hämtad: <http://www.besoksliv.se/nyheter/kockar-tar-strid-for-hotad-utbildning/>
- Retz, D. (2017-03-15). Kockar räddade restaurangskola. *Besöksliv*. Hämtad: <http://www.besoksliv.se/nyheter/kocktavling-raddade-restaurangskola/>
- Billett, S. (2011) *Vocational Education - Purposes, Traditions and Prospects*. Dordrecht: Springer.
- Blossing, U., Imsen, G., & Moos, L. (red.) (2014) *The nordic educational model. ‘A school for all’ encounters neo-liberal policy*. New York: Springer.
- Broady, D. (2001) ”Gymnasieskolan och eliterna” i *Pedagogiska magasinet*, Nr. 2: 56-61.
- Broberg, Å. (2014) *Utbildning på gränsen mellan skola och arbete. Pedagogisk förändring i svensk yrkesutbildning 1918-1971*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Broberg, Å. (2016) ”Verkstaden som skola eller skolan som verkstad: Om produktion som pedagogisk praktik i svensk yrkesutbildning” i *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 6(2):46-65.
- Bryman, A. (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Bunar, N. (2001) *Skolan mitt i förorten*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

- Bunar, N. (2005) "Valfrihet och anti-segregerande åtgärder" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 14(3): 75-96.
- Bunar, N. (2008) "Bakgrund – om forskningsstudien, de mångkulturella innerstadsskolorna" i *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor*. Stockholms Stad.
- Bunar, N. (2009) *När marknaden kom till förorten*. Lund: Studentlitteratur.
- Bunar, N. (2010) "Choosing for quality or inequality: current perspectives on the implementation of school choice policy in Sweden" i *Journal of Education Policy* Vol. 25(1): 1-18.
- Bunar, N. & Ambrose, A. (2016) "Schools, choice and reputation: Local school markets and the distribution of symbolic capital in segregated cities" i *Research in Comparative & International Education*, Vol. 11(1): 34-51.
- Bunar, N. & Ambrose, A. (2018) "Urban polarisering och marknadens förlorare" i Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Busemeyer, M. R. (2015a) *Skills and Inequality: Partisan Politics and the Political Economy of Education Reforms in Western Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Busemeyer, M. R. (2015b) "The Political Economy of Educational and Vocational Training Reforms in Western Europe from a Historical Perspective" i Esther Berner & Philipp Gonon (red.) *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern: Peter Lang Publishing.
- Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E. & Dahl, E. (2011) *Dropping out in Scandinavia – social exclusion and labour market attachment among upper secondary school dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E. & Dahl, E. (2014) "Avhopp från gymnasieskolan i Norden: omfattning och konsekvenser" i Alexandru Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E. & Dahl, E. (2015) "Early school leaving in Scandinavia: extent and labour market effects" i *Journal of European Social Policy*, Vol. 25(3): 253-269.
- Bäckström, P. (2015) "Hur påverkar förändrad elevsammansättning skolors resultat?" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 24(2): 55-72.
- Böhlmark, A., Holmlund, H. & Lindahl, M. (2015) *Skolsegregation och skolval*. Rapport 2015:5. Uppsala: IFAU.
- Börjesson, M. (2016) *Från likvärdighet till marknad. En studie av offentligt och privat inflytande över skolans styrning i svensk utbildningspolitik 1969-1999*. Örebro: Örebro University.
- Carlgren, I. (2009) "Kunskapssynen i 90-talets läroplanskonstruktion" i Ingrid Carlgren, Eva Forsberg & Viveca Lindberg (red.) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
- Carlgren, I. (2015) *Kunskapskulturer och undervisningspraktiker*. Stockholm Daidalos.
- Carlgren, I. (2017) "Yrkesdidaktiska vägval" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktiken mångfald*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Carlgren, I., Lindberg, V., Larsson, S., Lundahl, S., Olofsson, J. & Thång, P-O. (2010)

- Forskarskola i yrkesdidaktik*. Forskarskola finansierad av Vetenskapsrådet. Utbildningsvetenskapliga kommittén: No. 2010-5917.
- Carlsson, L. Kailing, S., Knutsson, H. *Genus, jämställdhet och den könssegregerade arbetsmarknaden*. Vård och omsorgscollege Örebro Län.
- CEDEFOP (2014) *Attractiveness of Initial Vocational Education and Training: Identifying what matters*. Research paper Nr 39. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- CEDEFOP (2017) *Cedefop European public opinion survey on vocational education and training*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Christidis, M. (2014) *Ämnesintegrering på vård- och omsorgsprogrammet utifrån ett verksamhetsteoretiskt perspektiv*. Stockholms universitet: Stockholm.
- Christidis, M. & Lindberg, V. (2017) "Lärares samverkan för yrkeskunnande" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktiken mångfald*. Stockholm: Läraryörlaget.
- Dahlstedt, M. (2007) "I val(o)frihetens spår - Segregation, differentiering och två decennier av skolreformer" i *Pedagogisk Forskning i Sverige*, Årg 12(1): 20-38.
- Dahlstedt, M. & Fejes, A. (2018) "Skolan och marknaden" i Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlstedt, M. & Olson, M. (2013) Dahlstedt, M. & Olson, M. (2013). *Utbildning, demokrati, medborgarskap*. Malmö: Gleerups.
- Dahlstedt, M. & Trumberg, A. (2017) "Towards a New Education Regime: The Neoliberal Turn in Swedish Education Policy" i Aleksandra Ålund, Carl-Ulrik Schierup & Anders Neergaard (red.) *Reimagineering the Nation: Essays on Twenty-First-Century Sweden*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Damgren, J. (2002) *Föräldrars val av fristående skolor*. Malmö: Malmö högskola.
- Danermark, B. (2005) *Samverkan - himmel eller helvete?* Malmö: Gleerups
- Dewey, J. (1915/1977) "Education vs. trade-training - Dr. Dewey's reply" i *The New Republic*, Vol. 3(28): 42-43.
- Dir. 2015:15 *Tilläggsdirektiv till Yrkesprogramsutredningen* (U 2014:01)
- Dir. 2015:15 *Tilläggsdirektiv till Yrkesprogramsutredningen* (U 2014:01)
- Dir. 2018:71 *Ökad likvärdighet genom minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*
- Dovemark, M. (2007) *Ansvar - hur lätt är det? Om ansvar, flexibilitet och valfrihet i en föränderlig skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Dovemark, M. (2017) "Utbildning till salu - konkurrens, differentiering och varumärken" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 67-86.
- Dovemark, M. & Beach, D. (2015) "From learning to labour to learning for precarity" i *Ethnography and Education*, Vol. 11(2): 174-188.
- Dovemark, M. & Beach, D. (2018) "Skolan, marknaden och prekariatet" i Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Dovemark, M. & Holm, A.-S. (2017) "Pedagogic identities for sale! Segregation and homogenization in Swedish upper secondary school" i *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 38(4):518-532.

- Dovemark, M., Kosunen, S., Kauko, J., Magnúsdóttir, B., Hansen, P. & Rasmussen, P. (2018) "Deregulation, privatisation and marketisation of Nordic comprehensive education: social changes reflected in schooling" i *Education Inquiry*, Vol. 9(1): 122–141.
- Dresch, J. & Lovén, A. (2003) *Vägledning i förändring - om omvärldsförändringar och dess betydelse för vägledning*. Malmö: Malmö Högskola.
- Dyne, E. (2017) *Personlig tränare – framtidsväg eller återvändsgränd? En gymnasial yrkesutgång inom barn och fritidsprogrammet*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och specialpedagogik.
- ECY (u.å.) *ECY och ETG-certifikat*. Hämtad 2018-12-12 från <http://www.ecy.com/sv/ecy-certifikat/>
- Eknor, E. L. (2018) "Learning a critical gaze: producing gendered bodies in skin and spa therapy education and training" i *Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 70(2): 232-250.
- Eliasson, E. & Rehn, H. (2017) "Health and social care teachers' descriptions of challenges in their teaching at upper secondary school" i *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 7(1):42-63.
- Hedin, L.-G. (2016-12-30). Projektet som lockar elever. *Elinstallatören*. Tillgänglig: <https://www.elinstallatoren.se/innehall/nyheter/2016/december/projektet-som-lockar-elever/>
- Englund, T. (1993) *Utbildning som "public good" eller "private good" - svensk skola i omvandling*. Uppsala: Pedagogiska institutionen.
- Englund, T. (2004) "Utbildningspolitiskt vägval – förändrade förutsättningar för skola och didaktik" i Tomas Englund (red.) *Utbildningspolitiskt systemskifte*. Stockholm: HLS Förlag.
- Enochsson, P. & Andresson, T. (2016). *Slutsatser och förslag på åtgärder för att säkerställa tillräcklig arbetskraftskapacitet i byggsektorn. Rapport*. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/4af67e/contentassets/8b5e4c4fd80e414a9576a41e6e1b573e/rapport-2016-12-16-ngb-tryck-3.pdf>
- Erikson, R., Nordström Skans, O., Sjögren, A. & Åslund, O. (2007) *Ungdomars och invandrades inträde på arbetsmarknaden 1985–2003*. Rapport 2007:18. Uppsala: IFAU.
- Eriksson Gustafsson, A-L. (2002) *Att hantera läskrav i arbetet. Om industriarbetare med läs- och skrivsvårigheter*. Linköping Studies in Education and Psychology No 88. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap.
- Fejes, A. & Haake, U. (2013) "Caring and Daring Discourses at Work: Doing Gender Through Occupational Choices in Elderly Care and Police Work" i *Vocations and Learning*, Vol. 6(2):281-295.
- Fejes, A., Lindberg, V. & Wärvik, G.-B. (2017) "Yrkesdidaktisk forskning in i framtiden" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktiken mångfald*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Ferm, L., Gustavsson, M. & Persson Thunqvist, D. (2018) "Elevers strategier för lärande av ett yrke på arbetsplatser" i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Ferm, L., Persson Thunqvist, D., Svensson, L. & Gustavsson, M. (2018) "Students' Strategies

- for Learning Identities as Industrial Workers in a Swedish Upper Secondary School VET Programme” i *Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 70(1):66-84.
- Fjellman, A.-M. (2017) ”Differentiering genom reglerad marknadsanpassning – uppkomsten av en regional skolmarknad” i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 107-132.
- Forsberg, H. (2015) *Kampen om eleverna - Gymnasiefältet och skolmarknadens framväxt i Stockholm, 1987–2011*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Forsberg, Å. (2011) ”Folk tror ju på en om man kan prata” - *deliberativt arrangerad undervisning på gymnasieskolans yrkesprogram*. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Fuller, A. and Unwin, L. (2004) “Expansive Learning Environments: Integrating organizational and personal development” i Helen Rainbird, Anne Fuller and Alison Munro (red.) *Workplace Learning in Context*. London: Routledge
- Fuller, A. & Unwin, L. (2013) *Gender Segregation, Apprenticeship, and the Raising of the Participation Age in England*. London: Centre for Learning and Life Chances in Knowledge Economies and Societies.
- Funcke K. (2018). *Om mina ord kan hjälpa någon annan vill jag gärna få berätta. En skildring av skolutvecklingsprojektet Plugga klart 2*. Region Dalarna.
- Garsten, C. & Jakobsson, K. (2004) “Learning to be employable: An introduction” i Christina Garsten, & Kerstin Jacobsson (red.) *Learning to be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World*, (1-22). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gee, J.P. & Lankshear, C. (1995) The New Work Order: critical language awarness and "fast capitalism" texts. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol. 16 (1): 5-19.
- Gee, J. P., Hull, G. & Lankshear, C. (1996) *The new work order. Behind the language of the new capitalism*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- Graeske, C. (2013) ”Vidgade kunskapsklyftor? – Fiktionernas funktioner i läromedel efter gymnasiereformen 2011” i *Utbildning & Lärande*, Vol. 7 (1): 32-47.
- Greinert, W.-D. & Hanf, G. (red) (2004) *Towards a history of vocational education and training (VET) in Europe in a comparative perspective*. Cedefop Panorama series, 103. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Grytnes, R., Grill, M., Pousette, A., Törner, M. & Nielsen, K. J. (2018) ”Apprentice or Student? The Structures of Construction Industry Vocational Education and Training in Denmark and Sweden and their Possible Consequences for Safety Learning” i *Vocations and Learning*, Vol. 11: 65-87.
- Gråbacke, C. & Jörnmark, J. (2008) *Den textila modeindustrin i Göteborgsregionen: En kartläggning*. Göteborg: Business region Gothenburg.
- Gustafsson, B., Katz, K. & Österberg, T. (2017) “Why Do Some Young Adults not Graduate From Upper-Secondary School? On the Importance of Signals of Labour Market Failure” i *Scandinavian Journal of Educational Research*, Vol. 61(6): 701-720.
- Gustafsson, J.-E., Sörlin, S. & Vlachos, J. (2016) *Policyidéer för svensk skola*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gustavsson, S. (2013a) ”Temapresentation perspektiv på gymnasial yrkesutbildning” i *Utbildning & Lärande*, Vol. 7 (1): 8-12.
- Gustavsson, S. (2013b) ”Blivande yrkeslärares beskrivningar av yrkesämnets didaktik” i *Utbildning & Lärande*, Vol. 7(1): 66-86.
- Gåfvells, C. (2016a) *Skolad blick på blommor: Formandet av yrkeskunnande i*

- floristutbildning*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Gåfvells, C. (2016b) "Vision and Embodied Knowing: The Making of Floral Design" i *Vocations and Learning*, Vol. 9:133–149.
- Hagström, M. (2016-10-18). Skolexempel från branschen. *Trä & Möbelforum*
<http://traomobelforum.se/skolexempel-fran-branschen/>
- Hall, C. (2013) *Medförde längre och mer generella yrkesprogram en minskad risk för arbetslöshet?* Rapport 2013:16. Uppsala: IFAU.
- Hallands Nyheter (2018-11-17). *Prao införs som ett komplement till MOA* Hämtad 2018-11-28 från <https://www.pressreader.com/sweden/hallands-nyheter/20181117/textview>
- Halldén, K. (2014) "Könssegregering efter yrke på den svenska arbetsmarknaden år 2000-2010" i SOU 2014:81 *Yrke, karriär och lön – kvinnors och mäns olika villkor på den svenska arbetsmarknaden*. Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet. Stockholm.
- Harling, M. (2017) *Välja vara - En studie om gymnasieval, mässor och kampen om framtiden*. Norrköping: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Harling, M., Jodal, E.-B., Lindblad, S., Runesdotter, C. & Wärvik, G.-B. (2015) "Pedagogik och postpolitik" i Sverker Lindblad & Lisbeth Lundahl (red.): *Utbildning, makt och politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Harling, M. & Dahlstedt, M. (2017) "Sälja, välja och svälja – an analys av skolval, marknadisering och gymnasieämnessans logiker" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 159-176.
- Hatlevoll, T. (2018) "Gymnasieutbildning – nyckeln till arbete" i Jonas Olofsson & Fredrik Wikström (red.): *Unga inför arbetslivet – om utanförskap, lärande och delaktighet*. Lund: Studentlitteratur.
- Hedlin, M. (2014) "When they're practically crying out for men – An ethnographic study of male health and social care students' minority position" i *Nordic Studies in Education*, Vol. 34(1):59-72.
- Hedlin, M., & Åberg, M. (2013) "Vara med i gänget?" - Yrkessocialisation och genus i två gymnasieprogram. Uppsala: IFAU.
- Hellstrand, S. (2016) "Attempting Institutional Change: Swedish Apprenticeship, 1890–1917" i *Nordic Journal of Educational History*, Vol. 3(2):31-53.
- Henning Loeb, I. & Lumsden Wass, K. (2015) 'Clear educational routes': An example of conservative modernization in Swedish upper secondary schools i *Policy Futures in Education*, Vol. 13(7):854-869.
- Hermelin, B. & Edwardsson, E. (2014). *Kommun och företag i samarbete för lokal utveckling – exemplet Finspång*. Linköpings universitet. Rapport 2014:5.
- Hiim, H. & Hippe, E. (1998) *Undervisningsplanläggning för yrkeslärare..* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hiim, H. & Hippe, E. (2006) *Läring genom upplevelse, forståelse og handling: en studiebok i didaktikk*. Oslo: Universitetsforlag.
- Hirsh, Å. & Lindberg, V. (2015) *Formativ bedömning på 2000-talet*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Hjelmér, C. (2012) *Leva och lära demokrati? En etnografisk studie i två gymnasieprogram*. Umeå: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap.
- Hjelmér, C., Lappalainen, S. & Rosvall, P.-Å. (2014) "Young people and spatial divisions in

- upper secondary education - a cross-cultural perspective” i Anne-Lise Arnesen, Elina Lahelma, Lisbeth Lundahl & Elisabet Öhrn (Eds.) *Fair and competitive? Critical perspectives on contemporary Nordic schooling*. London: Tufnell press.
- Hjelmér, C. & Rosvall, P.-Å. (2017) ”Does social justice count? ‘Lived democracy’ in mathematics classes in diverse Swedish upper secondary programmes” i *Journal of Curriculum Studies*, Vol.49(2):216-234.
- Hjort, T., Hjärpe, T. & Panican, A. (2014a) ”Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet” i Anders Persson & Roger Johansson (red.) *Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang – utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet*. Lund: Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet.
- Hjort, T., Hjärpe, T. & Panican, A. (2014b) ”Säkra kort och öppna dörrar – om normer i gymnasievalsprocessen” i Jonas Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjort, T. & Panican, A. (2011) ”Valfrihet - en utmaning för det sociala medborgarskapet” i *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Årg 17(3): 23-36.
- Hjort, T. & Panican, A. (2014) ”Navigating the market of welfare services - The choice of upper secondary school in Sweden” i *Nordic Journal of Social Research*, Vol. 5:55-79
- Holm, G. (2018) ”Justice through education in the Nordic countries: critical issues and perspectives” i *Education Inquiry*, Vol. 9(1):1-3.
- Holm, A.-S. (2013) ”A sea of options – Student perspectives on market competition in upper-secondary schools in Sweden” i *Nordic Studies in Education*, Vol. 33(4): 284-299.
- Holm, A.-S. (2017) ”En skolkoncerns uppgång och fall” i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 87-105.
- Holm, A.-S. & Lundahl, L. (2018) ”Stimulerande tävlan på gymnasiemarknaden?” i Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Holm, A.-S. & Lundström, U. (2011) ”“Living with Market Forces” Principals’ Perceptions of Market Competition in Swedish Upper Secondary School Education” i *Education Inquiry*, Vol. 2(4): 601-617.
- Holmlund, H., Häggblom, J., Lindahl, E., Martinson, S., Sjögren, A., Vikman, U. & Öckert, B. (2014) *Decentralisering, skolval och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*. Rapport 2014:25. Uppsala: IFAU.
- Hopmann, S. (1997) ”Wolfgang Klafki och den tyska didaktiken” i Michael Uljens (red.) *Didaktik*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Håkansson, P. & Nilsson, A. (2018) ”Getting a job when times are bad: recruitment practices in Sweden before, during and after the Great Recession” i *Scandinavian Economic History Review*, <https://doi.org/10.1080/03585522.2018.1543729>
- Högberg, R. (2009) *Motstånd och konformitet - Om manliga yrkeslevers liv och identitetsskapande i relation till kärnämnen*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande.

- Högberg, R. (2011) "Cheating as subversive and strategic resistance: vocational students' resistance and conformity towards academic subjects in a Swedish upper secondary school" i *Ethnography and Education*, Vol. 6(3): 341-355.
- Håkansson, P. & Nilsson, A. (2013) "Introduktion - Yrkesutbildningen och den ekonomiska historien" i Peter Håkansson & Anders Nilsson (red.) *Yrkesutbildningens formering i Sverige 1940-1970*. Lund: Nordic Academic Press.
- Håkansson, P. & Pettersson, L. (2014) "Yrkesutbildning på arbetsplats – ett institutionellt perspektiv" i Alexandru Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Ikanobostad (u.å.). *Hentverkarna*. Hämtad 2018-08-23 från <https://ikanobostad.se/foretag/innovation/hentverkarna/>
- Israelsson, K. (2018-01-23). T2 college i tar form – då står den klar. *Norran*. Hämtad 2018-09-18 från <https://www.norran.se/nyheter/skola/t2-college-i-skelleftea-tar-form-da-star-den-klar/>
- Ivanič, R., Edwards, R., Barton, D., Martin-Jones, M., Fowler, Z., Hughes, B., Mannion, G., Miller, K., Satchwell, C. & Smith, J. (2009) *Improving Learning in College. Rethinking literacies across the curriculum*. London: Routledge.
- Invest in Dalarna Agency (2018). *Falun hyllas som föredöme inför Sveriges kommuner*. <http://www.investindalarna.se/2018/03/falun-hyllas-som-foredome-infor-sveriges-kommuner/>
- Johnsson, M. (2004) *Kontrasternas rum - ett relationistiskt perspektiv på valfrihet, segregation och indoktrinerande verkan i Sveriges grundskola*. Umeå: Umeå universitet.
- Jonsson, A.-C. & Beach, D. (2013) "A Problem of Democracy – Stereotypical notions of intelligence and identity in college preparatory academic programmes in the Swedish upper secondary school" i *Nordic Studies in Education*, Vol. 1:50-62.
- Jonsson, A.-C. & D. Beach (2015) "Institutional discrimination: Stereotypes and social reproduction of "class" in the Swedish upper-secondary school" i *Social Psychology of Education*, Vol. 18(4):703-717.
- Jørgensen, C. H. (2015) "Some boys' problems in education – what is the role of VET?" i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 67(1): 62–77.
- Jørgensen, C. H., Michelsen, S., Olofsson, J. & Persson Thunqvist, D. (2016) "Same, but different - The Emergence of VET in three Nordic Countries" i Esther Berner & Philipp Gonon (red.) *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern: Peter Lang.
- Jørgensen, C. H., Olsen, O. J. & Persson Thunqvist, D. (red.) (2018) *Vocational education in the Nordic Countries – learning by diversity*. New York: Routledge.
- Kallstenius, J. (2009) "Segregation och skolvalfrihet i Stockholm" i Christer Knuthammar & Göran Graninger (red.) *Samhällsbyggande och integration*. Linköping: Linköpings universitet.
- Kap, H. (2015) *Comparative Studies of Vocational Education and Training*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Karlson, N. & Skånberg, O. (2012) *Matchning på den svenska arbetsmarknaden*. Underlagsrapport 9 till Framtidskommissionen. Stockholm: Fritze.
- Karlson, N. & Ronquist, F. (2016) *Yrkesutbildningens irrvägar – en systemanalys av svensk yrkesutbildning*. Stockholm: Ratio.

- Karlsson, A.-M. (2006) *En arbetsdag i skriftsamhället. Ett etnografiskt perspektiv på skriftanvändning i vanliga yrken*. Stockholm: Språkrådet och Nordstedts.
- Karlsson, A.-M. & Nikolaidou, Z. (2012) "Vardagskunskapen, arbetet och lagen. Om skriftpraktiker och yrkesidentiteter i äldreomsorgen" i Ann-Catrine Edlund (red.) *Att läsa och skriva. Två vågor av skriftbruk i Norden 1800-2000*, 235-251.
- Karlsson, A.-M. & Nikolaidou, Z. (2016) "The Textualization of Problem Handling: Lean Discourses Meet Professional Competence in Eldercare and the Manufacturing Industry" i *Written Communication*, Vol. 33(3):1-27.
- Karlsson, T., Lundh Nilsson, F. & Nilsson, A. (2015) "Modern apprenticeship and *Teknikcollege*: historical roots of two current features in Swedish vocational education" i Esther Berner & Philipp Gonon (red.) *History of Vocational Education and Training in Europe: Cases, Concepts and Challenges*. Bern: Peter Lang Publishing.
- Karlsson, T., Lundh Nilsson, F. & Nilsson, A. (2018) "Vocational Education and Industrial Relations: Sweden 1910-1975" i *Nordic Journal of Educational History*, Vol. 5(1):27-50.
- Katrineholms kommun (2018-06-07). *Sammanträdesprotokoll Vård och omsorgsnämnden*. Tillgänglig:
<https://www.katrineholm.se/Global/Kallelser%20Protokoll/VON/Protokoll/2018/VON180607Protokoll.pdf>
- Kilbrink, N. (2013) *Lära för framtiden: Transfer i teknisk yrkesutbildning*. Karlstad: Karlstads Universitet, Institutionen för ingenjörsvetenskap och fysik.
- Kjellman, A.-C. (2001) "*Hurra för valfriheten!*" – *men vad ska vi välja?* Stockholm: HLS.
- Klope, E. (2015). *I skuggan av ett yrke – om gymnasielevens identitetskapande på hantverksprogrammet frisör*. Stockholms universitet: Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Kristmansson, P. (2016) *Gymnasial lärlingsutbildning på Handels- och administrationsprogrammet. En studie av lärlingsutbildningens förutsättningar och utveckling av yrkeskunskande*. Umeå universitet: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap.
- Konjunkturinstitutet (2017) *Konjunkturläget mars 2017*. Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- Kontio, J. (2016) *Auto mechanics in English. Language use and classroom identity work*. Uppsala universitet: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Kontio, J. (2017) "Making fun of language use: Teasing practices and hybrid language forms in auto mechanics student peer interactions" i *Linguistics and Education*, Vol. 37: 22–31.
- Kontio, J. & Evaldssons, A.-C. (2015) "'Last year we used to call it a man's hammer': (un)doing masculinity in everyday use of working tools within vocational education" i *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, Vol. 10(1): 20–38.
- Korp, H. (2011) "What counts as being smart around here? The performance of smartness and masculinity in vocational upper secondary education" I *Education, Citizenship and Social Justice*. Vol. 6(1): 21-37.
- Korp, H. (2012a) "'I think I would have learnt more if they had tried to teach us more' – performativity, learning and identities in a Swedish Transport Programme" i *Ethnography and Education*, Vol 7 (1): 77–92.
- Korp, H. (2012b) "Identitetserbjudanden och lärar-elevrelationen" i Ingrid Henning Loeb & Helena Korp (red.) *Lärare och lärande i yrkesprogram och*

- introduktionsprogram. Lund: Studentlitteratur.
- Krogstrup, H. K. (2017) *Utvärderingsmodeller*. Lund: Studentlitteratur.
- Kärnebro, K. (2013) *Plugga stenhårt eller vara rolig? Normer om språk, kön och skolarbete i identitetsskapande språkpraktiker på fordonsprogrammet*. Umeå: Institutionen för språkstudier, Genusforskarskolan, Umeå universitet.
- Köpsén, S. (2014) "How vocational teachers describe their vocational teacher identity" i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 66(2):194-211.
- Köpsén, S. & Andersson, P. (2018) "Arbetsplatsförlagt lärande – även för yrkeslärare" i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Köpsén, S. & Gustavsson, M. (2018) "Yrkesutbildning – avslutande ord" i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Lagercrantz, K. (2016) *Delaktighet- och lärprocesser i en yrkesutbildning. En studie av vuxna elevers erfarenheter av vård- och omsorgsutbildning inom Komvux*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Lagström, A. (2012). *Lärlingslärare: en studie om hur vård- och yrkeslärares uppdrag formas i samband med införandet av gymnasial lärlingsutbildning*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lahn, L.C. & Nore, H. (2018) "ePortfolios as Hybrid Learning Arenas in Vocational Education and Training" i Sarojni Choy, Gun-Britt Wärvik & Viveca Lindberg (red.) *Integration of vocational education and training experiences: Purposes, practices and principles* (207-226). Singapore: Springer.
- Lappalainen, S. & Lahelma, E. (2016) "Subtle discourses on equality in the Finnish curricula of upper secondary education: reflections of the imagined society" i *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 48(5): 650-670.
- Larsson A.-L. (2018). Skanska startar lärlingsprogram för kvinnor. *Entreprenad aktuellt*. Hämtad 2018-11-30 från <http://www.entreprenadaktuellt.se/artikel/58664/skanska-startar-larlingsprogram-fr-kvinnor.html>
- Ledman, K. (2014) "Till nytta eller onytta: Argument rörande allmänna ämnen i ungas yrkesutbildning i efterkrigstidens Sverige" i *Nordic Journal of Educational History* Vol. 1(1): 21-43.
- Ledman, K. (2015) "'Så man kan vara med' - Om historieundervisningens värde och mening enligt elever på yrkesprogram" i *Utbildning och Demokrati*, Vol. 24(3).
- Ledman, K., Rosvall, P.-Å. & Nylund, M. (2018) "Gendered Distribution of 'Knowledge Required for Empowerment' in Swedish Vocational Education Curricula?" i *Journal of Vocational Education and Training*, Vol.70(1):85-106.
- Le Grand, C., Szulkin, R., Tibajev, A. & Tåhlin, M. (2013) *Vid arbetslivets gränser. Sysselsättning, matchning, barriärer 1974-2010*. Underlagsrapport till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen S 2010:04. Stockholm.
- Leibring, I. (2015) *Metoddrumsundervisning: En kvalitativ studie av simulering inom vård och omsorgsutbildning*. Karlstad: Karlstads universitet, Institutionen för pedagogiska studier
- Lennartsson, R. (2007a) "'Snus under läppen och en massa snuskprat' – maskulinitetsskapande på byggprogrammet" i Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.) *Kulturnavigering i skolan*. Malmö: Gleerups.

- Lennartsson, R. (2007b) *Grabben i skolan intill - maskulinitetsskapande och framtidssyn på byggprogrammet*. Uppsala: Forum för skolan.
- Lewan, M. (2018). *Kompetensförsörjning när transportsektorn digitaliseras*. Transportföretagen.
- Lindberg, L. (2010) *Matematiken i yrkesutbildningen. Möjligheter och begränsningar*. Luleå: Luleå universitet.
- Lindberg, L. & Grevholm, B. (2014) "Mathematics in VET programmes: The tensions associated with reforms in Sweden" i *International Journal of Training Research*, Vol.11(2):150-165.
- Lindberg, V. (2000) *Kärnämnen och karaktärsämnen i samverkan: utvecklingsarbete inom gymnasieskolans yrkesförberedande program*. Stockholm: Skolverket.
- Lindberg, V. (2003a) *Yrkesutbildning i omvandling: en studie av lärandepraktiker och kunskapsformationer*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lindberg, V. (2003b) "Vocational knowing and the content in vocational education" i *International Journal of Training Research*, Vol. 1(2), 40-61.
- Lindberg, V. (2007) *Skriftspråklighet inom yrkesutbildning och arbetsliv: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Lindberg, V. (2009) "Kunskapsförfattningar och inter/nationella redskap för bedömning" i Ingrid Carlgren, Eva Forsberg & Viveca Lindberg (red.) *Perspektiv på den svenska skolans kunskapsdiskussion*. Rapport 7 / 2009. Stockholm: Stockholms universitetsförlag & Centrum för studier av skolans kunskapsinnehåll.
- Lindberg, V. & Wärvik, G.-B. (2017) "Vad är ett yrkesämne?" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktiken mångfald*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Lindberg, V., Fejes, A. & Wärvik, G.-B. (2017) "Introduktion" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktikens mångfald*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Lindsten, J (2017-12-22). Eleverna bygger Borås största soltak. *Borås tidning*. Hämtad 2018-09-19 från: <http://www.bt.se/boras/solceller-pa-skoltaket-blir-examensarbetet/>
- Lindsten, J. (2015-09-25). Solceller på skoltaket blir examensarbete. *Borås tidning*. Hämtad 2018-09-19 från: <http://www.bt.se/boras/solceller-pa-skoltaket-blir-examensarbetet/>
- Lindström, P. (2015) *Bedömning av yrkeskunnande vid APL: Redskap och situationer vid Vård- och omsorgsprogrammet*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lindensjö, Bo. & Lundgren, Ulf P. (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lovén, A. (2014) "I skärningspunkten mellan skola och arbetsliv" i Jonas Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Lund, S. (2006) *Marknad och medborgare - elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations- och differentieringsprocesser*. Växjö: Växjö University Press.
- Lund, S. (2007) "Valfrihet och konkurrens - Utvecklingstendenser inom gymnasieutbildning" i *Pedagogisk Forskning i Sverige*, Årg 12(4): 281-300.
- Lundh Nilsson, F. & Nilsson, A. (2015) "Challenging the 'School Model' in Vocational Education: Role of Companies in Initial Vocational Education in Sweden 1910-2014" i Anja Heikkinen & Lorenz Lassnigg (red.) *Myths and Brands in Vocational Education*. Cambridge Scholars Publishing.
- Lundahl, L. (1998) "Fortfarande den svenska utbildningspolitikens styvbarn? Debatten om

- den gymnasiala yrkesutbildningen i Sverige under 1990-talet. *TNTEE Publications*, Vol. 1(1), 5-17.
- Lundahl, L. (2008a) ”Skilda framtidsvägar – Perspektiv på det tidiga 2000-talets gymnasiereform” i *Utbildning & Demokrati* Vol. 17(1), 29-51.
- Lundahl, L. (2008b) ”Bana sin väg genom framtiden-individens karriärutveckling och samhällets övergångspolitik”. *Resultatdialog 2008. Forskning inom utbildningsvetenskap*. Vetenskapsrådets Rapportserie.
- Lundahl, L. (2010) “Sweden: decentralization, deregulation, quasi-markets- and then what?” i *Journal of Education Policy*, Vol. 17(6): 687-697.
- Lundahl, L. (2011) “The emergence of a Swedish school market” I Richard Hatcher & Ken Jones (eds.) *No Country for the Young - education from New Labour to the Coalition*. London: The Tufnell Press.
- Lundahl, L. (2012) “A business like any other?: The Swedish upper secondary market in the early 2000s” i Joel Kivirauma, Arto Jauhiainen, Piia Seppänen & Tuuli Kaunisto Jyväskylä (red.) *Koulutuksen yhteiskunnallinen ymmärrys / Social perspectives on education*. Jyväskylä: Finnish Research Association.
- Lundahl, L. (2016) ”Equality, inclusion and marketization of Nordic education: Introductory notes” i *Research in Comparative & International Education*, Vol. 11(1):3-12.
- Lundahl, L., Erixon Arreman, I., Lundström, U. & Rönnerberg, L. (2010) ”Setting Things Right? Swedish Upper Secondary School Reform in a 40-Year Perspective” i *European Journal of Education*, Vol.45(1):46-59.
- Lundahl, L., Erixon Arreman, I., Holm, A.-S. & Lundström, U. (2013) ”Educational marketization the Swedish way” i *Education Inquiry*, Vol. 4(3): 497-517.
- Lundahl, L., Erixon Arreman, I., Holm, A.-S. & Lundström, U. (2014) *Gymnasiet som marknad*. Umeå: Boréa.
- Lundahl, L. & Nilsson, G. (2009) “Architects of their own future? Swedish career guidance policies” i *British Journal of Guidance and Counselling*, Vol. 37(1): 27-38.
- Lundahl, L. & Olofsson, J. (2014) “Guarded transitions? Youth trajectories and school-to-work transition policies in Sweden” i *International Journal of Adolescence and Youth*, Vol.19(1): 19-34.
- Lundahl, L. & Olson, M. (2013) “Democracy lessons in marketoriented schools: The case of Swedish upper secondary education” i *Education, Citizenship and Social Justice*, Vol. 8(2): 201-213.
- Lundström, U., Holm, A.-S. & Erixon Arreman, I. (2017) ”Rektor i skärningspunkten mellan likvärdighet och skolmarknad” i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 19-41.
- Lundström, U. & Parding, K. (2011) ”Lärares upplevelser av friskolereformen – effekter av marknadiseringen av den svenska gymnasieskolan” i *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Årg 17(4): 59-77.
- Lundström, U. & Rönnerberg, L. (2015) “Att styra skolan med marknaden som förebild” i Sverker Lindblad & Lisbeth Lundahl (red.): *Utbildning, makt och politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lüthje, B. (2002) “Electronics Contract Manufacturing: Global Production and the International Division of Labor in the Age of the Internet” i *Industry and Innovation*, 9(3): 227-247.

- Länsstyrelsen i Stockholm (2017). *Fler män i vården. Om yrkesval, jämställdhet och kompetensförsörjning.*
<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1dfa69ad1630328ad7c89d4e/1526068534447/Rapport%202017-21%20Fler%20m%C3%A4n%20inom%20v%C3%A5rden.pdf>
- Länsstyrelsen i Stockholm (2018). *Fler kvinnor inom fastighetsbranschen. Om yrkesval, jämställdhet och kompetensförsörjning.*
<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2887c5dd16488fe880d6385d/1540989503384/Rapport%202018-18%20Fler%20kvinnor%20inom%20fastighetsbranschen.pdf>
- Lärlingskompassen (u.å.) *Historik*. Hämtad 2018-07-13 från: <http://larlingskompassen.se/>
- Mellén, J. (2017) "Rörlighet och selektion på en 'öppen' gymnasieemarknad" i *Utbildning & Demokrati*, Vol. 26(1): 133-157.
- Michelsen, S. (2018) "The historical evolution of vocational education in the Nordic countries" i Svein Michelsen & Marja-Leena Stenström (red.) *Vocational Education in the Nordic Countries - the historical evolution*. New York: Routledge.
- Mikulecky, L. & Kirkely, J. (1998) "Literacy instruction for the 21st Century workplace" i *Pedagogy Journal of Education*, Vol. 73(3-4): 290-316.
- Misra, P. K. (2011) "VET teachers in Europe: policies, practices and challenges" i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 63(1):27-45.
- Molander, B. (1996) *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Muhrman, K. (2016) *Inget klöver utan matematik. En studie av matematik i yrkesutbildning och yrkesliv*. Linköping: Linköpings universitet.
- Musset, P. (2012) "School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review", Education Working Papers, No. 66. Paris: OECD.
- Mårtensson, Å. (2014) *Handledare och handledning - gymnasial yrkesutbildning på förskola*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande.
- Mårtensson, Å., Nyström, S. & Andersson, P. (2018) "Handledare på arbetsplatserna" i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Mähler-Onnered, A. (2017-07-03). Vårdprogrammet populärast i Katrineholm – 40 % av de sökande är killar. *SvtNyheter Sörmland*.
- Mälardalens Tekniska Gymnasium (2017). *Mitt i verkligheten*. Tillgänglig:
<http://www.malardalentekniska.se/media/1564/mtg-broschyr-2017-web.pdf>
- Nehls, E. (2003) *Vägval. Lastbilsförare i fjärrtrafik - perspektiv på yrkeskultur och genus*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- New London Group (2006) "A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures" i *Harvard Educational Review*, Vol. 66(1): 60-92.
- Niemi, A-M. & Rosvall, P-Å. (2013) "Framing and classifying the theoretical and practical divide: How young men's positions in vocational education are produced and reproduced" i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 65(4):445-460.
- Nikolaidou, Z. (2009) *The literacy practices of developing vocational portfolios: Interacting activities, negotiating identities and enacting hybrid discourses*. Lancaster: Lancaster University.
- Nilsson, A. (2010) "Vocational education and training" i *International Journal of Training*

- and Development* Vol. 14 (4):251-272.
- Nilsson, A. (2013) "Läringsutbildning – ett alternativ i yrkesutbildningen 1940-1970" i Peter Håkansson & Anders Nilsson (red.) *Yrkesutbildningens formering i Sverige 1940-1970*. Lund: Nordic Academic Press.
- Nilsson, A. (2014) "Arbetsplatsen som resurs i den grundläggande yrkesutbildningen" i Alexandru Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Nilsson, G. (2010) "I backspeglarna" i Lisbeth Lundahl (red.) *Att bana vägen mot framtiden - karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Nore, H. & Lahn, L.C. (2014) "Bridging the Gap between Work and Education in Vocational Education and Training. A study of Norwegian Apprenticeship Training Offices and E-Portfolio Systems" i *International Journal for Research in Vocational Education and Training*, Vol. 1(1): 21-34.
- Nylund, M. (2010) "Framtidsvägen - Vägen till vilken framtid för eleverna på gymnasieskolans yrkesprogram?" i *Pedagogisk Forskning i Sverige* Årg. 15(1):33-52.
- Nylund, M. (2013) *Yrkesutbildning, klass och kunskap. En studie om sociala och politiska implikationer av innehålllets organisering i yrkesorienterad utbildning med fokus på 2011 års gymnasiereform*. Örebro: Örebro Universitet.
- Nylund, M. & Gudmundson, B. (2017) "Lärare eller hantverkare? Om betydelsen av yrkeslärares yrkesidentifikation för vad de värderar som viktig kunskap på Bygg- och anläggningsprogrammet" i *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 7(1):64-87.
- Nylund, M. & Rosvall, P.-Å. (2011) "Gymnasiereformens konsekvenser för den sociala fördelningen av kunskaper i de yrkesorienterade utbildningarna" i *Pedagogisk Forskning i Sverige* Årg. 16(2): 81-100.
- Nylund, M. & Rosvall, P.-Å. (2016) "A curriculum tailored for workers? Knowledge organization and possible transitions in Swedish VET" i *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 48(5): 692-710.
- Nylund, M., Rosvall, P.-Å., Eiríksdóttir, E., Holm A-S., Isopahkala-Bouret, U., Niemi A-M. & Ragnarsdóttir, G. (2018) "The academic-vocational divide in three Nordic countries: implications for social class and gender" i *Education Inquiry*, Vol. 9(1): 97-121.
- Nylund, M., Rosvall, P.-Å. & Ledman, K. (2017) "The vocational-academic divide in neoliberal upper secondary curricula: The Swedish case" i *Journal of Education Policy*, Vol. 32(6):788-808.
- Nyström, A.-S. (2012) *Att synas och lära utan att synas lära - En studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nyström, E. (2009) *Nordisk forskning om genus och jämställdhet i skola och utbildning: 2005-2009*. Umeå: Umeå universitet.
- OECD (2010) *Learning for Jobs*. Paris: OECD.
- OECD (2013) *Trends Shaping Education*. OECD.
- OECD (2015) *Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective*. Paris: OECD.
- OECD (2016) *Getting Skills Right: Sweden*. Paris: OECD.

- Olofsson, J. (red.) (2007) *Utbildningsvägen – vart leder den?* Stockholm: SNS Förlag.
- Olofsson, J. (2005) *Svensk yrkesutbildning – vägval i internationell belysning*. Stockholm: SNS.
- Olofsson, J. (2007) ”Utbildning – vägen till frälsning?” i Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. Stockholm: SNS.
- Olofsson, J. (2009) *Inför ett historiskt vägval – gymnasieskolan och yrkesutbildningen*. Umeå: Borea.
- Olofsson, J. (2010) *Krisen i skolan – utbildning i politiken och i praktiken*. Umeå: Borea.
- Olofsson, J. (2014a) *Lärlingsutbildning - Svenska erfarenheter och initiativ i ett europeiskt perspektiv*. Stockholm: Sieps.
- Olofsson, J. (2014b) ”Är lärlingsutbildningen svaret?” i Alexandru Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Olofsson, J. (red.) (2014) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, J. (2015) *Yrkesutbildning i förändring: från lärlingsutbildning till yrkescollege*. Rapport Nr. 18. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. (2017) *Lärlingsutbildning - olika aktörer och varierande verksamhetsformer*. Lärdomar på europeisk och nationell nivå, samt erfarenheter från projekt inom Europiska socialfonden. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- Olofsson, J. (2018) ”Ungas etableringsvillkor och arbetslivets förändringar – några utgångspunkter” i Jonas Olofsson & Fredrik Wikström (red.) *Ungas inför arbetslivet – om utanförskap, lärande och delaktighet*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, J. & Panican, A. (red.) (2008) *Ungdomars väg från skola till arbetsliv – nordiska erfarenheter*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2012) *Lärlingsutbildningen – aktuella erfarenheter och framtida möjligheter*. Rapport nr 2 maj 2012. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2014) *En utbildningsgaranti - möjligheter på regional nivå*. Malmö: Region Skåne.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2015) *Lärlingsutbildning - i skärningspunkten mellan kompetensförsörjning och socialpolitik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2017) “An education policy paradigm that fails upper secondary school pupils” i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 69, Nr 4, s. 495-516.
- Olofsson, J. & Persson Thunqvist, D. (2018) ”Sweden – the formative period for VET (1850 – 1945)” i Svein Michelsen & Marja-Leena Stenström (red.) *Vocational Education in the Nordic Countries - the historical evolution*. New York: Routledge.
- Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2005) *Rätt och fel om ungdomsarbetslösheten*. Stockholm: Dialogos.
- Olofsson, J., & Wadensjö, E. (2014) *Lärlingsutbildning – en väg till arbetsmarknaden?* SNS analys, nr 19. Stockholm: SNS.
- Olson, M. (2008) *Från nationsbyggare till global marknadsnomad - Om medborgarskap i*

- svensk utbildningspolitik under 1990-talet*. Linköping: Linköpings universitet.
- Olsson, E (2018-10-17)Teknikum lockade med killkväll. *Smålandsposten*. Hämtad från <http://www.smp.se/vaxjo/teknikum-vill-locka-fler-killar-till-vardyrket/>
- Ongstad, S. (2004) *Språk, kommunikasjon og didaktikk. Norsk som flerfaglig og fagdidaktisk resurs*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ongstad, S. (2007) *Fag og didaktikk i lærerutdanning. Kunnskap i grenseland*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Panican, A. (2007) *Rättighet och Rättvisa – användbarhet av rättighet och rättvisa i sociala projekt*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Palmér, A. (2008) *Samspel och solostämmor - om muntlig kommunikation i gymnasieskolan*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Palmér, A. (2008) *Språk och lärande*. Intern rapport. Stockholm: Skolverket.
- Panican, A. (2013) ”The Growing Emphasis on Social Citizenship in Nordic Education – Inducing New Social Risks While Trying to Alleviate Them” i Ivan Harslof & Rickard Ulmestig (ed.) *Changing Social Risks and Social Policy Responses in the Nordic Welfare States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Panican, A. (2014) ”Den (o)villkorade gymnasieskolan - en förpliktande rättighet och skyldigheten att välja bort yrkesutbildningar” i Alexandru Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Panican, A. (2015) *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*. Stockholm: Ratio.
- Panican, A. (2016a) *Valideringens Janusansikte - branschorganisationernas förhållningssätt till validering, SeQF och generiska kompetenser*. Stockholm: Ratio.
- Panican, A. (2016b) ”Om beredskapen att öka yrkesutbildningens attraktionskraft - utbildningspolitik, skolföreträdare och högstadiel elever” i Tommy Hellström (red.) *Fokus på gymnasial yrkesutbildning. En antologi om hur yrkesutbildningen kan förbättras*. Stockholm: Worldskills Sweden.
- Panican, A. & Ulmestig, R. (2017) *Lokal arbetsmarknadspolitik - vem gör vad, hur och för vem?* Växjö: Linnéuniversitetet.
- Parkinson, J. & Mackay, J. (2016) “The literacy practices of vocational training in Carpentry and Automotive Technology” i *Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 68(1), 33-50.
- Paul, E. (2017) *Skriftbruk som yrkeskunnande i gymnasial lärlingsutbildning. Vård- och omsorgselevers möte med det arbetsplatsförlagda lärandets skriftpraktiker*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Persdotter, K. (2009) *TCO granskar: myten om överutbildning*. Stockholm: TCO.
- Persson, B. & Hermelin, B. (2018) ”Mobilising for change in vocational education and training in Sweden – a case study of the ‘Technical College’ scheme” i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 70(3): 476-496.
- Persson Thunqvist, D. (2018) ”Yrkesutbildningen i ett nutidshistoriskt perspektiv” i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, L. (2014) *Att mötas i tid, rum och tanke. Om ämnesintegration och undervisning för hållbar utveckling*. Uppsala: Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen.

- Proposition 2003/04:140 *Kunskap och kvalitet – Elva steg för utveckling av gymnasieskolan*. Stockholm.
- Proposition 2008/09:199 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*. Stockholm.
- Proposition 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.
- Proposition 1991/92:95 *Valfrihet och fristående skolor*.
- Proposition 1992/93:230 *Valfrihet i skolan*.
- Proposition 2003/04:140 *Kunskap och kvalitet – Elva steg för utveckling av gymnasieskolan*.
- Proposition 2016/17:161 *En försöksverksamhet med branschskolor*. Stockholm.
- Propositionen 2017/18:1 *Budgetpropositionen för 2018. Förslag till statens budget för 2018, finansplan och skattefrågor*. Stockholm.
- Rainbird, H. (2000) "Skillling the Unskilled: Access to work-based learning and the lifelong learning agenda" i *Journal of Education and Work*, Vol. 13(2): 183-197.
- Rasmusson, M., Albaek, K., Lind, P., Myrberg, M. (2018) Cognitive Foundation Skills Following Vocational versus General Upper-Secondary Education: A Long Term Perspective. *Scandinavian Journal of Education Research*.
- Regeringskansliet (2015) 2016 - Yrkesutbildningens år. På internet (2018):
<http://www.regeringen.se/debattartiklar/2015/12/2016---yrkesutbildningens-ar/>
- Region Västernorrlands län. (2015). *Gemensamma insatser för att bekämpa skolavhopp 02 – gemensamma metoder för att förhindra skolavhopp genom tvärsektoriellt arbete*. Tillgänglig: https://www.rvn.se/contentassets/dcf03dd5a5e84e0ca35fcbb60b51888d/o2-vasternorrland-prevention_sv.pdf
- Rehn, H. & Eliasson, E. (2015) "Caring disposition and subordination. Swedish health and social care teachers' conceptions of important vocational knowledge" i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol.67(4):558-577.
- Repo, W. (2016) *Solskolan. Effekt*. 2016.4 Hämtad 2018-09-19 från:
https://cdn2.storel.se/medias/sys_Storel/images/images/h80/h52/8921110282270/Effekt-nr-4-2016-LOW.pdf
- Richardson, G. (2010) *Svensk utbildningshistoria – skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur.
- Ringarp, J. (2013) "From *Bildung* to Entrepreneurship: trends in education policy in Sweden" i *Policy Futures in Education*, Vol. 11(4):456-464.
- Rosvall, P.-Å. (2011) "Pedagogic practice and influence in a vehicle programme class" i Elisabet Öhrn, Lisbeth Lundahl & Dennis Beach (Eds.) *Young People's Influence and Democratic Education - Ethnographic Studies in Upper Secondary Schools*. London: Tufnell Press.
- Rosvall, P.-Å. (2012) "...det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras..." *En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan*. Umeå: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet.
- Rosvall, P.-Å. (2015) "'Lad' research, the reproduction of stereotypes? Ethnographic dilemmas when researching boys from working-class backgrounds" i *Ethnography and Education*, Vol. 10(2):215-229.
- Rosvall, P.-Å., Hjelmér, C. & Lappalainen, S. (2017) "Staying in the comfort zones – Low expectations in vocational education and training mathematics teaching in Sweden and Finland" i *European Educational Research Journal*, Vol. 16(4): 425-439.

- Rusten, G. & Hermelin, B. (2017) "Cross-sector collaboration in upper secondary school vocational education: experiences from two industrial towns in Sweden and Norway" i *Journal of Education and Work*, Vol. 30(8): 813-826.
- Ryle, G. (1949). *The concept of mind*. Chicago: University of Chicago Press
- Sahlgren, G. H. & Jordahl, H. (2016) *Information - ett verktyg för bättre skolsystem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sappa, V., Aprea, C. & Vogt, B. (2018) "Success Factors for Fostering the Connection Between Learning in School and at the Workplace: The Voice of Swiss VET Actors" i Sarojni Choy, Gun-Britt Wärvik & Viveca Lindberg (red.) *Integration of vocational education and training experiences: Purposes, practices and principles* (303-326). Singapore: Springer.
- SCB (2015) *Yrkesutbildningen i backspeglin – arbete och studier ett år efter gymnasieskolan*. Stockholm: SCB.
- SCB (2018) *Tabeller avseende befolkningen ej i arbete, 15–74 år, kvartal (b)*.
- Schlottau, W. (2003) "Verbundförderung: Anschubfinanzierung für betriebliche Ausbildungsplätze Ergebnisse einer Befragung von Verbundbetrieben und –koordinatoren" *Jugendliche in Ausbildung bringen. Berufsbildung in Wissenschaft und Praxis*.
- Schön, D. (1983) *The reflective practitioner: how professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Schön, L. (2014) *En modern svensk ekonomisk historia - tillväxt och omvandling under två sekel*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2007:1349. *Förordning om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning*.
- SFS nr 2014:421, *Lag (2014:421) om gymnasial lärlingsanställning*.
Utbildningsdepartementet
- SKL(2018a). *Genusmedveten studie- och yrkesvägledning*. Tillgänglig:
<https://skl.se/skolakulturfrid/forskolagrundochgymnasieskola/jamstalldskola/genusmedveten/syv.14689.html>
- SKL(2018b). *Genusmedveten studie- och yrkesvägledning*. Hämtad 2018-12-01 från
<https://skl.se/skolakulturfrid/forskolagrundochgymnasieskola/jamstalldskola/genusmedveten/syv.14689.html>
- SKL (2018c). *Maskulinitet och jämställd skola. Arbete för ökad trygghet och bättre studieresultat*. Tillgänglig: <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-607-0.pdf?issuusl=ignore>
- SKL (2018d). *Röster om manlighet – Jämställt på vårdprogrammet*. [film] Tillgänglig:
<https://skl.se/skolakulturfrid/forskolagrundochgymnasieskola/jamstalldskola/genusmedveten/syv.14689.html>
- Sjöstrand, W. (1960) *Pedagogikens historia - från antiken till det första världskriget*. Lund: Gleerups.
- Skawonius, C. (2005) *Välja eller hamna – det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- Skogskollo (u.å.) *Skogskollo för alla nyfikna tjejer*. Hämtad 2018-10-29 från
<http://www.skogskollo.se/>
- Skolinspektionen (2011) *Arbetsplatsförlagd i praktiken – en kvalitetsgranskning av gymnasieskolans yrkesförberedande utbildningar*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen (2013a) *Gymnasial lärlingsutbildning. En kvalitetsgranskning av gymnasial lärlingsutbildning*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen (2013b) *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*. Stockholm: Skolinspektionen.

- Skolinspektionen (2014) *Undervisning på yrkesprogram. Rapport 2014:5*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen (2016) *Samverkan för bättre arbetslivsanknytning. En kvalitetsgranskning av restaurang- och livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen (2017) *Helhet i utbildningen på gymnasiets yrkesprogram*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket (2010) *Redovisning av uppdraget att redovisa omfattningen av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning och hur statsbidraget har använts*. Dnr 2009:888. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012) *Gymnasial lärlingsutbildning de tre första åren 2008–2011. Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat*. Rapport 373. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2015a) *Samlad redovisning och analys inom yrkesutbildningsområdet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2015b) *Matematik på yrkesprogram – undervisning i fokus*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016a) *Det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasiets yrkesprogram. Nationell kartläggning och analys av apl-verksamheten utifrån yrkeslärares perspektiv*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016b) *Uppföljning av gymnasieskolan. Regeringsuppdrag - uppföljning och analys av gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016c) *Arbetslivet efter skolan. Arbetsledares bedömning av unga medarbetares kompetens och inom vilka branscher unga arbetar*. Rapport 441. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2017a) *Redovisning av uppdrag om uppföljning av gymnasieskolan 2017*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2017b) *Redovisning av uppdrag om hur yrkesprov kan utveckla yrkesutbildningen* Dnr 2017:252.
- Skolverket (2018) *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor - en kvantitativ studie av utvecklingen över tid i slutet av grundskolan*. Rapport 467. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2018) *Uppföljning av gymnasieskolan 2018*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverkets Lärlingscentrum (2015) *Gymnasial lärlingsutbildning leder till anställning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverkets Lärlingscentrum (2017) *Uppföljning av lärlingars etablering på arbetsmarknaden*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket Statistik (2018) *Gymnasieskolan – Elevstatistik. Läsåren 2011/12-2018/19*. Skolverket. På internet (2018): <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning>
- Olsson, Emelie (2016-12-06) "Teknikum vill locka fler killar till vårddyrket." *Smålandsposten* Tillgänglig: <http://www.smp.se/vaxjo/teknikum-vill-locka-fler-killar-till-varddyrket/>.
- Soskice, D. (1998) "Openness and Diversity in Transatlantic Economic Relations" i B. Eichengreen (red) *Transatlantic Economic Relations in the Post-Cold War Era*. New York: Council on Foreign Relations Press.

- SOU 1948:27 *1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling.*
- SOU 1966:3 *Yrkesutbildningen. Yrkesutbildningsberedningen 1.*
- SOU 1986:2 *En treårig yrkesutbildning – betänkande del 1. Riktlinjer för fortsatt arbete.*
- SOU 1986:3 *En treårig yrkesutbildning – betänkande del 2. Beskrivningar och förslag för utbildningssektorerna.*
- SOU 2007:112 *Nya förutsättningar för arbetsmarknadsutbildning.* Stockholm: Fritze.
- SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.* Stockholm: Fritze.
- SOU 2010:19 *Lärling – en bro mellan skola och arbetsliv.* Stockholm: Fritze.
- SOU 2011:72 *Gymnasial lärlingsutbildning – med fokus på kvalitet! Betänkande av Nationella lärlingskommittén.* Stockholm: Fritze.
- SOU 2014:81 *Yrke, karriär och lön – kvinnors och mäns olika villkor på den svenska arbetsmarknaden.* Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet i arbetslivet. Stockholm.
- SOU 2015:97 *Välja yrke.* Slutbetänkande av Yrkesprogramsutredningen. Stockholm.
- SOU 2016:77 *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning.* Stockholm.
- SOU 2017:35 *Samling för skolan - Nationell strategi för kunskap och likvärdighet.* Slutbetänkande av 2015 års skolkommission. Stockholm.
- Stenberg, A. (2016) *Att välja utbildning – betydelse för individ och samhälle. Studievägledning, gymnasieskola, vuxenutbildning.* Stockholm: SNS Förlag.
- Steedman, H. (2010) *The State of Apprenticeship in 2010.* London: London School of Economics.
- Streeck, W. & Thelen, K. (red). (2005) *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies.* Oxford: Oxford University Press.
- Svenskt Näringsliv (2018) *Rekryteringsenkäten 2018. Jobbskaparna larmar! Kompetensbristen ökar.* Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- Svensk Gymnasielärling (u.å.). *Hur startade Svensk Gymnasielärling.* Hämtad: 2018-07-13 från <http://gymnasielarling.se/hur-startade-allt/>
- Svensson, A. (2001) ”Består den sociala snedrekryteringen? Elevernas val av gymnasieprogram hösten 1998” i *Pedagogisk Forskning i Sverige*, Årg 6(3):161-172.
- Sveriges kommuner och landsting (2018). *Maskulinitet och jämställd skola. Arbete för ökad trygghet och bättre resultat.*
- Sveriges Hantverksråd *Gesällbrev.* Hämtad 2018-11-08 från <http://hantverksrad.se/gesall-och-mastarbrev/>
- Tallberg Broman, I., Rubinstein Reich, L. & Hägerström, J. (2002) *Likvärdighet i en skola för alla - historisk bakgrund och kritisk granskning.* Stockholm: Skolverket.
- Teknikcollege (u.å.). *Status, kvalitet och matchning.* Hämtad: 2018-07-15 från <http://www.teknikcollege.se/status-kvalitet-och-matchning/>
- Teknikcollege (u.å.). *Var är teknikcollege?* Hämtad: 2018-07-15 från <http://www.teknikcollege.se/vad-ar-teknikcollege/>
- Terning, M. (2016) *Myter om gymnasieeleven - en diskursteoretisk studie av dominerande subjektpositioner i politiska texter 1990-2009.* Stockholm: Institutionen för pedagogik och didaktik.

- Tillväxtverket (2018a). *Jämställd tillväxt i regionerna*. Hämtad 2018-12-13 från <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/jamstalld-tillvaxt-i-regionerna.html>
- Tillväxtverket (2018b). *Arbetet i regionerna*. Hämtad 2018-12-13 från <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/jamstalld-tillvaxt-i-regionerna/arbetet-i-regionerna.html>
- Torsson, K. (1982) "Kvinnoarbete och teknisk förändring i tekoindustrin" i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, Vol. 3(3): 52-61.
- Trumberg, A. (2011) *Den delade skolan: segregationsprocesser i det svenska skolsystemet*. Örebro: Örebro Universitet.
- Trumberg, A. (2018) "Skolval i internationell belysning" i Magnus Dahlstedt & Andreas Fejes (red.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Träcentrum (u.ä.). *Om oss*. <http://www.tracentrum.se/sv/om-oss/>
- Tsagalidis, H. & Terning, M. (2016) "En kvalitativ yrkesutbildning – en utbildning mot kvantitet eller kvalitet?" i Tommy Hellström (red.) *Fokus på gymnasial yrkesutbildning. En antologi om hur yrkesutbildningen kan förbättras*. Stockholm: Worldskills Sweden.
- Tsagalidis, H. & Andersson, P. (2018) "Bedömning av yrkeskunnande" i Maria Gustavsson & Susanne Köpsén (red.) *Yrkesutbildning – mellan skola och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Tyson, R. (2016) "Yrkesutbildning eller yrkesbildning: vad lär vi oss egentligen? En introduktion till empirisk yrkesbildningsdidaktik" i *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 6(2):1-16.
- Tyson, R. (2017) "Yrkesdidaktik och bildning" i Andreas Fejes, Viveca Lindberg & Gun-Britt Wärvik (red.) *Yrkesdidaktiken mångfald*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Tåhlin, M. (2007) "Överutbildningen i Sverige: utveckling och konsekvenser" i Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ulin, M. (2018-04-06). Yrkeslärarna måste se till att det är bra platser. *Tidningen Gymnasiet*. Hämtad 2018-08-09 från <https://tidningengymnasiet.se/yrkeslararna-maste-se-till-att-det-ar-bra-platser/>
- Utbildning & Demokrati (2008) *En reformerad gymnasieskola – med vilka ambitioner?* Vol. 17(1).
- Varbergs kommun (2015). *Redovisning av befintlig verksamhet, bilaga 2. En redovisning av den verksamhet som bedrivs innan överenskommelse tecknas*. Dnr KS 2015/0289.
- Varbergs kommun 2017-04-28. *SKAL – samverkan skola-arbetsliv på riktigt*. Hämtad 2018-10-09 från <https://www.varberg.se/barnutbildning/pedagogvarberg/pedagogvarberg/iundervisningen/nyhetsarkiviundervisningen/skalsamverkanskolaarbetslivpariktigt.5.5475f7af15b8d46ffcac08cd.html>
- Varbergs kommun. *Mål och syfte med MOA-mässan*. Hämtad 2018-11-15 från <https://www.varberg.se/download/18.77f5c8511657a023dc7e982d/1536301672979/M%C3%A5l%20och%20syfte%20med%20MOA%20m%C3%A4ssan%20PV.pdf>
- Varbergs kommun (2018a). *MOA-mässan 2019*. Hämtad 2018-11-15 från <https://www.varberg.se/barnutbildning/pedagogvarberg/pedagogvarberg/iundervisningen/modernarbetslivsorientering/moamassan2019.4.77f5c8511657a023dc7d0033.html>

- Varbergs kommun (2018b). *Lokal yrkesmässa – kompletterande del till MOA del 1*. Hämtad 2018-11-15 från <https://www.varberg.se/barnutbildning/pedagogvarberg/pedagogvarberg/iundervisningen/nyhetsarkiviundervisningen/lokalyrkesmassakompletterandedeltillmoadel1.5.13edb3741633aa176da1404.html>
- Varbergs kommun (2018c). *Lokal yrkesmässa – kompletterande del till MOA del 2*. Hämtad 2018-11-25 från <https://www.varberg.se/barnutbildning/pedagogvarberg/pedagogvarberg/iundervisningen/nyhetsarkiviundervisningen/lokalyrkesmassakompletterandedeltillmoadel2.5.77f5c8511657a023dc74c1f8.html>
- Vinnerljung, B., Berlin, M. & Hjern, A. (2010) ”Skolbetyg, utbildning och risker för ogymsam utveckling hos barn” i *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Virolainen, M. & Persson Thunqvist (2016) ”Varieties of universalism: post-1990s developments in the initial school-based model of VET in Finland and Sweden and implications for transitions to the world of work and higher education” i *Journal of Vocational Education & Training*, Vol. 69(1): 47-63.
- Vlachos, J. (2012) “Är vinst och konkurrens en bra modell för skolan?” i *Ekonomisk Debatt*, Årgång 40(4): 16-30.
- Winch, C. (2000) *Education, work and social capital*. London: Routledge.
- Winch, C. (2002) “The economic aims of education” i *Journal of Philosophy of Education* Vol. 36(1):101-117.
- Visén, P (2015). *Att samtala om texter: från träteknik och svetsteori till antikens myter. Textsamtalens möjligheter som närmaste zon för läsutveckling i en klass på gymnasiets industritekniska program*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för språkdidaktik.
- Visita (2017). *Kockduellen för högstadiet startar*. Hämtad: 2018-11-28 från <http://www.visita.se/omvisita/press/nyheter/kockduellen-for-hogstadiееlever-startar/>
- Visita (2018). *Kockduellen – en matlagningstävling för högstadiееlever*. Hämtad: 2018-11-28 från <http://www.visita.se/kompetens/skolor-och-utbildningar/kockduellen/>
- Wallin, J. (2014). *Entreprenörskap i skolan: Formulering och transformering av GY11 inom gymnasieskolans hantverksprogram*. Linköping: Linköpings universitet, Pedagogik och vuxnas lärande.
- Waltå Lilja, K. (2016). *”Äger du en skruvmejsel?” Litteraturstudiets roll i läromedel för gymnasiets yrkesinriktade program under Lpf 94 och Gy 2011*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion.
- WorldSkills Sweden. (u.å.) *Om oss*. Hämtad 2018-09-09 från <http://worldskills.se/om-oss/>
- WorldSkills Sweden (2016) *Nu står det klart, storsatsning på Yrkesutbildningens år 2016!* På internet (2018): <http://worldskills.se/2015/12/08/nu-star-det-klart-storsatsning-pa-yrkesutbildningens-ar-2016/>
- WorldSkills Sweden (2016). *Goda resultat med fokus på kultur. Ellwynska skolan, Katrineholm*. Inspirationsbok för yrkesutbildning – juni 2016. Tillgänglig: <http://worldskills.se/wp-content/uploads/2016/07/Katrineholm.pdf>
- Wyszynska Johansson, M. (2015) *Gymnasieungdomars erfarenheter av hur yrkeslärande*

bedöms. Göteborg: Göteborgs universitet.

Wyszynska Johansson, M., Wärvik G-B, Choy, S. (2018) "Vocationalising Specialized Concepts: Appropriating Meanings Through Feedback" i *Vocations and Learning*, 1-19.

Vård- och omsorgscollege (u.å.) *Organisation*. Hämtad: 2018-07-15 från <https://www.vo-college.se/om-vo-college/organisation?section=home>

Vård- och omsorgscollege (u.å.) *Kvalitetskriterier*. Hämtad: 2018-07-15 från <https://www.vo-college.se/certifiering/kvalitetskriterier>

Vård- och omsorgscollege (u.å.) *VO-Collegeveckan*. <https://www.vo-college.se/vo-collegeveckan?section=home>

Världensjobb (u.å.) *Vad är kockduellen?* Hämtad: 2018-10-15 från <https://varldensjobb.se/kockduellen/>

Åberg, M. & Hedlin, M. (2015) "Happy objects, happy men? Affect and materiality in vocational training" i *Gender and Education*, Vol. 27(5):523-538.

Åmell, E. (2012-04-30). Eleverna fick känna på trycket i skarpt läge. *Tidningen Ångermanland*. Tillgänglig: <http://www.adalsskolan.se/images/dokument/i-media/Elever%20fick%20kanna%20p%20trycket%20i%20skarpt%20lge.pdf>

Öhman, A. (2015) *Cykler och loopar i salongen: en studie av återkoppling i frisörklassrummet*. Karlstad: Karlstads universitet, Institutionen för pedagogiska studier.

Öhman, A. (2017) *Återkoppling i interaktion. En studie av klassrumsbaserad bedömning i frisörutbildningen*. Karlstad: Karlstads universitet, Institutionen för pedagogiska studier.

Östh, J., Andersson, E. & Malmberg, B. (2012) "School Choice and Increasing Performance Difference: A Counterfactual Approach" i *Urban Studies*, Vol. 50(2): 407-425.

Bilaga 1

2018-06-18

1 (2)

Kunskapssammanställning om erfarenheter av satsningar på gymnasiets yrkesutbildningar

I dagsläget väljer för få unga gymnasieskolans yrkesprogram och det råder en uppfattning om att utbildningens innehåll inte motsvarar arbetsgivares behov av specifik kompetens. På uppdrag av Svenska ESF-rådet och Forte genomförs nu en kunskapssammanställning av erfarenheter av satsningar på att stärka och utveckla gymnasiets yrkesutbildningar sedan införandet av Gy 2011. Kunskapssammanställningen har särskilt fokus på regionala och lokala satsningar. Undersökningen utförs av forskare på Lunds universitet och Stockholms universitet under sommaren och hösten 2018.

Inför denna kunskapssammanställning skulle vi vilja ta del av era erfarenheter av satsningar, särskilt på regional/lokal nivå, som ni deltagit i eller bidragit till gällande följande områden:

- Satsningar med syfte att förbättra matchningen mellan gymnasiets yrkesutbildning och arbetslivets behov.
- Satsningar för att öka intresset för yrkesutbildning (t.ex. yrkestävlingar).
- Satsningar på att bredda rekryteringen för ökad jämställdhet och för att motverka diskriminering i utbildningen.
- Satsningar på att stärka kvalitet i yrkesutbildningen, t.ex. metoder/modeller för ämnesintegrerat arbetssätt och verklighetsbaserat lärande samt satsningar på att utveckla apl.
- Erfarenheter av hur konjunkturen påverkar gymnasiets yrkesutbildningar.
- Erfarenheter av hur samverkan mellan parter som deltar i olika satsningar organiseras.

Vi efterfrågar alla slags beskrivningar och dokument om både slutförda och pågående satsningar om ovanstående områden som ni har tillgång till.

Med vänliga hälsningar

Alexandru Panican
Socialhögskolan
Lunds universitet

Enni Paul
Specialpedagogiska institutionen
Stockholms universitet

Kontaktuppgifter:
enni.paul@specped.su.se
tel.: 0733-019050

Bakgrundsbeskrivning till kunskapssammanställningen

Yrkesutbildningen är en viktig del av den nationella kompetensförsörjningen. I samband med gymnasiereformen 2011, men också senare, har olika åtgärder vidtagits för att stärka och höja kvaliteten inom den gymnasiala yrkesutbildningen. Ändå råder kompetensbrist inom många yrken samtidigt som många unga väljer bort yrkesprogrammen till förmån för de högskoleförberedande programmen. Trots att det många gånger är betydligt större möjlighet till arbete efter en yrkesutbildning än inom de högskoleförberedande programmen har yrkesutbildningarna svårt att fylla sina platser. Detta beror bland annat på att statusen för yrkesutbildningen är låg.

Många branscher brottas även med att kännedomen om branschen och dess yrken är låg eller rent av obefintlig. Till detta kommer problemet att den rådande könssegregerade arbetsmarknaden bibehålls genom fortsatta könsstereotypa studie- och yrkesval. Problemen bottenar dessutom många gånger i att ungdomars arbetslivsanknytning är svag.

Ett ytterligare problem är att flertalet branscher anser att kvaliteten i befintliga yrkesutbildningar är låg. Samtidigt riktas omvänd kritik från utbildningssystemet som inte alltid tycker branscherna gör tillräckligt för att utbildningskvaliteten ska öka.

Det finns idag ingen sammanhållen kunskapssammanställning gällande satsningar om stärkt yrkesutbildning baserad på exempel hämtade från Sverige, vilket denna studie syftar till. I sammanställningen kommer kunskapsläget skildras gällande områden som matchning, yrkesutbildningens innehåll, breddad rekrytering och ökat intresse för yrkesutbildning.

Forskningsetiska principer

I kunskapssammanställningen följer vi Vetenskapsrådets forskningsetiska principer för samhällsvetenskaplig forskning (<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>). Det innebär att vi inte kommer namnge enskilda personer. Däremot kan branschorganisationers namn förekomma i kunskapssammanställningen, då det är relevant att identifiera yrkesspecifika satsningar. Även olika regioner kan identifieras då det också är relevant att skapa en bild av regionsspecifika satsningar.